

13243

31

U-23

15 JAN 2010

ԱՆԴՐ. ՀԵՌ. ՖԻՆ. ՅԵՎ ՏՆՏ. ԳԻՎՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԲԱԺԱՆՄՈՒՆՔ

Դ. ՍԱՎԻՆՍԿԻ

**ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅԱՆ
ՀԻՄՈՒՆՔՆԵՐԸ**

Ռուս. խմբագր. Ա. ԳՈՒԶԱՆՈՎԻ
Թարգ. Պ ՂԱՐԱԽԱՆՅԱՆԻ

ԱՌԱՋԻՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

31

Ս - 28

ԳՅՈՒՂ ՀՐԱՏ

1933

ՅԵՐԵՎԱՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

Գյուղերատի տպարան

Պատ. 266

Քլավիխ 7874 Տիրաժ 1000

Ն Ա Խ Ա Ռ Ա Ն

Այս դասընթացը՝ «Վիճակագրական տեսություն հիմունքները» կազմված է հետևյալ ծրագրով.

Գլուխ 1. Վիճակագրական մեթոդը և վիճակագրության հասկացողությունը: Վիճակագրության դերը պլանային սոցիալիստական շինարարության պայմաններում:

Գլուխ 2. Վիճակագրական դիտողությունը, նրա տեսակներն ու կազմակերպումը:

Գլուխ 3. Վիճակագրական դիտողության նյութերի ամփոփումը:

Գլուխ 4. Վիճակագրական նյութերի գծագրական ձևակերպումը:

Գլուխ 5. Վարիացիոն շարքը և միջին մեծությունները:

Գլուխ 6. Հարաբերական մեծությունները և ինդեքսները, վորպես հարաբերական մեծությունների տարրեր տեսակներ:

Գլուխ 7. Ամփոփական կապերը վորոշելու չեղանակները:

Դասընթացը լույս է տեսնելու յերկու մասով, առաջին մասը պարունակում է առաջին յերեք գլուխները, իսկ յերկրորդ մասը՝ մնացած գլուխները:

Դասընթացը ինկատի ունի այն անձանց, վորոնք բուրովին ծանոթ չեն վիճակագրությանը և չունեն մաթեմատիկական լուրջ պատրաստություն: Այդ պատճառով նա հանդիսանում է տարրական ձեռնարկ և տալիս է վիճակագրական մեթոդի ընդհանուր հիմունքները. այդ հիմունքներն անհրաժեշտ են հասկանալու և կատարելու այնպիսի վիճակագրական աշխատանքներ, վորոնք չեն պահանջում մաթեմատիկական վերլուծման այն բարդ մեթոդների կիրառումը, վորոնք հիմնվում են բարձր մաթեմատիկայի վրա:

Այս դասընթացն անցնելուց հետո, հանձնարարվում է ուսանողներին անցնել Բոյարսկու, Բրանդի, Ստարովսկու, Պոսիմսկու և Յաստրեմսկու «Վիճակագրության ընդհանուր տեսություն» ձեռնարկը:

Հեղինակ

ԳԼՈՒԽ Լ.

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՅԵՎ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՄԵՓՈԴԻ ՀԱՍԿԱ-
ՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ. ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱՌԱՆՁՆԱ-
ՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.

Վիճակագրություն խոսքը սովորական կյանքում գործ է
ածվում դանազան իմաստով: Վիճակագրություն և վիճակագրա-
կան աշխատանք տեսելով, հասկանում են՝ յերբեմն այն աշխա-
տանքները, վոր կատարում են վիճակագրական հիմնարկները և
առանձին վիճակագիրները, յերբեմն առանձին գիտություն, վոր
հանդիսանում է ուսումնասիրության առարկան:

Փորձենք սկզբում պարզել, վորն է վիճակագրական աշխա-
տանքի առանձնահատկությունը, ինչով է տարբերվում վիճա-
կագրական մարմինների աշխատանքը ուրիշ մարմինների աշխա-
տանքից:

Վիճակագրական մարմինների աշխատանքի առանձնա-
հատկությունն այն է, առաջին, վոր այդ աշխատանքը կրում
է ճանաչողական բնույթ—բոլոր վիճակագրական մարմինները
զբաղված են հավաքելով այս կամ այն տեղեկությունները: Ար-
դյունաբերական վիճակագրության մարմինները հավաքում են
տեղեկություններ արդյունաբերության աշխատանքի մասին,
կոոպերատիվ վիճակագրության մարմինները—կոոպերացիայի
աշխատանքի մասին, տրանսպորտի վիճակագրության մար-
մինները—տրանսպորտի աշխատանքի մասին և այլն:
Զիս այնպիսի վիճակագրական մարմին, վոր չզբաղվի տեղեկու-
թյուններ հավաքելով, այլ խոսքով ճանաչողական աշխատանքով:

Բայց վոչ ամեն տեսակ տեղեկությունների հավաքումը և
վոչ ամեն տեսակ ճանաչողական աշխատանք վիճակագրական
աշխատանք են հանդիսանում: Մենք, որինակ, վիճակագրական
աշխատանք չենք համարում յերկրաբանական եքսպեդիցիայի
աշխատանքը, թեև նա ել զբաղվում է տեղեկություններ հավա-
քելով: Նույնպես վիճակագրական աշխատանք չենք համարում
վորեւ գիտական ինստիտուտի աշխատանք, թեև սա յել զբաղ-
ված է ճանաչողական աշխատանքով:

Հետևապես հարկավոր է գտնել վիճակագրական աշխատանքի յերկրորդ առանձնահատկությունը, վերը տարբերում են նրան տեղեկություններ հավաքող այլ աշխատանքներից:

Վիճակագրական աշխատանքի այդ յերկրորդ առանձնահատկությունն այն է, վեր այդ աշխատանքի արդյունքներն արտահայտվում են թվերով: Վիճակագրական աշխատանքի հենց ըմբռնումը սովորաբար պատկերանում է մեր մտքում վորպես հաշվային աշխատանք: Բայց վոչ ամեն տեսակ հաշվային աշխատանք հանդիսանում է վիճակագրական աշխատանք:

Հաշվային աշխատանք կատարում են հաշապահն ու հաշվետարը, այդ աշխատանքով զբաղվում է և գանձապահը, յերբ հաշվում է իր գրամարկը և այլն: Սակայն գրանից վոչ բոլոր աշխատանքները և վոչ ել միշտ կարող են լինել վիճակագրական աշխատանք:

Հետևապես վիճակագրական աշխատանքն ունի ինչ վոր առանձնահատկություններ, վորոնք տարբերվում են այդ աշխատանքը վոչ միայն ճանաչողական աշխատանքի այլ տեսակներից, ալ և հաշվային աշխատանքի այլ տեսակներից: Վիճակագրական աշխատանքի այդ առանձնահատկությունները նախ այն առարկայի մեջ են, վորն ուսումնասիրվում է վիճակագրական աշխատանքի պրոցեսում, յերկրորդ՝ այն առանձին մեթոդների մեջ, վորոնցից ոգտվում են վիճակագրական մարմիններն իրենց ճանաչողական աշխատանքը կատարելու, և վորոնք տարբերում են այդ աշխատանքը ճանաչողական և հաշվային աշխատանքի այլ տեսակներից: Ճանաչողական աշխատանքի այդ առանձին ձևերի գումարը, վորոնք տարբերում են վիճակագրությունը ճանաչողական աշխատանքի այլ տեսակներից, հայտնի յե վորպես վիճակագրական մեթոդ:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆ.

Վիճակագրական ուսումնասիրությունն առարկան կազմում են այսպես կոչված «վիճակագրական հավաքականությունները» կամ, ինչպես այլ կերպ ասում են «վիճակագրական կոլլեկտիվները»:

Յերբք վիճակագիրը չի հավաքում տեղեկություններ մեկ առարկայի, մեկ փաստի կամ մեկ յերևույթի մասին: Նա միշտ հավաքում է տեղեկություններ մի քանի առարկայի, մի քանի փաստերի, մի քանի յերևույթների մասին, այլ խոսքով նա միշտ հետաքրքրվում է հավաքականություններով:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՎԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ.

Յերբ խոսում ենք հավաքականության մասին, միշտ նկատի ունենք առարկաների, դեպքերի, փաստերի՝ վորեն խումբ: Բայց առարկաների կամ փաստերի վոչ ամեն տեսակ խումբ կարող է լինել վիճակագրական հավաքականություն: Վիճակագրական հավաքականություն կոչվում է միայն այն առարկաների կամ փաստերի խումբը, վորոնք մի ատեսակ են, ունեն ընդհանուր մի բան, նման են միմյանց: Յեթե, նայելով լուսամուտից, տեսնում ենք տուն, ծառ, չարդախ, փայտ, գործարան, ավտոմոբիլ և այլն, ապա առարկաների այդ խումբը չի լինի վիճակագրական հավաքականություն միմիայն նրա համար, վոր այդ առարկաները միատեսակ չեն, միմիանց նման չեն: Այդ առարկաները չունեն այն ընդհանուր հատկությունը, վորը նրանց դարձնել մի կոլլեկտիվ:

Ուրեմն վիճակագրական հավաքականությունը պետք է բաղկացած լինի միատեսակ առարկաներից, դա յե կազմում նրա առաջին բնորոշող հատկանիշը:

Վիճակագրական հավաքականության յերկրորդ հատկանիշն այն է, վոր նրա մեջ ընդգրկված առարկաները կամ փաստերը, միատեսակ լինելով հանդերձ, պետք է վորեն տարբերություն ունենան միմյանցից: Յեթե մեր առաջ ունենաք այնպիսի առարկաների խումբ, վորոնք վոչնչով չեն տարբերվում միմյանցից, կամ մենք չենք նկատում նրանց մեջ տարբերություն, ապա այդ խումբը չի լինի վիճակագրական հավաքականություն: Որինակ՝ վիճակագրական հավաքականություն չե առարկաների այնպիսի խումբ, ինչպես են վորսորդական հրացանի մի բուռն գնդակներ, տասը կռակնուց արծաթե դրամի մի կապոց, վոր նոր է շրջանառության մեջ մտած և այլն:

Վերջապես վիճակագրական հավաքականության յերրորդ հատկանիշն այն է, վոր այդպիսին կարող է լինել առարկաների միմիայն սահմանափակ քանակ կամ խումբ: Առարկաների այն խումբը, վոր չունի ճիշտ սահման, չի լինի վիճակագրական հավաքականություն: Վերցնենք որինակ՝ առարկաների այնպիսի խումբ, ինչպես են աշակերտները կամ սովորողները: Յեթե խոսում ենք առհասարակ սովորողների մասին, բայց ցույց չենք տալիս այդ խմբի սահմանները—հայտնի չի լինում, թե վոր սո-

վորոշները մասին և խոսքը, մեկ դպրոցի, մի քանի դպրոցի, թե ամբողջ ՀՍԽՀ-ի և այլն: Դրա համար ել այդպիսի իր սահմաններով անորոշ խումբը չի կարող լինել: Վիճակագրական հավաքականություն, թեև այդ տեղ կան հավաքականություն մյուս անհրաժեշտ հատկանիշները, այն ե՛լ այդ խմբի բոլոր առանձին անդամներն ունեն մի ընդհանուր գիծ (նրանք բոլորն ել սովորում են) և միաժամանակ նրանցից յուրաքանչյուրը վորեկ բանով տարբերվում և մյուսներից (նրանք ունեն տարբեր կշիռ, տարբեր բարձրություն, տարբեր սեռ, մազերի տարբեր գույն և այլն): Վորպեսզի առարկաների վորեկ խումբ լինի վիճակագրական հավաքականություն, անհրաժեշտ և, վոր այդ խումբը սահմանագծովի այնքան ճիշտ, վոր կարելի լինի հաշվել նրա մեջ մտած առարկաների թիվը:

Ուրեմն վիճակագրական հավաքականություն և կոչվում էր կազմով միատեսակ այն առարկաների խումբը, վորոնք վորեկ տարբերություն ունեն միմյանց նկատմամբ:

Բերենք վիճակագրական հավաքականության մի քանի որինակ:

Վերցնենք այնպիսի մի խումբ, ինչպիսին են վորեկ գործարանի բանվորները: Կլինի արդյոք այդ խումբը վիճակագրական հավաքականություն: Պարզ և կլինի, վորովհետև ունի վիճակագրական հավաքականության բոլոր հատկանիշները, այն ե՛լ 1. այդ խումբը բաղկացած է միատեսակ առարկաներից (այդ խմբի մեջ մտած բոլոր անձերի համար ընդհանուր է այն, վոր նրանք բոլորն ել բանվորներ են). 2. նրանցից յուրաքանչյուր անձ ունի մի շարք տարբերություն մյուսներից (տարիքը, զբաղմունքը, սեռը և այլն). 3. այդ խումբն ունի իր ճիշտ սահմանները և կարելի չի հաշվել նրա անդամների թիվը (խոսքը վոչ թե առհասարակ բանվորների մասին և, այլ ճիշտ վորոշված մեկ գործարանի բանվորների մասին):

Նույն պատճառներով վիճակագրական հավաքականություն կլինի նույնպես, որինակ՝ անձերի այնպիսի մի խումբ, ինչպես են ՀՍԽՀ-ի տեքստիլ արդյունաբերության բանվորները: Բայց յեթե մենք ասենք առհասարակ «տեքստիլ բանվորներ», ցույց չտալով, թե խոսքը վոր բանվորների մասին է, մեկ գործարանի մի քանի գործարանների, թե մի քանի յերկրների, ապա այստեղ մենք չենք ունենա այդ խմբի ճիշտ սահմանները:

Վերցնենք ևս մի որինակ: Այս անգամ վոչ թե առարկաների, այլ փաստերի մի խումբ, որինակ՝ ՀՍԽՀ-ի տեքստիլ գործա-

րանների բանվորների պարապուրդը 1931 թվի հունվար ամսին: Այդտեղ ունենք միատեսակ փաստերի մի խումբ (բոլոր պարապուրդներն ունեն ընդհանուր մի բան. դրանք այն դեպքերն են, յերբ բանվորն բացակայում է աշխատանքից այն ժամանակ, յերբ նա պարտավոր է լինել աշխատանքի): Մյուս կողմից մեկ պարապուրդը տարբերվում է մյուսից (իր տեվողությամբ, պատճառներով և այլն). վերջապես խոսում ենք վոչ թե առհասարակ պարապուրդների մասին, այլ ճիշտ վորոշված պարապուրդների խմբի մասին (արդյունաբերության վորոշ ճյուղում, վորոշ տարվա և վորոշ ամսվա ընթացքում),—սա պարապուրդների այնպիսի վորոշ խումբ է, վոր կարելի չի հաշվի առնել: Հետևապես փաստերի այս խումբը ևս կլինի վիճակագրական հավաքականություն:

Վերցնենք այնպիսի մի հավաքականություն, ինչպես են, որինակ՝ Մոսկվայի շրջանի կտորեղենի գործարանները: Այստեղ ել մենք աչքի առաջ ունենք միատեսակ այնպիսի առարկաների ճիշտ սահմանված մի խումբ, վորոնք միատեսակ լինելով հանդերձ տարբերվում են միմիանցից: Այդ հավաքականության առանձին անդամներն ունեն ընդհանուր գծեր, այն ե՛լ նրանք բոլորն ել կտորեղենի գործարաններ են և բոլորն ել գտնվում են Մոսկվայի շրջանում, բայց մյուս կողմից նրանցից յուրաքանչյուրը տարբերվում է մյուսից իր շարժիչների ուժով, դադարների քանակով, արտադրանքի չափով և այլն:

Վիճակագրական աշխատանքի առաջին առանձնահատկությունը հենց այն է, վոր նա ուսումնասիրում է հավաքականություններ—առարկաների բաղմաթիվ խմբեր և վոչ առանձին առարկաներ:

Վորպեսզի վորոշենք այն ձևերի կամ մեթոդների առանձնահատկությունները, վորոնց ոգնությունը ուսումնասիրվում են վիճակագրական հավաքականությունները, կանգ առնենք այն հարցի վրա, թե ինչ խնդիրներ է դնում իր առաջ առանձին դեպքերում մեր ճանաչողական աշխատանքը:

ՃԱՆԱՆՁՈՂԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՆԿԱՐԱԳՐԱԿԱՆ ՅԵՎ ԲԱՑԱ-ԴՐԱԿԱՆ ՁԵՎԵՐԸ.

Համաշխարհային կյանքի ամեն մի տեսակ յերևույթ ուսումնասիրելիս մեր բնականությունը դնում է իր առաջ յերկու տեսակի խնդիր:

1. Նկարագրել այն, ինչ կազմում է մեր ճանաչողական հետաքրքրության առարկան և 2-րդ բացատրել այդ:

Այն դեպքում, յերբ մենք նկարագրում ենք մեզ շրջապատող յերևույթները, մեր ճանաչողական աշխատանքն իր առաջին դիրքի ե դնում պարզել մեզ հետաքրքրող առարկայի կամ յերևույթի այս կամ այն հատկանիշները, նրա այն հատկությունները, վորոնցով նա նման է մի տեսակ առարկաների կամ յերևույթների և տարբերվում է մյուս տեսակի առարկաներից կամ յերևույթներից: Յենթադրենք, ուզում ենք գաղափար կազմել, թե ինչ բան է տրակտորը: Մեր ճանաչողական աշխատանքի արդյունքը կլինի նկարագրել տվյալ առարկան, այսինքն ընտրող նրա հատկանիշները: Պատասխանելով հարցին, թե ինչ բան է տրակտորը, մենք ասում ենք, վոր դա մեքենա յե, ավտոմոբիլի մի տեսակը, վորը ծառայում է վորպես քաղոք ուժ: Ապա թվում ենք տրակտորի մյուս հատկանիշները, մինչև վոր ստանանք լիակատար պարզ պատկերացում տրակտորի մասին: Վորպես այդ նկարագրության արդյունք, մեր մտքում ստացվում է այն առարկայի ավելի կամ պակաս չափով լրիվ և պարզ պատկերը, վորը հետաքրքրում է մեզ: Տվյալ դեպքում մենք կատարում ենք նկարագրական աշխատանք, վորի ելույթունն այն է, վոր թվում ենք առարկայի հատկանիշները:

Այդպիսի նկարագրական աշխատանք մենք կատարում ենք ամեն անգամ, յերբ կամենում ենք պատասխանել այն հարցին, թե ինչ է ներկայացնում իրենից այս կամ այն առարկան, այս կամ այն յերևույթը, այս կամ այն դեպքը:

Սակայն յերբեմն ուզում ենք պատասխանել վոչ այն հարցին, թե ինչ է ներկայացնում իրենից այս կամ այն առարկան, այլ այն թե ինչու յե նա այդպես: Այդ դեպքում մենք առարկան վոչ թե նկարագրում ենք այլ բացատրում: Բացատրության ելույթունն է պարզել այն կապը, վոր ունի տվյալ առարկան վորեւէ այլ առարկայի կամ փաստի հետ: Որինակ՝ ուզում ենք բացատրել թե ինչից է առաջացել այսինչ տան մեջ հրդեհը, և պարզում ենք, վոր դրա պատճառը յեղել է կրակի հետ անզգույշ վարվելը: Այստեղ հրդեհի փաստը մենք կապում ենք կրակի հետ անզգույշ վարվելու հետ:

Վիճակագրական աշխատանքը, ինչպես և ամեն մի տեսակ ճանաչողական աշխատանք կամ նկարագրում է յերևույթները կամ պարզաբանում: Սակայն յերևույթները թե նկարագրելիս և թե բացատրելիս վիճակագրական ճանաչողությունը կիրառում է առանձին մեթոդներ:

Վիճակագրական մեթոդների առանձնահատկությունները պարզելու համար կանգ առնենք նախ վիճակագրական աշխատանքի նկարագրական ձևի վրա:

ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՅԵՎ ԽՄԲԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐ.

Վերևում պարզեցինք, թե նկարագրել վորեւէ առարկա նշանակում է, պարզել և թվել նրա հատկանիշները:

Հատկանիշ կոչում ենք այն, ինչով այս կամ այն առարկան կամ այս կամ այն փաստը նման է մյուսներին և տարբերվում է մյուսներից: Յենթադրենք պատասխանում ենք այն հարցին, թե ինչ բան է գործարանը և ասում ենք, վոր գործարանը մշակող արդյունաբերության այնպիսի խոշոր արդյունաբերական ձեռնարկություն է, վորի մեջ հիմնական արտադրական պրեցեսները կատարվում են մեքենայի աշխատանքի ոգնությամբ: Պատասխանելով դրված հարցին, մենք տալիս ենք գործարանի նկարագրությունը, ընդ ամին այդ նկարագրման ելույթունը այն է, վոր թվում ենք գործարանի այն հատկանիշները, վորոնք մեկ կողմից պարզում են նրա նմանությունը մյուս առարկաների հետ, մյուս կողմից տարբերում են նրան մյուս առարկաներից:

Յեթե քննենք առարկայի առանձին հատկանիշները, վոր պարզում ենք նկարագրման պրոցեսում, հեշտությամբ կարող ենք նկատել նրանց մեջ մեկ եյակիան տարբերություն. այդ հատկանիշներից մի քանիսը ընդհանուր են մեծ քանակությամբ առարկաների, մյուսները պատկանում են ավելի քիչ քանակով առարկաների և վերջապես յերբորդ տեսակի հատկանիշները պատկանում են միայն մեկ առարկայի: Վերադառնանք մեր ուրինակին և յերբ ասում ենք, թե գործարանը ձեռնարկություն է, ապա դրանով պարզում ենք այնպիսի հատկանիշ, վորը պատկանում է առարկաների մի շատ խոշոր խմբի (թե գործարանը, թե խորհրդային տնտեսությունը և թե կոոպերատիվ խանութը—այդ բոլորը ձեռնարկություններ են): Յեթե ասում ենք, թե գործարանը արդյունաբերական ձեռնարկություն է, դրանով վորոշում ենք այն հատկանիշը, վորը պատկանում է առարկաների արդեն ավելի սահմանափակ, բայց դեռ ընդարձակ խմբի: Այդ հատկանիշն այլևս չի վերաբերվում խորհանտեսությանը, կոոպերատիվ խանութին և այլն, բայց նա պատկանում է թե՛ գործարանին, թե՛ տնայնագործական արհեստանոցին, թե՛ հանքահորերին և

թե՛ ուրիշ արդյունաբերական ձեռնարկություններին: Յերբ առում ենք, թե գործարանը խոշոր արդյունաբերական ձեռնարկ է, ապա պարզում ենք գործարանի այն հատկանիշը, վորը տարբերում է նրան տնայնագործական ձեռնարկություններից: Դրանով ել ավելի յենք պակասեցնում այն ձեռնարկություններին թիվը, վորոնց հետ նմանություն ունի գործարանը:

Նկարագրելով վորեւէ առարկա, սովորաբար սկսում ենք պարզել այն հատկանիշները, վորոնք ընդհանուր են մեծ թվով առարկաների, ապա անցնում ենք այն հատկանիշներին, վորոնք վերաբերվում են ավելի քիչ թվով առարկաների և վերջապես յեթե ուզում ենք գաղափար ունենալ վորեւէ առանձին առարկայի մասին (որինակ՝ «Արարատ» գործարանի մասին), ապա վորոշում ենք այն հատկանիշները, վորոնք հատուկ են միմիայն այդ առարկային և վոչ մի ուրիշի: Այն հատկանիշները, վորոնք պատկանում են միայն մեկ առարկայի և տարբերում են այդ առարկան մյուս առարկաներից, կոչվում են անհատական հատկանիշներ: Վերջիններս տարբերվում են այն հատկանիշներից, վորոնք պատկանում են շատ առարկաների և կոչվում են խմբական հատկանիշներ:

ՍԵՌԻ ՅԵՎ ԱՄՓՈՓԱԿԱՆ ՀԱՏՎԱՆԻՇՆԵՐ.

Վերևում արդեն ասել ենք, թե միճակադրական մեթոդը ուսումնասիրում է, վոչ անհատ առարկաներ, այլ կոլեկտիվներ, այսինքն՝ առարկաների խմբեր: Այստեղից պարզ է, վոր վիճակագրական մեթոդը պետք է հետաքրքրվի առանձին առարկաների վոչ թե անհատական հատկանիշներով, այլ խմբական, այսինքն՝ այն հատկանիշներով, վորոնք բնորոշում են վոչ թե մեկ առարկա, այլ առարկաների ամբողջ խումբը: Մեկայն վոչ ամեն տեսակ խմբական հատկանիշներ կարող են վիճակագրական ուսումնասիրության առարկա դառնալ: Կա յերկու տեսակի խմբական հատկանիշ. նրանցից մեկ տեսակը պատկանում է տվյալ խմբի բոլոր առարկաներին միեւնոյն չափով, նույնությամբ, մյուս տեսակը տվյալ խմբի բոլոր առարկաներին, բայց վոչ նույնությամբ և նույն չափով: Այդ հատկանիշներից առաջինը կոչվում է սեռի հատկանիշ, յերկրորդը ամփոփական: Որինակ, ամեն մի գործարան ամեն մի խորհրդային տնտեսություն, ամեն մի կոոպերատիվ խանութ—ձեռնարկություն է: Չի կարելի ասել, թե գործարանն ավելի ձեռնարկություն է քան խորհրդային

տնտեսությունը և այլն: Այստեղ մենք գործ ունենք այսպես կոչված սեռի հատկանիշի հետ: Բայց վերցնենք մի ուրիշ հատկանիշ—բանվորների քանակը, այս հատկանիշը նույնպես պատկանում է յուրաքանչյուր առանձին գործարանի, բայց վոչ նույնությամբ. բանվորների թիվը մեկ գործարանում այլ է, մյուսում այլ: Վորպեսզի այդ հատկանիշի բազմազանությունից ստանանք ընդհանուր յեղրակացություն, հարկավոր է դուրս բերել այսպես կոչված ամփոփական հատկանիշը: Այդպիսի ամփոփական հատկանիշ կլինի մեր որինակում բանվորների միջին թիվը արդյունաբերության վորոշ ճյուղի, վորոշ շրջանի գործարանում և այլն:

Բերենք ևս մի որինակ պարզելու սեռի և ամփոփական հատկանիշների տարբերությունը:

Յենթադրենք, ուզում ենք գաղափար կազմել վորեւէ վորոշ շրջանի, որինակ՝ Վաղարշապատի կոլտնտեսությունների մասին: Ծանոթանալով նրանց հետ, ամենից առաջ հանդիպում ենք այնպիսի հատկանիշների, վորոնք պատկանում են բոլոր կոլտնտեսություններին առհասարակ, ինչ շրջանում ել նրանք լինեն (չքաղար և միջակ գյուղացիական տնտեսությունների կամավոր միությունը միահամուռ ուժերով զարգացնելու գյուղատնտեսությունը և այլն): Դա, այսպես ասած, կոլտնտեսության սեռի հատկանիշն է: Հետագա ծանոթությունը ցույց է տալիս, վոր Վաղարշապատի կոլտնտեսություններն ունեն տարբեր քանակով տնտեսություններ, տարբեր քանակով ցանք, տարբեր քանակով անասուններ և այլն: Այստեղ հանդիպում ենք այնպիսի հատկանիշների, վորոնք միատեսակ չեն զանազան կոլտնտեսություններում, վորպեսզի տնտեսությունների թվի, ցանքերի տարածության և անասունների քանակի մասին կարելի լինի գալ մի ընդհանուր յեղրակացության, անհրաժեշտ է դիմել ամփոփական հատկանիշների ոգնությանը:

Այդպիսի ամփոփական հատկանիշներ կստանանք, յեթե ասենք, թե Վաղարշապատի շրջանի կոլտնտեսություններում տնտեսությունների միջին թիվն է այսքան, ցանքերի միջին տարածությունն է այսքան հեկտար, անասունների միջին քանակն է այսքան գլուխ, ցորենի ցանքը կազմում է ցանքերի ընդհանուր տարածության այսինչ տոկոսը, բամբակինը՝ այսինչ տոկոսը և այլն:

Այդ որինակների հիման վրա կարող ենք դուրս բերել ամ-

փոփական հատկանիշների հետեւյալ առանձնահատկությունները.

1. Ամփոփական հատկանիշները բնութագրում են վոչ առանձին առարկա, այլ միատեսակ առարկաների ամբողջ խումբը: Դրանով նրանք տարբերվում են անհատական հատկանիշներից վորոնք բնութագրում են միայն մեկ ճիշտ վորոշված առարկա:

2. Ամփոփական հատկանիշները վերաբերվում են տվյալ խմբի յուրաքանչյուր առարկային, բայց վոչ նույնությամբ, դրանով նրանք տարբերվում են սեռի հատկանիշներից:

Ամփոփական հատկանիշներն ստացվում են հաշվարկման միջոցով: Յերբ ասում ենք, թե Վազարշապատի շրջանի կոլտնտեսություններում ցանքի միջին տարածությունն է այսքան հեկտար, ապա պարզ է, վոր այդ յեղրակացությունը հետեանք է վորոշ հաշվային աշխատանքի—հաշվարկման: Հետեապես ամփոփական հատկանիշը թվական մեծություն է:

Վիճակագրական մեթոդի առանձնահատկությունն այն է, վոր նա, ձգտելով բնութագրել այս կամ այն հավաքականությունը, այդ նպատակի համար ոգտվում է ամփոփական հատկանիշներից:

Վիճակագրական աշխատանքներում գործածվում է յերկու տեսակի ամփոփական հատկանիշ—միջին մեծություններ և հարաբերական մեծություններ: Այս յերկու տեսակ ամփոփական հատկանիշների ընդհանուր գիծն այն է, վոր նրանք ձգտում են բնութագրել ամբողջ հավաքականությունը և վոչ թե նրա մեջ մտնող առանձին առարկաները:

Վիճակագրական աշխատանքներում միջին մեծությունների ոգնությանը դիմում են այն դեպքում, յերբ տվյալ հավաքականությունը կաղմող առանձին որյեկտներում կա հատկանիշի այնպիսի տարբերություն, վորը կարող է չափվել: Որինակ՝ քանակապես տարբեր տարիքը, բանվորների տարբեր քանակը առանձին գործարաններում և այլն վերածվում է մեկ արտահայտության միջին մեծություններով—դուրս է բերվում միջին տարիքը, բանվորների միջին թիվը և այլն: Այն դեպքում, յերբ հավաքականության առանձին որյեկտներում հանդիպում ենք վորեմեկ հատկանիշի այնպիսի տարբերության, վորը չի կարող չափվել, այդ տարբերությունը միակերպության ենք վերածում վոչ թե միջին, այլ հարաբերական մեծության ոգնությամբ: Որինակ՝ նշելով, վոր Յերևանի աղգարնակության մեջ կան անձեր, վորոնք

իրենց մայրենի լեզուն համարում են հայերենը, թուրքերենը, ռուսերենը և այլն, առանձին որյեկտների այդ տարբերությունը վերածում ենք միատեսակ արտահայտության հարաբերական մեծությունների ոգնությամբ: Ասում ենք Յերևանում յուրաքանչյուր հարյուր կամ հազար շնչին գալիս է այսքան հայ, այսքան թուրք, այսքան ռուս և այլն:

ՀԱՆԱՉՈՂՈՒԹՅԱՆ ԲԱՑԱՏՐԱԿԱՆ ՁԵՎԸ.

Ինչպես նշել ենք վերելում, մեր ճանաչողական աշխատանքը վոչ միշտ զբաղվում է առարկաների կամ դեպքերի նկարագրությամբ: Վոչ միշտ մենք ցանկանում ենք իմանալ, թե ինչ է ներկայացնում իրանից այս կամ այն առարկան: Յերբեմն մեր առաջ դնում ենք այսպիսի հարց, ինչ պաճառով է տեղի ունեցել այս կամ այն դեպքը, ինչն է պատճառը, վոր տվյալ առարկան ունի այս տեսքը և վոչ այն: Այլ խոսքով յերբեմն մեր ճանաչողությունը դնում է իր առաջ խնդիր, վոչ թե պարզապես նկարագրել, այլ բացատրել այս կամ այն դեպքը, մեղ հետաքրքրող առարկայի այս կամ այն առանձնահատկությունները:

Բացատրության եյությունն այն է, վոր մենք պարզում ենք այն կապերը, վոր կան մեր ուսումնասիրված յերևույթի և այլ յերևույթի կամ փաստի միջև: Որինակ՝ ուզում ենք բացատրել այնպիսի յերևույթ, ինչպիսին է յերեխաների մահացության նվազումը ՀՍՍՀ-ի մեջ: Ուսումնասիրելով այդ յերևույթը, գալիս ենք այն յեղրակացության, վոր յերեխաների մահացության նվազումը կապ ունի բանվորական աղգարնակության բնակարանային պայմանների բարվոքման և նման հանգամանքների հետ: Այդ բոլոր հանգամանքներով ենք բացատրում մահունեների մահացության նվազելու փաստը: Յեւ այդ բացատրության եյությունն այն է, վոր մենք պարզում ենք այն կապը, վորը կա մեղ հետաքրքրող յերևույթի և մեղ հայտնի այլ յերեւելությունի միջև:

Բերենք մի այլ որինակ. ուզում ենք պատասխանել այն հարցին, թե ինչու այսինչ ամսվա ընթացքում ցածրացավ աշխատանքի արտադրողականությունը, այսինչ գործարանում: Ընդունենք, վոր փնտրելով մեղ հետաքրքրող փաստի պատճառները, պարզել ենք, վոր այդ փաստը բացատրվում է նրանով, վոր վոչ վորակյալ բանվորներ են ընդունվել գործարան: Տվյալ դեպքում աշխատանքի արտադրողականության ցածրա-

ցումը գործարանում բացատրեցինք վոչ վորակյալ բանվորներէ հասանքով: Այդ բացատրության ելությունն այն է, ինչպես և առաջին որինակում, վոր մենք պարզեցինք մեզ հետաքրքրող յերևույթներէ և այլ յերևույթի միջև յեղած կապը:

Բոլոր մյուս դեպքերում, յերբ բացատրում ենք վորեւէ բան, մենք պարզում ենք մի տեսակ յերևույթների կապը մյուսներէ հետ:

ՍԵՈՒ ՅԵՎ ԱՄՓՈՓԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐԸ

Մեր ճանաչողական աշխատանքն առանձին դեպքում պարզում է զանազան տեսակի կապեր. — կապեր, վորոնք նույնն են բոլոր միատեսակ դեպքերում, և կապեր, վորոնք նույնը չեն առանձին դեպքերում:

Իերենք առաջին տեսակի կապերի որինակ: Տաքացնում ենք ջուրը մթնոլորտային նորմալ ճնշման պայմաններում մինչ 100° Ցելսիի, վորի հետեւանքով ջուրը յեռում է: Զրի մինչև վորոշ աստիճան տաքանալու և յեռալու միջև կա կապ, ընդամին այդ կապն առանձին դեպքերում կատարյալ նույնն է. ամեն անգամ, յերբ ջուրն տաքանում է մինչև 100° Ցելսիի մթնոլորտային նորմալ ճնշման պայմանում, նա յեռ է գալիս: Այդ տեսակի կապերը, վորոնք միշտ յերևան են գալիս իրականաբար նույնությամբ, ընդունված է անվանել սեռի կապեր (նման սեռի հատկանիշների, վորոնք պատկանում են նույնությամբ միատեսակ շատ առարկաների): Սեռի կապերի որինակ կարող են ծառայել այն կապերը, վորը պարզում են այսպես կոչված ճիշտ գիտությունները (ֆիզիկան, քիմիան և այլն):

Սեռի կապերի ձևակերպումն ընդունված է անվանել գիտական որենքներ:

Այդպես են որինակ՝ ֆիզիկայի որենքները. լույսի ուժը հակառակ համեմատական է տարածության քառակուսուն, երեքաբան հոսանքի ուժը հավասար է հոսանքի լարվածությանը բաժանված լարերի դիմադրության վրա և այլն:

Սեռի կապերին հակառակ յերբեմն մենք յերևույթները բացատրելիս պարզում ենք նրանց միջև այնպիսի կապեր, վորոնք միշտ տեղի չեն ունենում տվյալ յերևույթների ներկայության եղքում, բայց վոչ միշտ արտահայտվում են նույնությամբ: Որինակ՝ անկասկած կապ կա հողին տրված պարարտանյութի քանակի և բերքի բարձրացման միջև: Բայց առանձին դեպքերում բերքի բարձրությունը լինում է տարբեր, թեև պարարտա-

նյութի քանակը մեկ հեկտարի հաշվով լինում է նույնը: Անկասկած կապ կա ձյունի քանակի և գետերի գարնան բարձրացման միջև, բայց այստեղել նույն քանակով ձյունի դեպքում գետերի գարնան բարձրացումը տեղի է ունենում տարբեր չափով: Թե այս և թե այն դեպքում այդ յերևույթների միջև յեղած կապը կրում է վոչ թե սեռի, այլ անհատական բնույթ: Յեւ յեթե մենք մեր բերած որինակներում փորձեցինք արտահայտել յերևույթների միջև յեղած այդ կապը ճիշտ որենքի ֆորմուլայով, ապա մեր այդ փորձը չեր ունենա հաջողություն: Մեզ անհրաժեշտ է առանձին դեպքերում նկատված կապերն ընդհանրացնելու համար գտնել այլ միջոց: Այստեղ մեզ ոգնության են գալիս կրկին ամփոփական մեծությունները: Մենք տալիս ենք կապի ամփոփական բնութագրերը: Կարող ենք ասել, վոր այսինչ հողերում, որինակ՝ Սարգարաբատի կավախառն ավաղային հողերում կարող է բերքը բարձրանալ միջին թվով մեկ հեկտարից այսքան ցննտներով, յեթե տանք վորոշ քանակով պարարտացում և մշակենք այդ հողերը վորոշ տեխնիկայով: Ինչպես ամփոփական հատկանիշների կիրառման դեպքում, այնպես էլ այստեղ յերևույթների մեջ յեղած ամփոփական կապի ձևակերպումը բնորոշում է վոչ թե առանձին դեպքերը, այլ միատեսակ դեպքերի ամբողջ մասսան:

Իերենք դարձյալ մի որինակ, վորը պարզում է յերևույթների այն կապերի ամփոփական բնույթը, վորը հանդես է բերել մասսայական հետազոտությունը: Յենթադրենք, մեզ հաջողվել է մասսայական հետազոտության միջոցով պարզել, վոր յոթ ժամվա բանվորական որվա անցնելը բարձրացնում է բանվորների աշխատանքի արտադրողականությունն արդյունաբերության այսինչ ձյուղում այսքան տեղոսով: Գալով այս յեղբակացության, մենք պարզել ենք այն կապը, վոր կա բանվորական որվա տեղոսության և բանվորի աշխատանքի արտադրողականության միջև: Բայց այդ կապը տվյալ յերկու յերևույթների միջև կրում է ամփոփական բնույթ: Այդ նշանակում է, վոր առանձին բանվորների աշխատանքի արտադրողականությունը կարող եր և չբարձրանալ յոթ ժամյա բանվորական որվա անցնելուց հետո: Կարող եր նույնիսկ պատահել, վոր առանձին բանվորներ, յոթ ժամյա բանվորական որ կիրառելուց հետո, ցածրացրել են իրենց աշխատանքի արտադրողականությունը: Վերջապես առանձին բանվորներ կարող եյին իրենց աշխատանքի արտադրողականու-

թյունը բարձրացնել տարբեր չափով, Դրա համար ել յերբ ասում ենք, թե ամբողջ գործարանի բանվորների աշխատանքի արտադրողականությունը բարձրացել է այսքան տոկոսով, մենք միմիայն ընդհանրացնող յեզրակացություն ենք հանում այն բազմազան դեպքերից, վորոնք տեղի յեն ունեցել իրականություն մեջ:

Ինչպես ամփոփական հատկանիշները գործածվում են այն դեպքերում, յերբ ուզում ենք տալ վոչ թե առանձին առարկաների այլ ամբողջ կողմերի վրա բնույթագրել, նույնպես և ամփոփական կապերը վորոշվում են այն դեպքում, յերբ յերևույթների միջև յեղած կապն առանձին դեպքերում կրում է վոչ նույնանման բնույթ: Վիճակագրական մեթոդը զբաղվում է հենց այդ ամփոփական կապերի պարզաբանությունը, յերբ հավաքականություններն ուսումնասիրելիս տալիս են նրանց բացատրությունը:

Այդպիսով, ինչպես ամփոփական հատկանիշները, նույնպես և ամփոփական կապերը, վորոնք ստացվում են վիճակագրական աշխատանքի պրոցեսում, ներկայացնում են իրենցից ընդհանուր յեզրակացություն, վորը հանվել է և վերաբերվում է վոչ առանձին առարկաների և փաստերի, վորոնցից բաղկացած է վիճակագրական հավաքականությունը, այլ այդ բոլոր առարկաներին վողջ հավաքականությունն իր ամբողջությամբ:

ՏԻՊԻԿԱԿԱՆ ՅԵՎ ԱՆՀԱՏԱԿԱՆ ՅԵՐԵՎՈՒՅՅՆԵՐԻ ՀԱՍԿԱՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

Պարզել ենք, վոր վիճակագրական մեթոդով ուսումնասիրվում են վոչ անհատ առարկաներ ու յերևույթներ, այլ հավաքականություններ, այսինքն առարկաների, յերևույթների մասսաները: Դրա համար ել վիճակագրական մեթոդը հաճախ բնութագրում են վորպես մասսայական հետազոտություն:

Ինչից է առաջ գալիս յերևույթների մասսայորեն ուսումնասիրելու անհրաժեշտությունը: Վոր դեպքերում չի կարելի սահմանափակվել առանձին միավորների ուսումնասիրությունը, այլ պետք է դիմել միատեսակ միավորների ամբողջ մասսայի, նրանց հավաքականությունների ուսումնասիրությանը:

Այդ հարցին պատասխանելու համար, ամենից առաջ անհրաժեշտ է նշել, վոր մեզ շրջապատող աշխարհի առանձին յերե-

վույթներում մենք հանդիպում ենք և նման և տարբեր դեպքեր: Ընդ ամին մի քանի դեպքերում առանձին առարկաների կամ յերևույթների միջև յեղած նմանությունը լինում է լրիվ կամ համարյա լրիվ նույնը, այսինչ մյուս դեպքերում չկա վոչ մի նմանություն, այլ կա միայն տարբերություն: Այն առարկաները կամ յերևույթները, վորոնք նման են մյուս առարկաներին կամ յերևույթներին, ընդունված է անվանել տիպիկական, վոչ նման առարկաները կամ յերևույթները—անհատական:

Դժվար չէ պարզել, թե ինչու վորոշ յերևույթներ տիպիկական են, մյուսները վոչ տիպիկական (անհատական): Յերեվույթների նմանությունը կամ միատեսակ լինելը, այլ խոսքով նրանց տիպիկականությունը վորոշվում է նրանց պատճառների նմանությամբ:

Յենթադրենք, բաց ամանի մեջ ջուրը տաքացրել ենք մինչև 100° ցելսի: Ջուրը յեռ է յեկել: Տվյալ դեպքում ջրի յեռալու պատճառներն են առաջին՝ այն, վոր ջուրն ունի յեռալու հատկություն մթնոլորտային նորմալ ճնշման դեպքում 100 աստ. տաքության մեջ. 2-րդ՝ այն, վոր ջուրը տաքացել է մինչև այդ աստիճանը, և 3-րդ՝ վոր մթնոլորտային ճնշումը յեղել է նորմալ: Յեթե փորձը կրկնենք նույն պայմաններում, այսինքն առաջ բերենք նույն պատճառները, կստանանք նույն արդյունքը—ջուրը յեռ կգա: Միևնույն պատճառները, հանդես գալով նույն պարագաներում, տալիս են նույն հետեւյալքը: Ջրի յեռումը ցելսի 100 աստ. տաքության մեջ մթնոլորտային նորմալ պայմաններում կլինի տիպիկական յերևույթ, վոր տեղի յե ունենում նրա առաջացնող պատճառների մշտականությամբ:

Վերցնենք տիպիկական յերևույթի մի այլ որինակ: Յենթադրենք, վորեն բույսի սերմ պահել ենք տաք և խոնավ միջավայրում: Վորոշ ժամանակից հետո այդ սերմերը ծլում են: Կրկնում ենք այդ փորձը մի քանի անգամ և ամեն անգամ ստանում ենք նույն հետեւյալքը: Տվյալ դեպքում կրկին մենք գործ ունենք տիպիկական յերևույթի հետ, վորի տիպիկականությունը պայմանավորված է այդ յերևույթն առաջացնող պատճառների մշտականությամբ: Մասնավորապես այդ բոլոր դեպքերում պատճառ են համարվում բուսական սերմերի տաք և խոնավ միջավայրում ծլելու հատկությունը և այդ պայմանների ներկայությունը մեր բոլոր փորձերում: Բայց յենթադրենք, վոր մեկ դեպքում մեր փորձը հաջողություն չունեցավ, սերմը չծլեց:

Փնտռելով այդ անհաջողութեան պատճառները, պարզուրում ենք, յենթադրենք, վոր մեր վերցրած սերմերը կորցրել էին ծլելու ընդունակութիւնը: Այդ դեպքը, յերբ բուսական սերմը չծլեց տաք և խոնավ միջավայրում, համարում ենք վորպէս վոչ տիպիկ դեպք և նրա պատճառը վոչ մշտական:

Մեզ շրջապատող յերևույթները սովորաբար կյանքի յեն կոչվում վոչ վորեւ մեկ պատճառով, այլ պատճառների մի ամբողջ կոմպլեկսով, վորոնք առանձին դեպքերում հանդես են գալիս զանազան զուգակցութեամբ: Այդ կապակցութեամբ չի կարող լինել յերևույթների բացարձակ նույնութիւն, կա միայն ավելի կամ պակաս չափով նմանութիւն: Այն յերևույթները, վորոնց մեջ գերակշռում է նմանութիւնը, անվանում ենք տիպիկական յերևույթներ: Այն յերևույթները, վորոնց մեջ գերակշռում են այնպիսի գծեր, վորոնք տարբերում են այդ յերևույթները մյուս բոլոր յերևույթներից, անվանում ենք անհատական յերևույթներ:

Վերցնենք վորպէս որինակ այնպիսի յերևույթ, ինչպիսին է ծառի աճման պրոցեսը: Յենթադրենք, միևնույն տարիքի մի քանի ծառերի աճման այդ պրոցեսի արդյունքը համեմատել ենք իրար հետ: Յեթե դրանց աճումը կատարվել է կատարյալ միատեսակ պայմաններում, ապա և դրա արդյունքը—ծառերի բարձրութիւնը և հաստութիւնը կլինեն միատեսակ, այսինքն մեկ ծառի չափը կլինի տիպիկ մյուսների հաւար: Բայց յեթե աճման պայմանները յեղել են տարբեր, այլ խոսքով, յեթե ծառի աճումը պայմանավորող պատճառները տեղի յեն ունեցել զանազան զուգակցութեամբ, ապա կհանդիպենք տարբեր արդյունքի—միևնույն տարիքի ծառերը կունենան տարբեր բարձրութիւն, տարբեր հաստութիւն և այլն:

Վորչափող մեզ շրջապատող յերևույթներն առաջ են գալիս վոչ թե մեկ պատճառով, այլ զանազան պատճառների ամբողջ զուգակցութեամբ, վորոնցից մի քանիսը ունենում են մշտական բնույթ, մյուսները ընդհակառակը՝ փոփոխական շատ հաճախ մի քանիսն այդ յերևույթներից կլինեն տիպիկական, մյուսները անհատական: Վերցնենք նույն յերևույթ—ծառի աճումը: Այդ բարդ յերևույթի մեջ կան և տիպիկական գծեր (ամեն մի ծառ աճում է, տարին տալով մի շրջագիծ, ամեն մի ծառ աճում է տարվա վորոշ յեղանակներին և այլն) և անհատական գծեր (ծառերից մի քանիսն աճում են արագ, մյուսները

դանդաղ, միևնույն ծառի աճումը զանազան տարիներում լինում է տարբեր և այլն):

Ուրեմն տիպիկական յերևույթների կամ յերևույթների տիպիկական հատկութիւնների առանձնահատկութիւնն է կազմում այդ յերևույթների կամ նրանց առանձին հատկութիւնների նմանութիւնը, վորը զանազան դեպքերում ավել կամ պակաս չափով մոտենում է լրիվ նույնութեան: Ընդհակառակն անհատական յերևույթների (կամ անհատական հատկութիւնների) առանձնահատկութիւնն է կազմում նրանց ավելի կամ պակաս չափով ուժեղ տարբերութիւնն առանձին դեպքերում:

ԻՆՉՈՒ ՅԵՐԲԵՄԵ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ Ե ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐԵԼ ՎՈՉ
ՍՌԱՆՁԻՆ ՅԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԸ, ԱՅԼ ՆՐԱՆՑ ՀԱՎԱՔԱԿԱՆՈՒ-
ԹՅՈՒՆԸ.

Մեզ շրջապատող յերևույթները ճանաչելու համար ուսումնասիրում ենք տիպիկական և անհատական յերևույթները զանազան յեղանակներով: Յերբ ուսումնասիրում ենք տիպիկական յերևույթները, աչքի առաջ ունենք այն յերևույթները, վորոնք նման են մեկը մյուսին: Այդ դեպքում տիպին ծանոթանալու համար բավական է հետազոտել առանձին յերևույթ, Վերցնենք տիպիկական յերևույթի այնպիսի որինակ, ինչպիսին է ջրի յեռ գալը, յերբ նա տաքանում է բաց ամանում մինչև 100° ցելսի:

Այդ յերևույթն ունի ինչ վոր մշտական պատճառ, այն է ջրի այն հատկութիւնը, վոր նա գոլորշիանում է վորոշ աստիճան տաքութեան դեպքում: Վորչափով գիտենք, վոր այդ պատճառը միշտ գոյութիւն ունի, կարիք չկա ամեն անգամ ջուրը յեռացնել, վորպէսզի իմանանք ջրի յեռման աստիճանը: Դա տիպիկական յերևույթ է, կարիք չկա հետազոտել մի քանի անգամ, վորպէսզի պարզ գաղափար կազմենք նրա մասին: Վերցնենք մի ուրիշ որինակ: Ուզում ենք ուսումնասիրել մարդու մարմնի կառուցվածքը և դրա համար բաց ենք անում դիակը: Քանի վոր մարդու մարմնի կառուցվածքը տիպիկական յերևույթ է, բավական է բաց անել մի դիակ, վորպէսզի իմանանք թե ինչպէս են դասավորված մարդու մարմնի անդամները, ինչ արտաքին տեսք ունեն նրանք, ինչպէս են կապված ներքին տնդամները միմյանց հետ և այլն: Ընդհակառակը, յերբ ուսումնասիրում ենք անհատական յերևույթները, բավարար չեն կատարել առանձին յերևույթի հետազոտումը. մենք պետք է այստեղ դիմենք մասսայական

հետազոտման: Որինակ ուզում ենք իմանալ, ինչպես են աճում, այսինքն ինչ բարձրություն ունեն 7 տարեկան յերեխաները: Տվյալ դեպքում գործ ունենք վոչ տիպիկական, այլ անհատական յերևույթի հետ: Պատասխանել այդ հարցին չենք կարող, յեթե չափենք յոթ տարեկան միայն մեկ յերեխայի բարձրությունը: Կետք ե չափենք մի քանի յերեխայի բարձրությունը դուրս բերենք միջին մեծությունը և ասենք, վոր մասսայական հետազոտման հիման վրա գտել ենք, վոր յոթ տարեկան յերեխաները միջին թվով ունեն այսքան բարձրություն: Այստեղ ստիպված ենք կատարել վոչ թե մեկ հետազոտում, այլ մասսայական, կազմել հավաքականություն և նրան բնութագրելու համար հանել ամփոփական հատկանիշները:

Բերենք նորից մեկ որինակ: Ցանկանում ենք պատասխանել այն հարցին, թե հողին խառնած արհեստական այսինչ պարարտանյութն ինչ ազդեցություն ե թողնում բերքի բարձրացման վրա: Այս յերևույթն ել տիպիկական չե, այլ անհատական ե: Պարարտանյութի ազդեցությունն առաջին դեպքում կլինի ուժեղ կամ թույլ. դա կախված ե մի շարք պատճառներից—հողի հատկությունից, վորի հետ պարարտանյութ են խառնել, ող-յերևույթաբանական պայմաններից, հողի մշակման վորակից և այլն: Հետևապես դրված հարցին պատասխանելու համար, պետք ե կատարենք մի շարք հետազոտում և այդ բազում հետազոտումների հիման վրա հանենք ընդհանուր յեզրակացություն, թե հողին խառնած այսքան քանակով պարարտանյութը բարձրացնում ե բերքը միջին թվով այսքան տոկոսով:

Այդպիսով մեր բերած որինակներից պարզվում ե, վոր մենք դիմում ենք մասսայական վոչ առանձին առարկաների կամ փառտերի, այլ հավաքականության հետազոտման և միջին մեծությունների ոգնությունն այն դեպքերում, յերբ ուզում ենք ուսումնասիրել անհատական յերևույթները, նպատակ ունենալով հանել ընդհանուր յեզրակացություն այդ մեծաքանակ հետազոտումներից:

ՎԻՃԱԿԱՅԻՆ ՄԵԹՈԴՆ ՈՒ ՎԻՃԱԿԱՅԻՆ ԹՅՈՒՆՆԵՐ:

Վիճակագրական մեթոդով իրագործվում ե այն, վոր ստանում ենք ընդհանրացնող յեզրակացություն այն անհատական յերևույթների մասին, վորոնք կազմում են հավաքականություն:

այսինքն լինելով իրարից տարբեր, ունեն ինչ վոր ընդհանուր բան և կազմում են մի կոլլեկտիվ:

Թե ինչ բան ե վիճակագրական մեթոդը, հիմք ունենալով այդ մեթոդի այն առանձնահատկությունները, վորոնց մասին խոսել ենք, կարելի յե տալ հետևյալ բնորոշումը—վիճակագրական մեթոդը հավաքականություն կազմող անհատական յերևույթների ուսումնասիրությունն այն յեղանակն ե, յերբ այդ հավաքականությունները բնութագրվում են ամփոփական հատկանիշներով և պարզվում են այդ յերևույթների մեջ յեղած ամփոփական կապերն ու ամփոփական կախումները:

Պարզելով վիճակագրական մեթոդի եյությունը, հեշտ ե պատասխանել, թե ինչ բան ե վիճակագրությունը: Վերևում արդեն նշել ենք, վոր վիճակագրական բառը գործ ե ածվում վորպես գործնական աշխատանք, վորով զբաղվում են վորոշ մարմիններ և վորպես գիտություն, վոր դառնում ե ուսումնասիրությունն առարկա: Վիճակագրական մեթոդի բնորոշման հիման վրա վիճակագրությունը վորոշում ենք վորպես գործնական աշխատանք ուսումնասիրելու կյանքի յերևույթներն ճանաչողական այն ձևովերով, վորոնք բոլորը միասին վեր առած կոչվում են վիճակագրական մեթոդ: Բայց վորպեսզի ճիշտ կիրառենք այդ ձևվերը հարկավոր ե իմանալ այդ ձևվերը, հարկավոր ե ուսումնասիրել նրանց: Այդ տեղից հետևվում ե, թե վիճակագրությունը գիտություն ե, կամ այլ խոսքով վիճակագրության տեսությունը գիտություն ե, վորը տալիս ե և հիմնավորում ե վիճակագրական մեթոդի ձևերը:

Յերբ վիճակագրությունը համարում ենք անհատական յերևույթների ուսումնասիրության ձևերի մասին գիտություն, դրանով խիստ սահմանափակում ենք նրա շրջանը: Վիճակագրությունը, վորպես գիտություն մեզ սովորեցնում ե, ինչպես ուսումնասիրել վիճակագրական հավաքականությունները, բայց վոչինչ չի ասում այդ հավաքականությունների մասին: Դրա համար ել ճիշտ չի այն վորոշումը, թե վիճակագրությունը գիտություն ե հասարակական կյանքի յերևույթների մասին. վիճակագրությունը միայն ծանոթացնում ե մեզ հասարակական կյանքի յերևույթների մասին ճանաչողություններ ձեռք բերելու յեղանակներից մեկի հետ:

Մյուս կողմից պետք է նկատել, վոր վիճակագրական մեթոդը (այլ խոսքով ուսումնասիրության վիճակագրական յեղանակը) գործադրվում է միայն հասարակական յերևույթները ուսումնասիրության համար: Նա գործադրվում է ամեն տեղ, վորտեղ հանդիպում ենք յերևույթների միատեսակության, վորի սահմաններում պատահում են նրանց անհատական առանձնահատկությունները: Վիճակագրական մեթոդը գործադրվում է բնության յերևույթներն ուսումնասիրելիս (ոգյերևույթաբանական պայմանների վիճակագրություն), տեխնիկայի մեջ և ճանաչողական աշխատանքի մի շարք այլ ասպարեզներում:

Ամեն տեղ, վորտեղ գործադրվում է վիճակագրական մեթոդը, նա ծառայում է միայն վորպես ճանաչողական աշխատանքի գործիք, նրա դերը—սպասարկող դեր է, նա հետազոտողի ձեռքում միայն գործիք է:

ԻՆՁՈՒ ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆ ԱՌԱՆՁՆԱՊԵՍ ԼԱՅՆ ԶԱՓԵՐՈՎ ԿԻՐԱՌՎՈՒՄ Ե ՏՆՅԵՍԱԿԱՆ ՅԵՐԵՎՈՒՅԹՆԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄ- ՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ:

Կա մի հանգամանք, վորն անհրաժեշտ է դարձնում վիճակագրական մեթոդի առանձնապես լայն կիրառումը—ուսումնասիրելու հասարակական և մասնավորապես տնտեսական կյանքի յերևույթները: Այդ հանգամանքն այն է, վոր կյանքի յերևույթների հենց այդ բնագավառում յերևույթներն ունեն առանձին բազմազանություն և մեծ անհատականություն, ունենալով նաև նմանություն:

Վերցնենք թեկուզ այնպիսի յերևույթ, ինչպիսին է հացի բերքը: Բերքի բարձրությունն առանձին հոդամասերում միատեսակ չէ, վորովհետև դա կախված է մի շարք զանազան պատճառներից: Սակայն չնայած այդ բազմազանության, յուրաքանչյուր շրջանի կամ տնտեսությունների յուրաքանչյուր խմբի համար կան ինչ վոր ընդհանուր պատճառներ, վորոնք, այսպես ասած «տոն են տալիս» և առաջ բերում այդ բազմազանության մեջ վորոշ նմանություն: Այստեղ պարզ է, մենք գործ ունենք տնտեսությունների վորոշ կոլլեկտիվների հետ: Վերցնենք մի ուրիշ որինակ, բանվորների աշխատանքի արտադրողականությունը: Առանձին բանվորներ ունեն աշխատանքի տարբեր արտադրողականություն, վորը բացատրվում է տարբեր պատճառներով, բայց կան և ընդհանուր պատճառներ, վորոնք առաջացնում են վորոշ

միատեսակություն, այդ բանը տալիս է մեզ հնարավորություն այստեղ ևս կիրառել վիճակագրական մեթոդը, կազմելով հավաքականությունները և դուրս բերելով ամփոփական հատկանիշը—աշխատանքի միջին արտադրողականությունը:

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՀԱՇՎԱՌՈՒՄԸ

Վիճակագրական աշխատանքի բնույթը վերջնականապես պարզելու համար, անհրաժեշտ է վիճակագրության հասկացողությունը, վորպես գործնական աշխատանք, վորը ուսումնասիրում է վիճակագրական մեթոդի ոգնությամբ կյանքի յերևույթները, սահմանադեմ նրան հարակից այլ գործնական աշխատանքի տեսակներին:

Վիճակագրական մեթոդը գործում է ամփոփական հատկանիշներով: Ամփոփական հատկանիշներն արդյունք են հաշվային գործողության: Հետևաբար այս կամ այն թվական տվյալների հաշվելը վիճակագրական աշխատանքի անհրաժեշտ մասն է կազմում: Բայց թվական տվյալների հաշվելով, վորոնք արտացոլում են կյանքի այս կամ այն յերևույթների մեծությունը, զրադվում են միայն վիճակագրությունը, այլ և հաշվառման այլ ճյուղեր:

Սովորական կյանքում մենք ծանոթ ենք հաշվառման հասկացողությանը, վորը պատկերացնում ենք վորպես թվական տվյալների հաշվում: Թվական տվյալների հաշվելով զրադվում է նաև հաշվապահությունը:

Ինչով է տարբերվում վիճակագրական աշխատանքը հաշվառման աշխատանքից և վիճակագրությունը, հաշվապահությունից:

Հաշվառում ասելով, ընդհանրապես հասկանում ենք այն, վոր պարզում ենք մեզ համար հետաքրքրություն ներկայացնող առանձին փաստեր և նրանց հետագա հաշվելը—ամփոփելը: Յերբ խոսում ենք ավտոմոբիլների փողոցային շարժման հաշվառման մասին, այդ աշխատանքի մեջ մենք պատկերացնում ենք յերկու հետեվողական գործողություն. նախ պարզել յուրաքանչյուր ավտոմոբիլի տվյալ փողոցով անցնելու փաստը և յերկրորդ՝ հաշվել ընդամենը վորքան ավտոմոբիլ են անցել: Նույն խմատով մենք խոսում ենք, որինակ՝ բանվորների կամ ծառայողների աշխատանքի գնալու հաշվառման մասին, գործարանում ծախված վառելիքի հաշվառման մասին, խանութում յեղած ապրանքի հաշ-

պահութիւնը պետք է հաշիւի առնի իդյալական ճշտութեամբ նյութական արժեքներէ յեւելի և մոտաքի յուրաքանչյուր առանձին փաստ: Յեւ այդ առանձին փաստերը հանդիսանում են հաշվապահութեան համար ուշադրութեան կենտրոնը:

Այն, վոր հաշվապահութեանն առանձին մոտեցում ունի դեպի անհատական փաստերը, այդ տեսակետից նրա տարբերութիւնը վիճակագրութեանից կարելի չի պարզել հետեւյալ որինակով:

Յենթադրենք, հաշվապահութեանը տանում է բանվորներէ աշխատավարձի հաշվառումը: Նրա համար հետաքրքրութեան է ներկայացնում աշխատավարձի վոչ միայն ընդանուր քանակը, վոր ստացել են բանվորներն այսինչ ամսին, և աշխատավարձ ստացած բանվորներէ թիւը, այլ և անհրաժեշտ է զբանցել, թե վոր քան աշխատավարձ է ստացել յուրաքանչյուր բանվոր առանձին—առանձին: Կիրակոսյանը, Մարկոսյանը և այլն: Հաշվապահութեանը չի կարող այդ բոլորը չզբանցել, վորովհետեւ, այս կամ այն անձին դրամ վճարելով կամ մարում է ձեռնարկութեան պարտքը այդ անձին (յեթե վճարվում է կատարված աշխատանքի համար), կամ դարձնում է այդ անձին ձեռնարկութեան պարտական (յերբ տրվում է կանխավճար ի հաշիւ հետագա աշխատանքի): Այդտեղից պարզվում է և այն, վոր հաշվապահութեան զբանցումները պետք է ունենան իդյալական ճշտութեան:

Այլ մոտեցում ունի նույն յերևույթի հաշվառման նկատմամբ վիճակագրութեանը: Վիճակագրութեան համար հետաքրքիր չէ, թե ինչ աշխատավարձ են ստացել Մարկոսյանը, Կիրակոսյանը և այլն, նրան հարկավոր է հանել ընդհանրացած յեզրակացութեան—թե վորքան է բանվորի միջին աշխատավարձը: Վիճակագրութեանը կարող է բավարարվել նրանով յեթե, ունենա տվյալ, վոր բանվորի միջին աշխատավարձն այսինչ ամսում յեղել է, ասենք, 80 ո. 45 կ.:

Հաշվապահութեան համար այդ թիւը գործնական արժեք չունի, վորովհետեւ այդ թիւը չի պարզում, թե վորքան է ստացել յուրաքանչյուր առանձին բանվոր: Միանգամայն հասկանալի չէ, վոր վիճակագրութեանը ձգտելով ունենալ ընդհանրացած յեզրակացութեան, կարող է պահանջ չունենալ առանձին զրոնցումների իդյալական ճշտութեան: Յեթե առանձին բանվորի աշխատավարձը հաշվելիս, կատարվի փոքրիկ սխալ, դա եյական ազդեցութեան չի ունենա միջին աշխատավարձի մեծութեան վրա:

Ընդհակառակը՝ հաշվապահութեան համար առանձին տվյալների յուրաքանչյուր անհրաժեշտութեանն ունի որհասական նշանակութեան, վորովհետեւ այդ սխալն այս կամ վնասն է հասցնում հիմնարկութեանը կամ բանվորին:

Ուրեմն հաշվապահութեան ու վիճակագրութեան հիմնական տարբերութեանն այն է, վոր հաշվապահութեան հետաքրքրութեան կենտրոնն են կազմում անհատական փաստերը, իսկ վիճակագրական հետաքրքրութեան կենտրոնը—ընդհանրացած յեզրակացութեանը: Սակայն սխալ կլինի վիճակագրական հաշվառումը, վորպէս անձիշտ հաշվառում, հակադրել հաշվապահական վորպէս իդյալական ճիշտ հաշվառմանը: Հաշվառման ճշտութեանն իդյալ է և վիճակագրութեան համար: Անկասկած է միայն այն, վոր վիճակագրական աշխատանքի մեջ անհրաժեշտութեանն չի կարող ունենալ այն հետեւյալները, ինչպէս հաշվապահութեան մեջ:

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԿԱՊԻՏԱԼԻՍՏԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐԻ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ՅԵՎ ԽՍՅՄ-Ի ՄԵԶ.

Վիճակագրական մեթոդը ծնունդ է առել և իր սկզբնական զարգացումը ստացել է պետական կամ ավելի ճիշտ, հասարակական կյանքի յերևույթների ուսումնասիրման բնագավառում: Վիճակագրական ընդհանրացումների հենց հիմքը—մասսայական հետազոտումը դարձնում է վիճակագրական մեթոդն ամենալավ միջոցներից մեկը, ներկայացնելու ինֆորմացիա պետութեանը ղեկավարող մարմիններին այն յերևույթների մասին, վորոնք հանդիսանում են պետական իշխանութեան ներգործութեանն առարկա, կամ իրագործելու այս կամ այն քաղաքական ձեռնարկումները: Ազգաբնակչության ցուցակագրումները—մարդահամարները, վորոնց նպատակն է յեղել պարզել այն անձերի քանակը, վորոնք ընդունակ են զենք կրելու, հարկ վճարելու, այս կամ այն աշխատանքը կատարելու, հանդիսանում են վիճակագրական աշխատանք և հայտնի յին մարդկային հասարակական կյանքի ամենահին շրջաններում:

Ավելի ուշ, յերբ պետական կյանքում նշանակութեան են ստանում այլ սոցիալական կազմակերպված խմբեր—բանվորական միութեան, կապիտալիստական ձեռնարկութեան, ֆեոդալական ցեխ, վիճակագրութեանը զալիս է ոգնութեան և այդ կազմակերպութեաններին, վիճակագրութեան միջոցով նրանք ծանո-

թանում են այս կամ այն յերևույթներին կամ պրոցեսներին, վորոնք տեղի յեն ունենում նրանց գործնելության սահմաններում:

Այդպես են սուաջ յեկել սոցիալական վիճակագրության սկզբում պետական և ապա այլ ձևերը:

Ներկայումս վիճակագրական աշխատանքները լայն չափերով զարգացած են ինչպես իՍՆՄ-ի մեջ, նույնպես և կապիտալիստական յերկրներում: Բայց հսկայական տարբերություն կա այդ աշխատանքների ինչպես կազմակերպման, նույնպես և նրանց խնդիրներում մեղ մոտ, Խորհրդային Միության մեջ և բուրժուական պետությունների մեջ: Կապիտալիստական յերկրներում վիճակագրությունը տալիս է բուրժուազիային այն տեղեկությունները, վորոնք անհրաժեշտ են խոշոր կապիտալիստական տնտեսությունները հաջող զարգացնելու համար և հենց դրանով էլ ավելի շահագործելու պրոլետարիատին, ընդ վորում այդ տեղեկությունները կրում են «առևտրական գաղտնիքի» բնույթ պաշտպանելով կապիտալիստական ձեռնարկությունները կողմնակի հսկողությունից: Վիճակագրական հետազոտությունների վերլուծման առանձնահատկությունը կապիտալիստական յերկրներում այն է, վոր ձգտում են հիմնավորել կապիտալիստական կարգերի «կայունությունը» և անասան լինելը, տնտեսական ձգնաժամերի ժամանակավոր և «պատահական» լինելը, «նախագուշակել» ձգնաժամի լուծարքի մոմենտն ու «բարորոթան» վերահասու շրջանը: Այդ պայմաններում վիճակագրական մեթոդը ոգտագործվում է վորպես միջոց քողարկելու աշխատավոր լայն մասսաներից ձեռնարկությունների իրական տնտեսական դրությունը:

Միանգամայն հասկանալի չէ, վոր պետական վիճակագրություն բնույթն ու վորոշակի բովանդակություն ուղղակի համապատասխան են տվյալ յերկրի սոցիալական հասարակարգի բնույթին և այն վորոշակի խնդիրներին, վոր ձգտում են իրագործել պետական իշխանություն մարմինները: Այդ հանգամանքով էլ լիովին բացատրվում է վիճակագրական աշխատանքների այն բացառիկ ուժեղ թափը, վոր իրականություն է ներկայիս իՍՆՄ-ի մեջ:

Յուրաքանչյուր յերկրի վիճակագրության կազմակերպումն ու զարգացումը, կարգում ենք Մ. Ն. ՍՄԻՏԻ գրվածքներից մեկում, — ուղղակի կապված են նրա ժողովրդական տնտեսություն զարգացման ընթացքի հետ: Դրանով է վորոշվում

վիճակագրության դերը և Խորհրդային Միության մեջ, պլանային տնտեսության այդ յերկրում, վորտեղ տնտեսական զարգացման ընթացքը նախագծվում է վաղորդ և յերկրի տնտեսական որգանիզմն ուսումնասիրվում է և ուղղություն ստանում վորպես մի ամբողջություն: Դրա համար միանգամայն հասկանալի չէ, վոր վիճակագրությունը իՍՆՄ-ի մեջ հանդիսանում է խիստ պատասխանատու պետական աշխատանք:

Պլանավորման եյությունն այն է, վոր վորոշ ժամանակի համար նշում են մի շարք միջոցառումներ, վորոնց միջոցով կարելի չէ իրագործել, ըստ մաքսիմալ հնարավորության մոտենալ վերջնական նպատակին, վորը տալիս է պլանավորման ընդհանուր ուղղությունը: իՍՆՄ-ի պլանային տնտեսության համար այդ հիմնական նպատակը կազմում է սոցիալիզի կառուցումը: իՍՆՄ-ի պլանային մարմինների խնդիրն է ուրվագծել հաջորդական ետապները մոտենալու այդ վերջնական նպատակին. այդ խնդրի իրագործման մեջ անհրաժեշտ է վիճակագրության ակտիվ մասնակցությունը:

«Պլանավորման աշխատանքը Խորհրդային Միության մեջ, — ասում է հիշյալ հեղինակը, — գնում է յերեք գծով. զխավոր կամ գեներալ պլան, հեռանկարային հնգամյա պլաններ և տարեկան ստուգիչ թվեր, վորոնք տալիս են տնտեսական զարգացման տեմպերը յուրաքանչյուր շրջանի համար: Զարգացման բոլոր պլաններն իրենց առաջ դնում են ժողովրդական տնտեսության վերափոխման վորոշ վորակական խնդիրներ, արտահայտելով այդ վերափոխման շաբթումը կամ տեմպը քանակական մեծություններով: Դրանով է վորոշվում մեծ մասամբ վիճակագրական աշխատանքի ծավալը: Տեմպերը վորոշելու համար վիճակագրությունը տալիս է սկզբնական նյութը, վորը քանակորեն բնորոշում է վորակական պրոցեսները և փնտրում է ցուցանիշները, վորոնք վորակական յերևույթներին տալիս են քանակական ձեվավորում:

Ուրվագծված կոր գծում վիճակագրական ցուցանիշը հանդիսանում է յերման կետ: Պլանավիկի դատողությունը հետագա զարգացման բնույթի մասին նույնպես հենվում է վիճակագրական այն կոր գծի վրա, վորը նկատում է պրոցեսն այնպես, ինչպես յեղել է: Վերջապես և զարգացման առանձին տարրերի փոխհարաբերությունն իր հերթին բնորոշվում է վիճակագրական Կոեֆֆիցիենտներով»:

Վիճակագրութեան ոգնութիւնը պետական մարմիններին անհրաժեշտ է վոչ միայն ժողովրդական տնտեսութեան զարգացման պլանը կազմելու գործում, այլ և վոչ պակաս չափով նա անհրաժեշտ է այն տնտեսական միջոցառումներին հետադա իրա- գործման շրջանում, վերոնք նշված են պլանով:

Վիճակագրութիւնը պետք է տա յերկրի կյանքը ղեկա- վարող մարմիններին մշտական տեղեկութիւն, ինֆորմացիա, թե ինչպես է փաստական դրութիւնը պլանային շինարարու- թեան յուրաքանչյուր մասում. իրագործվում է արդյոք նշված պլանը և վերջան հաջող. նա պետք է նյութ մատակարարի պա- տասխանելու այն հարցին, թե վերոնք են պլաններին չիրա- գործման պատճառները վերոյ կետերում և ինչ հանգամանքներ հնարավոր են դարձրել պլանային առաջադրանքների ընդլայ- նումը մյուս կետերում: Վիճակագրութիւնը դառնում է անհրա- ժեշտ զենք յերկրի տնտեսական կյանքը կառավարելու գործում: Ներկայումս, յերբ ավարտված է սոցիալիստական եկոնոմիկայի հիմքի կառուցումը, վիճակագրութիւնը ձեռք է բերում առանձ- նապես մեծ նշանակութիւն: Մեծ շինարարութեան յուրաքան- չյուր մաս պահանջում է ղեկավարող մարմիններին անընդհատ լարված ուշադրութիւն:

Ահա թե ինչու հատկապես ներկայիս ժողովրդական տնտե- սութեան բոլոր ճյուղերի աշխատանքներին անընդհատ հետե- վելը ստանում է առանձնապես կարևոր նշանակութիւն:

Այդ բանի արտաքին արտահայտութիւնն այն հետագրա- յին հաղորդումների զարգացումն է արդյունաբերութեան, գյու- ղատնտեսութեան, տրանսպորտի աշխատանքների մասին, վո- րոնց ամփոփումները տպվում են մեր բոլոր մեծ թերթերում: Վիճակագրական մարմինների աշխատանքը, վերոնք կազմա- կերպում և մշակում են այդ հաշվետվութիւնները ստանում են խիստ պատասխանատու աշխատանքների նշանակութիւն: Յերբե- մըն շատ տարածված էր պրոֆեսիոնալ վիճակագիրների շրջաննե- րում հետևյալ դարձվածքը. «Վիճակագրութիւնը չի ճանաչում կուսակցութիւնը, բայց բոլոր քաղաքական կուսակցութիւննե- րը պարտավոր են հիմնավորապես ծանոթ լինել վիճակագրական տվյալներին»:

Այդ արտահայտութիւնը, վերը բնորոշում է վիճակագրու- թեան կեղծ անկուսակցականութիւնը կամ քաղաքականութիւնից է զեղծ լինելը բուրժուական հասարակակարգի շրջանում, դարձիւ

անախրոնիզմ, սոցիալիստական շինարարութեան ժամանակակից շրջանում ԽՍՀՄ-ի մեջ և դասակարգային պայքարի սրման շր- ջանում յերկրագնդի վրա մյուս պետութիւններում: Անաչառ դիտողի դերը, վոչ ունեն վիճակագիրը դասակարգային պայքարի համեմատաբար խաղաղ շրջանում, վերածվում է ակտիվ մաս- նակցողի դերի հասարակական կյանքի նոր ձևերի կառուց- ման գործում:

Վիճակագիրը չի կարող ունենալ անաչառ դիտողի դեր. վիճակագրական աշխատանքի յուրաքանչյուր աղյուսակ, թվա- կան տվյալների վերլուծման յուրաքանչյուր յեզրակացութիւն, միշտ կրում է իր վրա ավելի կամ պակաս չափով նրա հեղի- նակի գաղափարախոսութեան կնիքը: Դասակարգային այդ գա- ղափարախոսութիւնից ազատ չեն յեղել և մինչ-հեղափոխա- կան շրջանի վիճակագրական աշխատանքները, ինչպես այդ ապացուցել է Վ. Ի. Լենինը վիճակագիր—նարողներին աշխա- տանքները քննադատելիս («Կապիտալիզմի զարգացումը Ռուսաս- տանում»):

Այդ բանը պետք է շեշտել և մեր ապրած շրջանում:

Այդ պայմաններում զարմանալի չէ, վոչ սոցիալիստա- կան շինարարութեան համար մի շարք վնասարար կազմա- կերպութիւններ և առանձին վնասարարներ ոգտագործում ե- յին վիճակագրութիւնն իրենց վնասարար աշխատանքի հա- մար:

Ոգտագործելով տնտեսական յերևույթների վերլուծման այն ձևերը, վերոնք մշակվել են մասնատիրական—կապիտալիս- տական կարգերի պայմաններում, սոցիալիստական շինարարու- թեան վնասարարները ձգտում եյին ապացուցել զարգացման այն ինտենսիվ տեմպերի անհնարին և սխալ լինիլը, վոչ ոչ այսոր վոչ միայն հնարավոր դարձան, այլ և փաստ:

Հեղափոխական պրոլետարիատի ստեղծագործ ուժը ջարդ ու փշուր արեց վնասարարների փորձերը՝ հետ դարձնելու պատ- մութեան անիվը. նա խորտակեց և նրանց տեսութիւնը: Բայց վիճակագրութիւնը հակահեղափոխութեան համար ոգտագործե- լու փորձերի այդ փաստն ինքնին զգուշացնում է և պարտա- վորեցնում բոլորին, վերոնք իրենց աշխատանքում ոգտվում են վիճակագրական մեթոդից, առանձնապես ուշադրութեամբ կշռել իրենց աշխատանքի ձևերն ու մեթոդները, յուրաքանչյուր աշ- խատավորի, վոչ ունի այս կամ այն առնչութիւնը:

Վիճակագրական աշխատանքի հետ, պարտականութիւնն է վոչ միայն տիրապետել վիճակագրական աշխատանքի այս կամ այն ձևերին, այլ և հասկանալ այդ ձևերի իմաստը:

ՀԱՇՎԱՌՄԱՆ ԲՈԼՈՐ ՏԵՍԱԿՆԵՐԻ ՄԻԱՑՄԱՆ ՅԵՎ ԱՌՅԻԱ- ԼԻՍՏԱԿԱՆ ՄԻԱՍՆԱԿԱՆ ՀԱՇՎԱՌՈՒՄԸ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԵԼՈՒ ԽՆԴԻՐԸ.

Խնդիրների այն առանձնահատկութիւնները, վոր ունի հաշվառման յուրաքանչյուր առանձին տեսակը, պատճառ են դարձել յերեք տեսակի հաշվառման գուգահեռ և ինքնուրոյն գոյութիւն—հաշվապահական, գործառնական և վիճակագրական: Հաշվառման այդ յերեք տեսակի գուգահեռ գոյութիւնը, վոր չի վերացված մինչև որս, պետք է համարել անսորմալ յերեւոյթ, վորովհետև տեղիք է տալիս միևնույն հարցի վերաբերյալ ունենալ հակասական տվյալներ:

Հաշվապահական հաշվառումը, վոր կրում է իրավական փաստաթղթի բնույթ, գերազանցում է իր ճշտութեամբ: Այդ է նրա անկասկածելի արժանիքը, բայց նա ունի վորոշ, մինչև այժմ չվերացված թերութիւններ: Այդ թերութիւններն են դանդաղիւտութիւնը, և վորոշ պահպանողականութիւնը, մասնագիտական—կապիտալիստական կարգերի պայմաններից կտրուկելու անկարողութիւնը, վորտեղ ծնունդ է առել և զարգացել այդ հաշվառումը: Մինչև այժմ հաշվապահական հաշվառումը հետաքրքրվում է գրեթե բացառապէս արժեքային կատեգորիաներով—գույքի արժեքը, ծախքերի գումարը, ոգուտի կամ վրնասի գումարը և այլն: Այնինչ, ժամանակակից պայմաններում առանձին հետաքրքրութիւն է ստանում յերեւոյթներին և պրոցեսներին հետևելն ու դիտելը, վորոնք արտահայտվում են վոչ թե արժեքային ցուցանիշներում, այլ քանակական: Վերցնենք, վորպէս, որինակ՝ տնտեսական կյանքի այնպիսի մի ճուղ, ինչպիսին է կապիտալ շինարարութիւնը: Կապիտալ շինարարութեան հաշվառումը կարելի չէ իրագործել այն գումարների ամփոփմամբ, վոր ծախսվել են շինարարութեան վրա, ինչպես սովորաբար և անում են:

Կապիտալ շինարարութեան վրա գործադրված ծախքերի հաշվառումն ինքնին ամենեին չի բնորոշում շինարարութեան հաշվառութեան աստիճանը: Այն բանից, թե շինարարութեան վրա ծախսվել է այնքան փող, վորքան յենթադրվում էր, դեռ չի հե-

տեւում, թե շինվել է այն բոլորը, ինչ պետք է շինվեր: Այստեղ ուրեմն միայն արժեքային հաշվառումն ունենալ դեռ բավարար չէ: Անհրաժեշտ է շինարարութեան ծախսի հաշվառումը: Ապա, անհրաժեշտ է հաշվի առնել, ինչ հաշիւութեամբ է իրագործվել շինարարութիւնն իր ժամանակին և մի շարք այլ մոմենտներ, վորոնք բնորոշում են շինարարական աշխատանքների ընթացքը (շինարարական աշխատանքների մեքենայացման ընթացքը և այլն և այլն):

Կարելի չէ բերել շատ որինակներ պարզելու, վոր տնտեսական աշխատանքի հաշիւութիւնների դրամական չափանիշն անբավարար է, անհրաժեշտ է փոխարինել այդ չափանիշը կամ լրացնել նստուրալ ցուցանիշներով: Այսպէս, ձեռնարկութեան աշխատանքները ղեկավարող տնտեսավարի համար քիչ է իմանալ, վոր այնտեղ աշխատում է այսինչ մեքենան, վորն արժէ այսքան հազար ռուբլի: Շատ ավելի կարևոր է իմանալ այդ մեքենայի արտադրողականութիւնը և այլն:

Ժամանակակից կյանքն առաջին պլանի վրա չէ դնում հաշվառման նստուրալ ձևը, արժեքային ցուցանիշները փոխարինել քանակական կամ ինչպէս ասում են, նստուրալ ցուցանիշներով:

Հաշվապահական հաշվառման մյուս թերութիւնն այն է, վոր բարդ են նրա այդ ձևերը, վորոնցով պարզվում է նրա վերջնական արդուքը: Հաշվապահական հաշիւշիւրը, բաւանսը, վորը դրսևորում է տնտեսական ձեռնարկութեան գույքային արժեքների և պարտավորութիւնների դրութիւնը, իր ձևով բարդ է և անմատչելի ազդաբնակութեան լայն մասսաներին: Այնինչ, մեր ժամանակակից հասարակակարգի պայմաններում, յերբ տնտեսական շինարարութեան մասնակցում են բանվորական լայն մասսաները, անհրաժեշտ է այնպիսի հաշվառում, վորը մատչելի լինի լայն մասսաներին կամ, ինչպէս ասել է Վ. Ի. Լենինը «համաժողովրդական» լինի:

Այսպէս կոչված գործնական, ոպերատիվ հաշվառումն ունի այն առանձնահատկութիւնը, վոր նա իրագործվում է ըստ դեպքերի և սովորաբար չունի վաղորդ սահմանված սխառն: Նրա անմիջական խնդիրն է տալ տեղեկութիւններ այն մասին, ինչ վոր անհրաժեշտ է իմանալ ընթացիկ միջոցառումների համար այս կամ այն տնտեսական յերեւոյթների իրագործման բընագավառում: Բայց վորովհետև գործառնական ղեկավարութեան այդ պահանջները չեն կարող վաղորդ վորեւէ սխառնի վերած-

վել, ապա այդտեղից էլ բղխում ե գործառնական հաշվառման մեր նշած անսխառն լինելը: Իր հերթին այդ անսխառն զրույթյունը շատ ղեկավարում հնարավորություն է տալիս հետադարձ ավելաներն անփոփոխ յենթարկել ու մշակել: Նամանավանդ, վոր գործառնական հաշվառման նպատակը չե այդ ամփոփումները: Նրա խնդիրն է տալ տեղեկություններ վորոշ փաստի մասին, վորպեսզի անհրաժեշտության դեպքում ներգործել կամ ուղղություն տալ այդ փաստին: Հաշվառման յերրորդ տեսակը— վիճակագրական հաշվառումը, ինչպես գիտենք, նպատակ ունի տալ ընդհանրացնող յեզրակացություն— ամփոփական հետևություն ամբողջ կողմերի մասին:

Վիճակագրական հաշվառման խիստ սխառնատիկ լինելը, վոր միանգամայն անհրաժեշտ է հավաքված նյութերի ամփոփման համար, դարձնում է այդ հաշվառումն առանձնապես պետքական պլանային աշխատանքների համար, իսկ այն հնարավորությունը, վոր այդ հաշվառման ավելաները ոգտագործվում են, թեկուզ լինեն վորոշ չափով անճիշտ, իսկ այդ հանգամանքն արագացնում է նրանց ստացումը շրջաններից, դարձնում է վիճակագրական հաշվառումն առանձնապես զնահատելի մի միջոց, վորով ղեկավարող մարմինները ծանոթանում են իրենց աշխատանքի զրույթյան հետ:

Յերկրի և նրա առանձին մասերի տնտեսական կյանքի ղեկավարությունը չի կարող սպասել, վոր ստացվեն իդյալպես ճիշտ ավելաներ, յեթե այդ ճիշտ ավելաները ստացվելու յեն յերկար ժամանակվա ընթացքում: Սոցիալիստական շինարարություն հաղորդությունը կախված է այն բանից, թե վորքան իր ժամանակին ազդանշան է տրվում այդ աշխատանքի այս կամ այն մասում տեղի ունեցած ճեղքվածքի մասին:

Յերեք տեսակ հաշվառման առանձնահատկություններն այս թուղցիկ համեմատական նկարագրումից յերևում են, վոր նրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր առավելություններն ու թերությունները: Այդ յերեք տեսակ հաշվառման ղուգահեռ ու միաժամանակ գոյություն սխառնմի թերությունը, բացի ավելորդ ղուգահեռից, այն է, վոր նրանց ավելաները միևնույն հարցի վերաբերյալ, թե ժամանակի և թե բովանդակության տեսակետից չեն համապատասխանում միմյանց: Այդ աննորմալ յերևույթը վերացնելու համար անհրաժեշտ է ստեղծել հաշվառման միասնական սխառն, վորը բավարարելու յե սոցիալիստական շինարարության պա-

հանջներին և համապատասխանելու յե սոցիալիստական հասարակակարգի առանձնահատկություններին:

Նոր հաշվառումը պետք է լինի վոչ միայն միասնական, այլ և սոցիալիստական:

Վորն է հաշվառման միասնությունը: Բոլոր տեսակ հաշվառումների ձուլումն ի մի այն իմաստով, վոր այդ ձուլումը պարունակի իր մեջ նրանցից յուրաքանչյուրի գրական կողմերը: Նոր հաշվառումը գործառնական հաշվառումից պետք է յուրացնի նրա ձգտումը տալ պատասխան այն հարցերին, վոր անհրաժեշտ են գործառնական ղեկավարության համար. հաշվառահանգան հաշվառումից— նրա ճշտությունը, իսկ վիճակագրականից— նրա արագությունը և հաշվառման ավելաների հարմարությունն ու պետքական լինելն անփոփոխների համար:

Վորն է լինելու հաշվառման սոցիալիստական բնույթը: «Հաշվառում և հսկողություն— ահա գլխավորը, վոր պահանջվում է կարգավորելու և ճիշտ ուղղություն տալու կոմունիզմի առաջին ֆազին»— գրել է իր ժամանակին Վ. Ի. Լենինը *):

Հաշվառումը հսկողության միջոց է, ընդ վորում այդ հսկողությունը պետք է լինի լայն, «համաժողովրդական»: Իսկ դրա համար անհրաժեշտ է, վորպեսզի հաշվառումը կառուցված լինի այնպես, վոր նա լինի պարզ ու մատչելի հասարակական լայն մասսաներին: Այդ է լինելու սոցիալիստական հաշվառման առաջին առանձնահատկությունը:

Սոցիալիստական նոր հաշվառման յերկրորդ առանձնահատկությունը պետք է լինի այն, վոր նա ազատագրվելու յե այն հին ձևերից, վորոնք ծագել են մասնագիտական— կապիտալիստական կարգերի պայմաններում. ընդհանրապես, նա պետք է խնդրի ղնե պատասխանելու այն հարցերին, վորոնց պատասխանների բացակայությունը դեպքում անհնարին է սոցիալիստական հաջող շինարարությունը:

Սոցիալիստական հաշվառումը պետք է լինի այնքան ղգայուն, վորպեսզի իր ժամանակին վորսա տնտեսական կյանքի այն մոմենտները, վորոնք կարիք ունեն պարզաբանելու, և դրա հետ միասին այնքան շարժուն, վոր կարողանա տալ գործառնական մարմիններին համապատասխան նյութ: Բանվորական մասսաների ստեղծագործ ակտիվության նոր ձևերը (սոցմրցում, հարվածայնություն), ձեռնարկություններ և նրանց առանձին

*) В. И. Ленин т. XIV, стр. 389

մասերի (ցեխերի, բրդաղաների) տնտեսաշրջակի անցնելը—այդ բոլոր միջոցառումների արդյունքը պետք է արտացոլվի վիճակագրական թվերում:

Ահա ընդհանուր գծերով այն խնդիրները, վոր առաջ է բերում սոցիալիստական միասնական հաշվառման անհրաժեշտությունը և վորոնք ուժեղ պահանջում են իրենց արագ լուծումը:

Արժարժված հարցը նոր հաշվառման մասին ավարտելու համար կանգ առնենք մի քանի խոսքերով այն հարցի վրա, թե ինչ դեր է ունենալու վիճակագրական մեթոդը, սոցիալիստական միասնական հաշվառման իրագործումից հետո: Կեղտարեն արդյոք այդ ժամանակ վիճակագրական աշխատանքները, չեն լինի արդյոք նրան անպետք: Անկասկած, այն վիճակագրական աշխատանքները, վորոնք նպատակ ունեն փոխարինելու հաշվետու տվյալները, կկորցնեն իրենց նշանակությունը, յեթե հաշվառումը լավ դրված լինի:

Բայց ընդհանրացումների խնդիրը, ակնհայտ է, չի վերանա և սոցիալիզմի ժամանակ, կմնան այնպես կոլլեկտիվներին համեմատական բնութագրման ամփոփական կապերի հայտնաբերման խնդիրները: Հետևապես կպահպանվի և վիճակագրական մեթոդի կիրառման հնարավորությունը: Այդ վիճակագրական աշխատանքը, վորպես մասնագիտական մարմինների աշխատանք, կվերանա, ինչպես կվերանա նաև հաշվառական առանձնացած աշխատանքը: «Հաշվապահ» և «վիճակագիր» տերմինները, ինչպես վորոշ պրոֆեսիաների անուն, պետք է նետվեն անցյալի գիրկը:

Սոցիալիստական հասարակակարգի կառուցումը, վոր կատարվում է ներկայիս մեր յերկրում, ստիպում է հաշվետարին իմանալ վիճակագրական աշխատանքների ձևերը, ինչպես և վիճակագրին իմանալ հաշվապահական փաստաթղթերի և բաղնասային մեթոդի կազմելը:

ՑՈՒՑՄՈՒՆՔ ԱՌԱՋԻՆ ԳԼԽԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.

Այս գլուխը նպատակ ունի պարզել վիճակագրության և վիճակագրական մեթոդի հասկացողությունը: Վիճակագրական մեթոդի առանձնահատկությունները վորոշվում են, առաջին, ուսումնասիրման առարկայով, 2—բոլոր, առանձին ճանաչողական ձևերով, վորոնցից նա ոգտվում է իր առարկան ուսումնասիրելիս: Վիճակագրական ուսումնասիրման առարկան կազմում են

հավաքականությունները (կոլլեկտիվները): Անհրաժեշտ է պարզել, թե ինչ է հավաքականությունը (կոլլեկտիվը): Ճանաչողական ձևերը վորոնք բնորոշ են վիճակագրական մեթոդի համար,— ամփոփական հատկանիշներն ու ամփոփական կապերն են: Ծանոթանալով ամփոփական հատկանիշների և անփոփական կապերի եյության հետ, անհրաժեշտ է պարզել, թե կյանքի յերևույթներն ուսումնասիրելիս ինչպիսի դեպքերում մենք դիմում ենք վոչ թե առանձին յերևույթների, այլ նրանց ամբողջ խմբի—հավաքականության ուսումնասիրությունը:

Պարզելով վիճակագրական աշխատանքի ամփոփական (ընդհանրացնող) բնույթը, հեշտ է վորոշել վիճակագրության տարրերությունը հաշվառման այլ տեսակներից, նույնպես և վիճակագրության դերը սոցիալիստական պլանային շինարարության պայմաններում:

Վիճակագրական աշխատանքը, լինելով պլանային շինարարության գործիքը և սոցիալիստական հսկողության միջոցներից մեկը, չի կարող լինել չեզոք, քաղաքականությունից դեմ, վորպիսի հանգամանքն ապացուցվեց սոցիալիստական շինարարության վնասարարների պրոցեսում:

Հաշվառման տարրեր տեսակների զուգահեռ գոյությունը և այն, վոր նրանց աշխատանքները չեն համաձայնեցվում իրար հետ, անհրաժեշտ են դարձնում ստեղծելու միասնական հաշվառում, վորը բավարարելու յե սոցիալիստական շինարարության պահանջները: Մշակելով սոցիալիստական միասնական հաշվառման վերաբերյալ մասը, անհրաժեշտ է պարզել, վոր այդ հաշվառման իրագործումը վոչ միայն չի վոչնչացնում վիճակագրական մեթոդի նշանակությունը, այլ ընդհակառակը, անհրաժեշտ խնդիր է դնում, վորպեսզի հաշվառման բոլոր աշխատավորները հիմնվորապես ծանոթանան նրան:

ՍՏՈՒԳԻՉ ՀԱՐՑԵՐ 1-ԻՆ ԳԼԽԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.

1. Վորն է վիճակագրական հավաքականությունը (կոլլեկտիվը)?
2. Վոր հատկանիշներն են տարրերում հավաքականությունն այլ հավաքական խմբերից.
3. Բերեք վիճակագրական հավաքականության մի քանի որինակ.
4. Վորն է մեր ճանաչողական գործնականության նկարագրական աշխատանքի եյությունը.

5. Վորոնք են խմբական և անհատական հատկանիշները.
6. Վորոնք են սեռի և ամփոփական հատկանիշները.
7. Վորոնք են ամփոփական հատկանիշների յերկու տարբեր տեսակները.
8. Վորոնք են ամփոփական հատկանիշների բնորոշ գծերը.
9. Վորոնք են մեր ճանաչողական գործնականության բացատրական աշխատանքի ելույթը.
10. Վորոնք են սեռի և ամփոփական կապերը.
11. Ինչ տարբերություն կա տիպիկական և անհատական յերևույթների միջև.
12. Ինչպես են ուսումնասիրվում տիպիկական և անհատական յերևույթները.
13. Անհատական յերևույթների մասին ընդհանուր յեղրակացություն հանելու համար ինչու անհատական հետազոտումն անբավարար է.
14. Ինչ բան է վիճակագրական մեթոդը.
15. Ինչ բան է վիճակագրությունն իբրև գիտություն, իբրև գործնական աշխատանք.
16. Ինչու համար վիճակագրությունն առանձնապես լայն չափերով կիրառվում է տնտեսական յերևույթներն ուսումնասիրելիս.
17. Ինչ տարբերություն կա վիճակագրության և հաշվառման միջև.
18. Ինչու վիճակագրությունն հատուկ նշանակություն է ստանում պլանային շինարարության պայմաններում.
19. Ինչից է բխում սոցիալիստական միասնական հաշվառման անհրաժեշտությունը և վորն է նրա ելույթը:

Գ Լ ՈՒԽ 2.

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ. ԱՎԱՐՏՎԱԾ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ՏԱՐԲԵՐԸ.

Յուրաքանչյուր ավարտված վիճակագրական աշխատանքի վերջնական նպատակն է, ինչպես պարզեցինք վերևում, վիճակագրական հավաքականություն կազմող մի քանի փաստերի կամ առարկաների նկատմամբ տալ այս կամ այն ամփոփ յեղրակացությունը, ընդհանրացած հետևումը: Նայած, թե ինչ խնդիր ենք դրել մեր առաջ մեզ հետաքրքրող հավաքականությունը ուսումնասիրելիս, մեր այդ հետևումն արտահայտվում է այդ հավաքականության կամ ամփոփական հատկանիշների ձևով (միջին և հարաբերական մեծություններ) կամ այսպես կոչված ամփոփական կապերի պարզարանման ձևով:

Իայց նախքան այդ հետևումների հանելն, անհրաժեշտ է վիճակագրական հավաքականություն կազմող այդ առանձին առարկաներից կամ փաստերից յուրաքանչյուրի մասին տեղեկություններ հավաքել: Նախքան պատասխանել այն հարցին, թե տվյալ շրջանի կոլտնտեսություններում վորքան եր ցանքի միջին բերքը մեկ հեկտարից, անհրաժեշտ է նախորոք տեղեկություններ հավաքել յուրաքանչյուր առանձին կոլտնտեսության բերքի մասին: Վիճակագրական հավաքականություն կազմող այդ առանձին առարկաների տեղեկություն հավաքելը կոչվում է վիճակագրական հետազոտություն: Հետևապես ամեն մի վիճակագրական աշխատանքի առաջին քայլը հանդիսանում է վիճակագրական հետազոտությունը:

Այս առանձին յերևույթների մասին հավաքած այդ տեղեկությունները սկսում են հաշվել, ի մի գումարել, վորի հետևանքով առաջին տեղեկություններն ամփոփվելով, տալիս են հանրագումարներ: Վիճակագրական աշխատանքի այդ շրջանը կոչվում է վիճակագրական հետազոտման նյութերի ամփոփում:

Վոր մի վիճակագրական աշխատանք չի կարող տեղի ունենալ առանց նյութերի ամփոփման, վորովհետև առանց ամփոփ-

ման չենք ունենա պատկերացում ամբողջ հավաքականության մասին:

Սակայն վիճակագրական աշխատանքը դեռ չի վերջանում նյութերի ամփոփումով: Ամփոփումը մեզ տալիս է միայն հանրագումարներ: Այն ինչ, ինչպես պարզեցինք, վիճակագրական աշխատանքի վերջնական խնդիրն է տալ ամփոփական մեծություններ ամփոփական հատկանիշներ, ամփոփական կապեր: Ամփոփական մեծությունների հաշվարկելը կատարվում է վիճակագրական աշխատանքի յերրորդ շրջանում, վորը ընդունված է անվանել նյութերի վիճակագրական մշակում:

Յերբ վերջանում է վիճակագրական աշխատանքի այդ վերջին շրջանը այդ ժամանակ կարելի չի համարել վերջացած է վիճակագրի աշխատանքը: Ստացված արդյունքներն անցնում են մասնագետ—տնտեսագետներին, յեթե նյութը վերաբերվում է տնտեսական յերևույթներին, կամ այլ ճյուղի մասնագետի, յեթե վիճակագրական հետազոտման է յենթարկվել հասարակական կյանքի մի այլ բնագավառ:

Հասկանալի չե, վոր հենց վիճակագրական աշխատանքով կարող է զբաղվել և տնտեսագետը և այլ մասնագիտություն տեր անձը: Այդ ժամանակ հենց նա էլ կարող է շարունակել և հետագա աշխատանքը վիճակագրական հետազոտումներ—յեղրակացությունների վրա, բայց այդ հետագա աշխատանքը չի լինի արդեն վիճակագրական աշխատանք:

Ուրեմն, յուրաքանչյուր վիճակագրական ավարտված աշխատանք բաղկացած է յերեք մասից—վիճակագրական հետազոտությունից, նյութերի ամփոփումից և մշակումից: Սակայն պետք է նշել, վոր վիճակագրական աշխատանքը վոչ միշտ կարող է լինել վերջացած: Յերբեմն նա կանգ է առնում ամփոփման շրջանում, այսինքն նյութերը հավաքում են և ամփոփում:

Այսպես են մեծ մասամբ թերթերում հրատարակված այսպես կոչված «գործառնական» աշխատանքների ամփոփումները—Հոգեփոփոխության ամփոփումները ցանքի կամպանիայի ընթացքի մասին, Ժողտնտեսության ամփոփումները արդյունաբերության աշխատանքի մասին և այլն: Խիստ ասած, այդ ամփոփումները վիճակագրական ավարտված աշխատանքներ չեն և կարելի չե վիճակագրական աշխատանք համարել միայն այն չափով, վոր չափով այդ ամփոփումների նյութերը հավաքված են այն ճանա-

պարհով, ինչ ճանապարհով հավաքվում են իսկական վիճակագրական աշխատանքի նյութերը, և վորչափով այդ ամփոփումները կազմվում են այնպես, վոր նրանք նյութ յեն ծառայում վիճակագրական հետազոտումներ հանելու համար:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ.

Վիճակագրական հետազոտություն, ինչպես ասել ենք, կոչվում է վիճակագրական հավաքականություն կազմող առանձին առարկաների կամ փաստերի մասին տեղեկություններ հավաքելը:

Վիճակագրական հետազոտման հիմնական առանձնահատկությունն այն է, վոր նա տեղեկություններ է հավաքում բազմաթիվ միատեսակ առարկաների կամ բազմաթիվ միատեսակ փաստերի մասին: Դրա համար շատ հաճախ վիճակագրական հետազոտումն անվանում են մասսայական հետազոտում տարբերելու յեզակի հետազոտումից, այսինքն այն հետազոտումից, վորը տեղեկություն է տալիս միայն մեկ առարկայի, մեկ փաստի մասին:

Վիճակագրական հետազոտման մասսայական բնույթը, ընդգրկել վոչ հատ-հատ առարկաներ, այլ նրանց բազմությունը պահանջում է, վոր այդ հետազոտումն առանձին կերպով կազմակերպված լինի: Վիճակագրական հետազոտման նյութերից յերբեք չի կարելի ճիշտ հետեւում հանել, յեթե մենք, սկսելով այդ հետազոտումը, վաղորոք չենք մտածել միշտ հարցերի մասին, թե ինչպես պետք է կատարել այդ հետազոտումը, վորպեսզի ստացվի տեղեկությունների, վոչ թե անկարգ հավաքածու, այլ վորոշ սխտեմով հավաքված տեղեկություններ, վոր կարելի չե ամփոփել և հետազոտում հանել:

Դրա համար վիճակագրական հետազոտում կազմակերպելիս անհրաժեշտ է ուրվագծել այն ընդհանուր հարցերը, վորոնք պետք է լուծվեն ամեն մի վիճակագրական հետազոտման կազմակերպմամբ: Բայց նախքան այդ հարցերի պարզելն և ուրվագծելը, հարկավոր է պարզել, թե ինչու վիճակագրական հետազոտությունը պետք է լինի մասսայական:

ԻՆՉՈՒ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ՊԵՏՔ Ե ԼԻՆԻ ՄԱՍՍԱՅԱԿԱՆ.

Արդեն շոշափել ենք այդ հարցը, յերբ խոսում եյինք վիճակագրական աշխատանքի եյուլթյան մասին: Պարզել ենք, թե վիճակագրական մեթոդով ուսումնասիրում են անհատական առարկաներն ու յերևույթները, խնդիր դնելով նրանց մեջ գտնել այն, ինչ ընդհանուր է: Որինակ՝ հացահատիկի բերքը մեկ հեկտարից բազմազան է տարբեր հողամասերում, աշխատում ենք գտնել բերքի միջին մեծությունը, վոր բնորոշ է տվյալ կուտընտեսություն համար. տարբեր է առանձին բանվորների աշխատավարձը տվյալ գործարանում, աշխատում ենք վորոշել մեկ բանվորի միջին աշխատավարձը և այլն: Թե այն և թե այս դեպքում ստանում ենք ընդհանուր դրույթյունը, այլ խոսքով հավաքականություն անփոփական հատկանիշը: Բայց այդ ամփոփական հատկանիշները կարող է ճիշտ ստացվել միայն մասսայական հետազոտման դեպքում: Յեթե միջին բերքը հանենք միայն 2—3 հողակտորների տվյալներից, կամ միջին աշխատավարձը 2—3 բանվորի աշխատավարձի տվյալներից, կարող ենք չստանալ այն միջին մեծությունը, վորը բնորոշ է տվյալ հողամասերին կամ գործարանին, վորովհետև պատահաբար կարող ենք կամ շատ բարձր կամ շատ ցածր փաստեր վերցրած լինել:

ԱՅՍՊԵՍ ԿՈՉՎԱԾ, ՄԵԾ ԹՎԵՐԻ ՈՐԵՆՔԸ.

Պարզ, առողջ միտքը մեղ թելադրում է, վոր յերբ ուսումնասիրում ենք վորեւ հավաքականություն, մեր յեղրակացությունը հավաքականության մասին այնքան ավելի ճիշտ կլինի, վորքան ավելի առարկա յե ընդգրկում մեր հետազոտումը: Յենթադրենք հետազոտել ենք վորեւ գործարանի բանվորների աշխատավարձը, վոր ունի 1000 բանվոր և այդ հետազոտության հիման վրա հանել ենք բանվորի միջին աշխատավարձը: Այդ աշխատանքը կատարել ենք այսպես. միջին աշխատավարձը հանել ենք մեկ անգամ 900 բանվորի տվյալները հաշվելով, 2-րդ անգամ 300 բանվորի և 3-րդ անգամ 30 բանվորի:

Այս յերեք միջիններից վորն է ավելի ճիշտ: Պարզ է այն, վորն ավելի շատ տեղեկություններից է հանված:

Հենվելով այդ պարզ առողջ մտքի վրա, վիճակագրական աշխատանքները կազմակերպելիս կարող ենք հաստատել մի խիստ

կարևոր դրույթյուն— ուսումնասիրվելիք հավաքականություն մասին մեր յեղրակացությունների ճշտությունն ավելանում է այն չափով, վորչափով լրիվ է լինում մեր հետազոտությունը: Այլ խոսքով, վորքան ավելի առարկա կամ փաստ կընդգրկի մեր հետազոտությունը տվյալ հավաքականությունից, այնքան ավելի վստահելի և արժեքավոր կլինեն մեր յեղրակացություններն այդ հավաքականության մասին: Մեր ձևակերպած այդ ճշմարտությունը կազմում է այսպես կոչված մեծ թվերի որենքի իմաստը, վորը հանդիսանում է վիճակագրական աշխատանքների ճիշտ կազմակերպման հիմքը:

Նկատի ունենալով այն կարևոր նշանակությունը, վոր ունի վիճակագրական աշխատանքների ճիշտ կազմակերպման համար մեծ թվերի որենքը, մանրամասն կանգ առնենք այդ որենքի վրա:

Առաջին հարցը, վոր ծագում է այդ կապակցությունը, այն է, թե վորքան լրիվ պետք է լինի մեր հետազոտությունը, յերբ կարող ենք կանգ առնել և չշատացնել մեր հետազոտությամբ ընդգրկված առարկաների քանակը, վոչ ի ֆուսա յեղրակացությունների ճշտությունը:

Թվում է, վոր մենք կարող ենք լիակատար վստահ լինել, թե տալիս ենք ուսումնասիրելի հավաքականության ճիշտ բնութագրումը, միայն այն դեպքում, յեթե ընդգրկում ենք նրա բոլոր որչեղտները: Բայց շատ անգամ անհնարին է լինում հետազոտությունը կատարել սպառիչ լրիվությամբ: Յեթե որինակ՝ կատարում ենք մարդահամար, վորքան էլ ուշադրությամբ տարվի այդ աշխատանքը, միշտ էլ հնարավոր են հատահատ անձեր բաց թողնելու դեպքեր. հետո գրանցումների առանձին-առանձին մասին կարող են լինել թերի և չմտնել հաշվի մեջ: Այդպիսով մեր հետազոտությունը կլինի վոչ լրիվ: Հարց է ծագում, կարող է հետազոտությունն այդ չափով վոչ լրիվ լինելն անդրադառնալ մեր յեղրակացությունների ճշտության վրա:

Տրված հարցի լուծումը կախված է այն բանից, թե վորքան մեատեսակ է ուսումնասիրվելիք հավաքականության կազմը:

Յեթե ուսումնասիրում ենք առարկաների այնպիսի մասսա, վորոնք շատ քիչ են տարբերվում միմյանցից, ապա մեր դիտողությունը կարող է ընդգրկել այդ առարկաները վոչ մեծ քանակով, չխախտելով յեղրակացության ճշտությունը, բայց

յեթե նրանց տարբերությունը կամ բազմազանությունը շատ մեծ է, ապա քիչ որչեղտներով դատել ամբողջության մասին կլինեն սխալ, և այդ դեպքում վորքան ավելի լրիվ է մեր դիտողությունը, այնքան ավելի ճիշտ է մեր յեղբակացությունը:

Յենթադրենք, մեզ անհրաժեշտ է իմանալ, թե վոր չափով է գործածում գյուղը վորևէ անհրաժեշտ մթերք, որինակ՝ նավթ, ընդունենք, վոր մենք վաղորոք գիտենք, թե առանձին գյուղական ընտանիքներ նավթը գործ են ածում համարյա հավասար չափով: Այդ պայմաններում կարիք չկա հարցնել բոլոր տնտեսություններին նրանց գործածած նավթի քանակի մասին. բավական է ցուցակագրել միայն նրանց մի մասը և այդ տվյալների հիման վրա հանել մեկ ընտանիքի գործածած նավթի միջին քանակը: Բայց յեթե իմանում ենք, վոր գյուղական ընտանիքներից վոմանք շատ են գործածում նավթ, մյուսները քիչ, վորովհետև վոմանք տնայնագործությամբ են զբաղվում ու նավթի կարիք շատ ունեն, ապա այստեղ, պարզ է, պետք է հարցնել ավելի մեծ քանակությամբ տնտեսություններ, վորպեսզի կարելի լինի ընդգծել բոլոր այն առանձին տարբերությունները նավթի գործածության տեսակետից, վոր կարող են պատահել մեզ հետաքրքրող գյուղում:

Վիճակագրական ավելի, բարդ աշխատանքների ժամանակ կիրառվում են առանձին մեթոդներ, հիմնված մատեմատիկական հաշվարկումների վրա, պատասխանելու այն հարցին, թե արդյոք մեր հետազոտությունը բավարար չափով է ընդգրկել մեզ հետաքրքրող հավաքականության միավորները, վոր կարելի լինի հանել ճիշտ յեղբակացություն: Վիճակագրական հասարակ աշխատանքների ժամանակ նման դեպքում առաջնորդվում են առողջ դատողությամբ և ձեռք բերված փորձառությամբ: Վիճակագրական հետազոտման կազմակերպողի գործնական խնդիրն այստեղ այն է, վոր կարողանա ճիշտ պատասխանել այն հարցին, թե իր հետազոտության առարկաների թիվը մինչև վոր սահմանն իմաստ ունի բարձրացնել և ընդհակառակը իր հետազոտման ընդարձակումն յերբ է դառնում անողու:

ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅՈՒՆԸ.

Նշելով, վոր ճիշտ յեղբակացություններ ստանալու համար անհրաժեշտ է, վորպեսզի մեր հետազոտությունը լինի բավարար չափով լրիվ, կարող ենք անել հակառակ յեղբակացություն,

վոր մեր հետազոտությունը, յեթե նա բավարար չափով լրիվ է, կարող է հնարավոր դարձնել նկատելու ուսումնասիրելի յերևույթների մեջ այնպիսի մի բան, վորն յերբեք մենք չենք նկատի, յերբ սահմանափակվում ենք առանձին յերևույթների հետազոտմամբ: Այդ պարզ ճշմարտությունը կարելի է պարզել որինակով:

Վերցնենք այսպիսի մի որինակ: Մեծ քաղաքում, վորտեղ փողոցային շարժումը խիստ ուժեղ է, համարյա ամեն որ պատահում են հաճախորդների հետ դժբախտ դեպքեր (վիրավորում, մահ՝ առաջացած տրամվայի, ավտոմոբիլի, կառքի շարժումից և այլն): Յեթե հավաքենք տեղեկություններ այդ դժբախտ դեպքերի մասին վորևէ տեղական ժամանակամիջոցում տարվա, կես տարվա ընթացքում, և հաշվենք, թե որվա վոր ժամին վորքան դեպք է պատահում, ապա յերևան կգա վորոշ կանոնավորություն, մենք կտեսնենք, վոր փողոցային շարժման զոհերի ավենամեծ քանակը գալիս է ցերեկվա ժամերին, յերբ շարժումն առանձնապես ուժեղ է: Բայց այդ յեղբակացությունը մենք կարող ենք ստանալ միայն մասսայական հետազոտման հիման վրա, առանձին որերի տվյալները չեն տա վոչ մի կանոնավորություն:

Կարելի է բերել և ուրիշ որինակներ:

Վիճակագրական հին դասագրքերում շատ հաճախ բերում են հանցագործության դեպքերի որինակներ, վոր կատարվում են համարյա նույն քանակությամբ ամեն տարի, այս կամ այն յերկրում, կամ ամուսնությունների նույն քանակը կրկնվում է ամեն տարի: Իներում էմ Պետերբուրգի կյանքից այսպիսի փաստ, վոր յուրաքանչյուր մեկ միլիոն նամակին գալիս է առանց հասցեյի նամակ ըստ առանձին տարիների հետևյալ քանակով:

1906 թ.	—	27	նամակ առանց հասցեյի
1907 թ.	—	25	» »
1908 թ.	—	27	» »
1909 թ.	—	25	» «
1910 թ.	—	27	» »

Այդ տեսակի կանոնավորության բոլոր դեպքերը կարելի է նկատել միմիայն մասսայական հետազոտության միջոցով: Յեթե մենք դիտելինք և հաշվելինք միայն փոստի մեկ արկղ, կարող եր պատահել, վոր նրա մեջ չգտնելինք վոչ մի նամակ առանց հասցեյի բոլոր տարիներում:

Յեթե մենք հետազոտեցինք մեռնողների, գողերի, ամուսնացածների թիվը վորեւե մեկ ընտանիքում՝ ապա չեյինք հանդիպի վոչ մեկ կանոնավորութեան: Յեւ զարմանալի չէ, վոր այս կամ այն կանոնավորութեանը կարելի չէ նկատել վորեւե մասսայական միջավայրում, կամ վորեւե համաքականութեան մեջ միմիայն մասսայական հետազոտման ոգնութեամբ: Սակայն յերբ վիճակագրական աշխատանքների ծագման շրջանում թվական տվյալները այդ կանոնավորութեանը, վորոնք արտացոլում եյին հասարակական կյանքի զանազան փաստերն առաջին անգամ հայտնաբերեցին վիճակագիրները, այդ կանոնավորութեանը նրանց վրա թողեց շշմեցուցիչ տպավորութեան:

Առաջին վիճակագիրներից մեկը, գերմանացի պատուր Զյուսամիլը, վորի աշխատանքները վերաբերում են 18-րդ դարու կիսին, տեսնելով, իր տվյալներում ծննդյան, մահվան, ամուսնութեան միատեսակ քանակը, վոր կրկնվում են նույնութեամբ համարյա ամեն տարի, յեկել ե այն յեղրակացութեան, թե դա, «աստվածային նախախնամութեան» կարգն ե, վորով նա հոգում ե, վորպեսզի ազգաբնակչութեանը վոչ շատ աճի ե վոչ ել վերջանա:

Ավելի ուշ գերմանացի գիտնական Ադոլֆ Վագները պատկերավոր կերպով նկարագրել ե թվերի այդ կանոնավոր կրկնողութեանը, վորոնք արտացոլում են մարդկային գործողութեանները, հեքյաթական թագավորութեան ձևով, վորի մեջ վաղորդ «նախավորողված ե», թե վորքան անգամ պետք ե կատարվի այս կամ այն արարքը, իսկ մարդիկ, վորոնք կատարում են ինչ վոր մեկի այդ կողմնակի հրամանը, յերեկայում են, վոր գործում են լիովին ազատ: Յերրորդ գիտնական Կետլեն հաստատում եր, թե կա իր տեսակի մի տուրք, վորը մարդկութեանը վճարում ե ավելի մեծ պարտաճանաչութեամբ, քան այն տուրքերը, վոր նա տալիս ե պետութեանը. դա բանտի, աքսորի ե կախաղանի տուրքն ե, վոր տալիս ե մարդկութեանն ամեն տարի գրեթե նույն քանակութեամբ զոհերով:

Այդպես ե ծագել վիճակագրական թվերի այսպես կոչված կայունութեան տեսութեանը, թվեր, վորոնք արտացոլում են հասարակական կյանքի յերեւոյթները ե հենց դրանով այդ յերեւոյթների կայունութեանը: Դժվար չէ համոզել, վոր այդ տեսութեանը նախ՝ խախտում ե, 2-րդ՝ հետադիմական,

ռեակցիոն բնույթ ունի ե վորպես այդպիսին ամենակարգել կերպով պետք ե մերժվի:

Յերբ խոսում ենք կայունութեան տեսութեան խախտում լինելու մասին, ամենից առաջ անհրաժեշտ ե նշել, վոր այդ կայունութեան փաստն ինքնին վիճելի չէ: Ծիշտ ե, յեթե վերցնենք միջադատերադման վիճակագրութեան տվյալները, կհանդիպենք այնպիսի յերեւոյթներ, վոր յուրաքանչյուր հազար շնչին ամեն տարի վալիս ե միջին թվով մեռնող յերեխաների համարյա նույն քանակը: Սակայն յեթե վերցնենք թվական տվյալներ շատ յերկար ժամանակամիջոցի ընթացքում, ապա կնկատենք, վոր այդ թվերն առտիճանարար փոփոխվում են: Հիրավի, վորոնք են յերեխաների մահացութեան պատճառները: Կա մի շարք պատճառներ՝ որգանիդմի թուլութեանը փոքրահասակ տարիքում, սոցիալական, կուլտ. կենցաղային պայմանները ե այլն ե այլն: Բայց կարող ենք ասել, վոր այդ պատճառները կայուն են ե չեն փոփոխվում տարիների ընթացքում: Ի հարկե վոչ: Հետևապես յեթե պատճառները կայուն չեն, վորոնք առաջ են բերում տվյալ յերեւոյթը, չի կարող կայուն լինել ե այդ յերեւոյթը: Յեթե փորձենք համեմատել յերեխաների մահացութեան զեպքերը ԽՍՀՄ-ի մեջ ե նախապատերադման Ռուսաստանում, կստանայինք հակադաս տարբերութեան: Յերեխաների մահացութեան զեպքերը ԽՍՀՄ-ի մեջ իրատ կրճատվել են: Յեւ այդ առաջ ե յեկել նրանից, վոր փոփոխվել են այն պայմանները, վորոնք պատճառ են դառնում յերեխաների մահացութեան, այն ե՝ զգալի չափով բարելավել ե բանվորական դասակարգի նյութական ե կուլտ. կենցաղային պայմանները, լայնացել ե մանկական տների, մասերների, բժշկական ձեռնարկների ցանցը ե վերջապես ընդարձակվել են հիվանդութեանները կանխելու միջոցառումները:

Այդ որինակից պարզ ե, վոր այն հարցի պատասխանը, թե գոյութեան ունի արդյոք վիճակագրական թվերի կայունութեան ժամանակի ընթացքում, կախված ե այն բանից, ընդունում ենք արդյոք այն պատճառների անխախտ լինելը վորոնցից կախում ունեն այն յերեւոյթները, վորոնք արտացոլվում են այդ թվերում: Մեզ համար, վոր վոչ միայն վկա յենք, այլև մասնակից այն մեծ հեղափոխութեան, վորը վոչ միայն ընդգրկել ե սոցիալական փոխարարերութեանների ամենախորը ծալքերն ու վորոտները, այլ ե յենթարկում ե իրեն բնութեան

այնպիսի յերևույթներ, ինչպիսին են խոնավության քաշխուժը ցանքերի վրա, բուսականության տեղափոխումը մեկ շրջանից մյուսը և այլն, մեզ համար այդ հարցի պատասխանը կլինի միայն բացասական «Ամեն ինչ փոփոխվում է, ամեն ինչ հոսում», ամեն ինչ շարժվում է գոյության դեպի նոր ավելի բարդ ձևը,— դա է դիալեկտիկական մատերիալիզմի փիլիսոփայության, հիմնական գրությունը, փիլիսոփայության, վոր պատկանում է միայն հեղափոխական պրոլետարիատին և նրանց, վորոնք մասնակից են այն ստեղծագործ աշխատանքին, վորն իրագործվում է նրանց ձեռքով:

Պարզ է, յեթե ընդունում ենք յերևույթների կայունությունը (մշտականությունը, անփոփոխ լինելը), հենց դրանով բացատրվում ենք նրանց փոփոխության հնարավորությունը, բացասում ենք հեղափոխական ներգործման հնարավորությունը: Այդ է կայունության տեսության հետադիմական լինելը: Նրանով է բացատրվում և այն, վոր կայունության այդ տեսությունը կադմել է սոցիալիստական շինարարության վնասարարների տեսության հիմքը, վորոնք դատապարտվել են հեղափոխական պրոլետարիատի դատարանով:

Հենվելով այն բանի վրա, ինչ տեղի յե ունեցել անցյալներում, այդ տեսությունները գալիս եյին այն յեղրակացության, թե այդպես ել կլինի հետագայում: Նշելով, որինակ՝ վոր բարձր բերքին վորոշ տարիներից հետո հաջորդում է անբերրություն, նրանք աշխատում եյին այդ տվյալների հիման վրա գուշակել, թե 1930 թվին լինելու յե անբերրություն, ցած բերք. «մոռանում եյին» միաժամանակ գյուղատնտեսության վերակառուցման մեջ կատարված այն հսկայական տեղաշարժերը, ինչպես են սովխոզների և կոլխոզների հսկայական աճումը և այն հսկայական տեղաշարժերը, վոր տեղի յեն ունեցել և կատարվում են մեր աչքի առաջ գյուղատնտեսության տեխնիկայի մեջ:

Վնասարարների տեսության, և հետևապես կայունության ամենալավ հերքումը հանդիսանում է մեր տնտեսության այն հսկայական աճումը, վորը տեղի յե ունեցել վերջին տարիներում և վորը ընդունում են խՍՀՄ-ի նույնիսկ թշնամիները:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱՂԲՅՈՒՐՆԵՐԸ.

Ժամանակակից պայմաններում, յերբ վիճակագրական տվյալները սոցիալիզմի շինարարության խիստ կարևոր միջոցառումների հիմքն են կազմում, այդ տվյալների ճշտության հար-

ցը հսկայական նշանակություն ունի. այդ կապակցությամբ առանձնապես կարևոր նշանակություն է ստանում վիճակագրական տեղեկությունների աղբյուրների և այդ տեղեկությունները հավաքելու մեթոդների հարցը:

Վիճակագրական աշխատանք ձեռնարկող մարմնի խնդիրն է յուրաքանչյուր առանձին դեպքում վճռել այն հարցը, թե ինչ աղբյուրներից կարող է և պետք է հավաքել անհրաժեշտ տեղեկությունները. ուղարկել արդյոք աշխատակիցներին այնտեղ, վորտեղ տեղի յե ունենում ուսումնասիրության յենթակա յեռվությունը, վորպեսզի նրանք անմիջապես հետազոտեն եյությունը, հարցնել արդյոք մարդկանց, վորոնք մոտիկ են կանգնած յերևույթին, կամ թե քաղել անհրաժեշտ տեղեկություններ այս կամ այն փաստաթղթերից, գրանցումներից: Հիշյալ աղբյուրներից վերջինը փաստաթղթերը, վորոնք գուցե կազմված են վոչ վիճակագրական նպատակով, առանձնապես հուսալի աղբյուր են նման տեղեկությունների համար, դրանով է բացատրվում այն, վոր ներկայիս վիճակագրությունը շատ հաճախ դիմում է այդ աղբյուրին:

Իհրենք մի քանի որինակ, յերբ վիճակագրական նպատակների համար ոգտագործում են այնպիսի գրանցումներ, կատարված են այլ նպատակի համար: Յենթագրենք, անհրաժեշտ է հավաքել տեղեկություններ վորևե. ձեռնարկության բանվորների աշխատավարձի մասին այս կամ այն ամսվա համար, վորպեսզի հանենք մեկ բանվորի միջին աշխատավարձը: Այդ տեղեկություններն ի հարկե, կարող ենք ստանալ, հարցնելով բանվորներին իրենց աշխատավարձի մասին: Բայց ավելի հեշտ և ավելի հուսալի տեղեկություններ կստանանք, յեթե վերցնենք այդ տվյալներն աշխատավարձի տեղեկագրից—ցուցակից: Աշխատավարձի տեղեկագիրը մի փաստաթուղթ է, վորը յերբեք ել չի կազմված վիճակագրական նպատակով: Այդ փաստաթուղթը ծառայում է վորպես աղացույց, վոր բանվորին վճարված է այս կամ այն գումարը: Այդ բանը սակայն վոչ միայն չի խանգարում վիճակագրին ոգտագործել այդ գրանցումները—միջին աշխատավարձը հանելու համար, այլև ընդհակառակը, ոգնում է տվյալ հարցի վերաբերյալ հեշտ տեղեկություններ ունենալ: Ծիշտ նույնպես, յեթե վրակագիրը ցանկանում է տեղեկություն ունենալ միջին ցանքի մասին կոլտնտեսության մեջ, կամ վորքան է ծախսում մեքենատրակտորային կայանը վառելիք ու այդ նպատակով

վիճակագիրն ողտագործում է այդ տնտեսությունների հաշվապահական գրանցումները, դրանով միջ միայն հեշտացնում է իր աշխատանքը, այլ և ապահովում է իր աշխատանքի արդյունքների ճշտությունը:

Կան սակայն մի քանի պայմաններ, վորոնց ներկայությունն անհրաժեշտ է, վորպեսզի այդ փաստաթղթային գրանցումները կարողանան ողտագործվել վիճակագրական մշակման համար: Այդ պայմաններն այն են, վոր այդ գրանցումները պետք է համարվեն վիճակագրական նպատակով ողտագործելու համար և պատրաստ լինեն այն ժամկետին, յերբ վիճակագիրը գրանց կարիքն է զգում:

Վերևում արդեն ասել ենք, վոր միասնական սոցիալիստական հաշվառումը, վորի իրագործումն որվա հրատառ լծողի է, պետք է հիմնվի միասնական փաստաթղթերի վրա, վորը միատեսակ չափով պիտքական է ինչպես գործնական աշխատանքի համար նույնպես և վիճակագրական մշակման: Մենք նույնպես նշել ենք, վոր սոցիալիստական հաշվառման խնդիրներից մեկն է աշխատանքի արագությունը, վորն ապահովում է այդ հաշվառման վրա հիմնված միջոցառումների իրագործումը: Այդ բոլորը հիմք է տալիս հաստատելու, վոր փաստաթղթային ավյալների ողտագործումը, վորպես վիճակագրական տեղեկությունների աղբյուր, ապագայում առանձնապես լայն ծավալ կստանա:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԱՎԱՔԵԼՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿՆԵՐԸ.

Գործնական վիճակագրությունը գիտե տեղեկություններ հավաքելու մի քանի յեղանակներ: Յերբեմն վիճակագրական հետազոտություն կատարում է ինքը վիճակագրական մարմինը կամ նրա ժամանակավոր գործակալները (ցուցակագրողները): Վիճակագրական հետազոտման իրագործման այդ ձևը կոչվում է (արշավային եքսպեդիցիոն), վորովհետև հետազոտողները սովորաբար գնում են խմբով (արշավ են կազմում) այնտեղ, վորտեղ յեբեվում են հետազոտելու: Այդ ձևն անվանում են նաև բերանացի հարցում:

Վիճակագրական հետազոտման մյուս ձևն այն է, վոր այդ հետազոտությունը կատարում են վիճակագրական մարմնի համար բոլորովին կողմակի մարդիկ: Վիճակագրական տեղեկություններ հավաքելու այդ յեղանակի առանձնահատկությունն այն է,

վոր տեղեկություններ հավաքող անձինք չեն մասնակցում հավաքված նյութի մշակմանը և, վոր առանձնապես կարևոր է, տեղեկությունների գրանցումն այստեղ կատարվում է վիճակագրական մարմնի մշտական տեխնիկական հսկողությունից և դեկլարությունից դուրս, հակառակ արշավային ձևի, յերբ հետազոտական աշխատանքը գտնվում է վիճակագրական մարմնի մշտական հսկողության տակ:

Վիճակագրական հետազոտության վերջին ձևն ունի իր մի քանի տեսակ: Նկատի ունենալով այն, թե հետազոտողն ինչ հարաբերություն ունի դեպի իր հետազոտման առարկան, տարբերում են 4 ձևով. — 1) ինքնահարցում, 2) թղթակցային ձև, 3) հաշվետվությունային ձև և 4) անկետային ձև:

Ինքնահարցումը, ինչպես ցույց է տալիս իր անունը, վիճակագրական հետազոտության այն ձևն է, յերբ հետազոտողը լցնելով վիճակագրական այս կամ այն հարցաթերթը, տեղեկություն է տալիս իր մասին կամ այն յերեւոյթների մասին, վորոնք անմիջապես կապված են նրա հետ:

Ինքնահարցման կիրառման սովորական ձևն ազգաբնակչության ցուցակագրումն է — մարդահամարը: Հայտնի յե, վոր մարդահամարի ժամանակ ազգաբնակչությանը բաժանում են հարցաթերթեր և յուրաքանչյուր քաղաքացի պետք է լցնե այդ թերթը, այսինքն պատասխանե այն հարցերին, վորոնք վերաբերում են իրեն: Վիճակագրական մարմնի աշխատակցի՝ վիճակագրի դերն այդտեղ այն է, վոր նատարածում է հարցաթերթերն ազգաբնակչության մեջ, բացատրում է լցնելու ձևը, հետ է ստանում լցրած հարցաթերթը և ստուգում է կատարված գրանցումները: Ինքնահարցման ժամանակ վիճակագրի կատարելիք այդ պարտականություններից յերբում է, վոր այդ ձևն ուժերի առանձին խնայողություն չի տալիս. դրա համար ել այդ ձևը համեմատաբար քիչ է զործադրվում:

Սակայն կան հետազոտման վորոշ ընդավանդներ, վորտեղ ինքնահարցումն ամենացանկալի ձևն է, նույնիսկ փաստորեն միակը: Այդպիսի նշանակություն է ստանում ինքնահարցումն այն դեպքերում, յերբ հետազոտման առարկան յերկար է տևում, հիշել կատարված իրողությունները դժվար է լինում: Որինակ՝ տնտեսության ստացած յեկամուսներն ու կատարած ծախքերը վորոշ ժամանակաշրջանում, ընտանիքի զործածած անդային մթերքների քանակը և այլն: Նման դեպքերում կի-

բառում են տվյալ յերևույթի ընթացիկ դրանցումների կարգ-
գրանցումը կատարում և տնտեսության անդամներից մեկը, իսկ
վիճակագրական մարմնի աշխատակիցը, պարբերաբար այցելե-
լով տվյալ տնտեսությունը, ստուգում և գրանցումները և տա-
լիս տեխնիկական ցուցմունքներ, թե ինչպես լցնել հարցաթեր-
թը: Այդ ձևն և կիրառում Պետական գյուղատնտեսական վի-
ճակագրական աշխատանքները կատարելիս:

Թղթակցության ձևի ելությունն այն է, վոր կողմնակի
մարդիկ հրավիրվում են վիճակագրական տեղեկություններ տալ
մի շարք յերևույթների մասին, վորոնք նրա սեփական տնտե-
սությունը չեն վերաբերում: Թղթակցական ձևի հիմնական տարբե-
րությունն ինքնահարցումից այն է, վոր ինքնահարցումի ժա-
մանակ հարցերին պատասխանողն անմիջապես գործ և ունենում
վիճակագրական մարմնի աշխատակցի հետ: Նրանից և ստանում
հարցաթերթը և, վոր կարևորն է, նրանից և լսում հրահանգ ու
բացատրություն հարցաթերթի հարցերի վերաբերյալ: Այն ինչ
թղթակիցն իր աշխատանքը կատարելիս գործում և ինքնու-
րույն: Սովորաբար փոստով և ստանում հարցաթերթը, փոստով
վերադարձնում և չի լինում վիճակագրական մարմնի հետ ան-
միջական հարաբերության մեջ իր աշխատանքի ընթացքում:

Թղթակցի պարտականությունները կարող են կատարել
կամ կամավոր կերպով կամ այդ պարտականությունները զբո-
ւոյում են վորոշ անձնավորությունների վրա ընտրական կարգով:
Կամավոր թղթակիցների աշխատանքի ոգտագործումը յերբեմն
լայն չափերով կիրառվում ևր գյուղատնտեսական ընթացիկ
վիճակագրության մեջ: Կամավոր թղթակիցների աշխատանքից
ոգտվում են նաև տնտեսական կյանքի այլ ճյուղերում:

Վիճակագրական մարմինները կամավոր թղթակիցների ոգ-
նությունը դիմում են այն դեպքերում, յերբ չեն ունենում բա-
բավարար չափով տարածված վիճակագրական ցանց և յերբ այս
կամ այն պատճառով անհնարին և լինում կիրառել հետազոտման
արշավային ձևը: Մեր պետական վիճակագրությունը, կամա-
վոր թղթակիցների ոգնությունը լայն չափերով ոգտագործում ևր
դեռ մոտ ժամանակներս հատկապես գյուղատնտեսական կյանքի
յերևույթներն ուսումնասիրելիս:

Բայց մի շարք նկատառումներ ստիպեցին մեր վիճակա-
գրական մարմիններին—Պետական տեղական վիճակագրական
մարմիններին—կամավոր թղթակիցների սխտեմից անցնել ընտրո-
վի թղթակիցների սխտեմին:

Սոցիալիստական շինարարություն շրջանում, յերբ վիճա-
կագրությունը, ինչպես նախ ենք վերևում ստանձնում և քաղաքա-
կան պատասխանատու դեր, պետությունը չի կարող վստահել
վիճակագրական տեղեկությունների հաղորդման պարտականու-
թյուններն ամեն մի ցանկացողի: Թղթակցական ցանցի կազ-
մակերպման այդ տեսակ սխտեմը կարող և հասցնել այն բա-
նի, վոր խորհրդային աշխատանքի այդ պատասխանատու մասը
կարող և ընկնել պրոլետարիատի դասակարգային թշնամիների
ձեռքը. դրանով սղառնալիքի տակ և դրվում այն տնտեսական
ձեռնարկումների հաջողությունը, վորոնք հենվում են վիճակա-
գրական այդ տեղեկությունների վրա: Այդ նկատառումներով
կամավոր թղթակիցների սխտեմը վերածվեց ընտրովի թղ-
թակիցների սխտեմի, վորոնք կոչվում են վիճ-լիագորներ:

ԽՍՀՄ-ի սահմաններում վիճ-լիագորների սխտեմը վորոշվում
և հետևյալ կանոնադրությամբ, վոր հաստատել և Համամիութե-
նական Ժողովրդական Կոմիտեների Խորհուրդը, 1930 թ. մար-
տի 13-ին:

1) Գյուղատնտեսություն գրություն հաշվառման աշխա-
տանքներն անմիջապես տանելու և գյուղատնտեսություն հետ
կապված վիճակագրական տեղեկություններ հավաքելու համար
գյուղխորհուրդներին կից վործում են վիճակագրական լիագորներ:

2) Վիճ-լիագորներին ընտրում են գյուղխորհուրդները, այդ
պաշտոնի համար թեկնածու տալիս են գյուղի չքավորական
խմբակները, արհմիութենական և հասարակական այլ կազմակեր-
պությունները:

Վիճ-լիագորներին ընտրելիս ուշադրության և առնվում
այն, վոր այդ աշխատանքի համար ընտրվեն ամենալավ, վիճա-
կագրական աշխատանքի փորձառություն ունեցող թղթակից-
ներ՝ գյուղի բառրակ-չքավոր և միջակ խավերից:

3) Ամեն մի գյուղխորհրդի համար, իբրև կանոն, ընտրվում
է մեկ վիճ-լիագոր: Սակայն այն գյուղխորհուրդներում, վորոնք
ընդգրկում են մի քանի խոշոր գյուղեր, նույնպես և այն գյուղ-
խորհուրդներում, վորտեղ տեղային պայմանները պահանջում են,
ընտրվում են մի քանի վիճ-լիագորներ. դրանց թիվն վորոշում
է շրջանային Գործադիր Կոմիտեն:

Մի քանի վիճ-լիագոր ընտրելու դեպքում նրանցից մեկին
գյուղխորհուրդը նշանակում և ավագ, վորի վրա պարտականու-
թյուն և զոնում համաձայնեցնել բոլոր վիճ-լիագորների աշխա-
տանքները տվյալ գյուղխորհրդում:

ըստով եւս տվյալ յերևույթի ընթացիկ զբանցումների կարգ-
զբանցումը կատարում է տնտեսութան անդամներից մեկը, իսկ
վիճակագրական մարմնի աշխատակիցը, պարբերաբար այցելե-
լով տվյալ տնտեսությունը, ստուգում է զբանցումները և տա-
լիս տեխնիկական ցուցմունքներ, թե ինչպես լցնել հարցաթեր-
թը: Այդ ձևն է կիրառում Պետպլանը գյուղատնտեսական վի-
ճակագրական աշխատանքները կատարելիս:

Թղթակցական ձևի ելութունն այն է, վոր կողմնակի
մարդիկ հրավիրվում են վիճակագրական տեղեկություններ տա-
մի շարք յերևույթների մասին, վորոնք նրա սեփական տնտե-
սությունը չեն վերաբերում: Թղթակցական ձևի հիմնական տարբե-
րությունն ինքնահարցումից այն է, վոր ինքնահարցումի ժա-
մանակ հարցերին պատասխանողն անմիջապես գործ է ունենում
վիճակագրական մարմնի աշխատակցի հետ: Նրանից է ստանում
հարցաթերթը և, վոր կարևորն է, նրանից է լսում հրահանգ ու
բացատրություն հարցաթերթի հարցերի վերաբերյալ: Այն ինչ
թղթակիցն իր աշխատանքը կատարելիս գործում է ինքնու-
րույն: Սովորաբար փոստով է ստանում հարցաթերթը, փոստով
վերադարձնում և չի լինում վիճակագրական մարմնի հետ ան-
միջական հարաբերություն մեջ իր աշխատանքի ընթացքում:

Թղթակցի պարտականությունները կարող են կատարել
կամ կամավոր կերպով կամ այդ պարտականությունները զբո-
ւում են վորոշ անձնավորությունների վրա ընտրական կարգով:
Կամավոր թղթակիցների աշխատանքի ոգտագործումը յերբեմն
լայն չափերով կիրառվում եր գյուղատնտեսական ընթացիկ
վիճակագրության մեջ: Կամավոր թղթակիցների աշխատանքից
ոգտվում են նաև տնտեսական կյանքի այլ ճյուղերում:

Վիճակագրական մարմինները կամավոր թղթակիցների ոգ-
նությունը դիմում են այն դեպքերում, յերբ չեն ունենում բա-
բավարար չափով տարածված վիճակագրական ցանց և յերբ այս
կամ այն պատճառով անհնարին է լինում կիրառել հետազոտման
արդավային ձևը: Մեր պետական վիճակագրությունը, կամա-
վոր թղթակիցների ոգնությունը լայն չափերով ոգտագործում եր
դեռ մոտ ժամանակներս հատկապես գյուղատնտեսական կյանքի
յերևույթներն ուսումնասիրելիս:

Բայց մի շարք նկատուումներ ստիպեցին մեր վիճակա-
գրական մարմիններին—Պետպլանի տեղական վիճակագրական
մարմիններին—կամավոր թղթակիցների սխտեմից անցնել ընտրո-
վի թղթակիցների սխտեմին:

Սոցիալիստական շինարարություն շրջանում, յերբ վիճա-
կագրությունը, ինչպես նշել ենք վերևում ստանձնում է քաղաքա-
կան պատասխանատու դեր, պետությունը չի կարող վստահել
վիճակագրական տեղեկությունների հաղորդման պարտականու-
թյուններն ամեն մի ցանկացողի: Թղթակցական ցանցի կադ-
մակերպման այդ տեսակի սխտեմը կարող է հասցնել այն բա-
նի, վոր խորհրդային աշխատանքի այդ պատասխանատու մասը
կարող է ընկնել արդյունաբերության դասակարգային թշնամիների
ձեռքը. զբանով սպառնալիքի տակ է դրվում այն տնտեսական
ձեռնարկումների հաջողությունը, վորոնք հենվում են վիճակա-
գրական այդ տեղեկությունների վրա: Այդ նկատուումներով
կամավոր թղթակիցների սխտեմը վերածվեց ընտրովի թղ-
թակիցների սխտեմի, վորոնք կոչվում են վիճ-լիսագործներ:

ԽՍՀՄ-ի սահմաններում վիճ-լիսագործների սխտեմը վորոշվում
է հետևյալ կանոնագրությամբ, վոր հաստատել է Համամիութե-
նական Ժողովրդական Կոմիտեների Պորհուրդը, 1930 թ. մար-
տի 13-ին:

1) Գյուղատնտեսություն զբույծյան հաշվառման աշխա-
տանքներն անմիջապես տանելու և գյուղատնտեսություն հետ
կապված վիճակագրական տեղեկություններ հավաքելու համար
գյուղխորհուրդներին կից վործում են վիճակագրական լիսագործներ:

2) Վիճ-լիսագործներին ընտրում են գյուղխորհուրդները, այդ
պաշտոնի համար թեկնածու տալիս են գյուղի չքավորական
խմբակները, արհմիութենական և հասարակական այլ կազմակեր-
պությունները:

Վիճ-լիսագործներին ընտրելիս ուշադրություն է առնվում
այն, վոր այդ աշխատանքի համար ընտրվեն ամենալավ, վիճա-
կագրական աշխատանքի փորձառություն ունեցող թղթակից-
ներ՝ գյուղի բնակիչ-չքավոր և միջակ խավերից:

3) Ամեն մի գյուղխորհրդի համար, իբրև կանոն, ընտրվում
է մեկ վիճ-լիսագործ: Սակայն այն գյուղխորհուրդներում, վորոնք
ընդգրկում են մի քանի խոշոր գյուղեր, նույնպես և այն գյուղ-
խորհուրդներում, վորանց տեղային պայմանները պահանջում են,
ընտրվում են մի քանի վիճ-լիսագործներ. զբանց թիվն վորոշում
է շրջանային Գործադիր Կոմիտեն:

Մի քանի վիճ-լիսագործ ընտրելու դեպքում նրանցից մեկին
գյուղխորհուրդը նշանակում է ավագ, վորի վրա պարտականու-
թյուն է դնում համաձայնեցնել բոլոր վիճ-լիսագործների աշխա-
տանքները տվյալ գյուղխորհրդում:

Բացի վիճ-լիազորներէց, գյուղխորհուրդները ընտրում են նաև վիճ-թեկնածուներ:

4) Վիճ-լիազորներն ընտրվում են գյուղխորհրդի լիազորութեան ժամկետով և պատասխանատու չեն իրենց աշխատանքի համար գյուղխորհրդի առաջ: Վիճ-լիազորների աշխատանքները ղեկավարում են տեղային վիճ-պլանային մարմինները և Պետպլանը:

5) Վիճ-լիազորներն իրավունք չունեն մինչև իրենց ընտրութեան ժամկետի լրանալը հեռանալ իրենց աշխատանքից, մինչև վեր նրանց կփոխարինեն այլ աշխատակիցներ:

Վիճ-լիազորները պատասխանատու չեն իրենց հաղորդած փ վերի և փաստերի ճշտութեան համար: Այն լիազորներին, վերոնք անբավարար են հատարում իրենց պարտականութեանները, հեռացնում և աշխատանքից գյուղխորհուրդը, ինչպես իր նախաձեռնութեամբ, նույնպես և շրջործկոմի առաջարկութեամբ և վիճ-պլանային մարմին հայտարարութեան հիման վրա:

6) Վիճ-լիազորները գյուղխորհուրդներին կից գյուղատնտեսական արտադրական խորհրդակցութեաններին անգամ են և ունեն այդ խորհրդակցութեաններում վճուական ձայնի իրավունք:

7) Վիճ-լիազորների վրա պարտականութեան է դրվում հավաքել վիճակագրական անհրաժեշտ տեղեկութեաններ այն ծավալով, վերը վորոշում է Պետպլանը և ներկայացնել այդ տեղեկութեանները վիճ-պլանային մարմիններին—վերջիններիս կողմից սահմանված ժամկետներին: Վիճ-լիազորները վիճակագրական նյութեր են պատրաստում գյուղխորհուրդներին կից գյուղատնտեսական արտադրական խորհրդակցութեանների աշխատանքի համար:

8) Վիճ-լիազորներն իրավունք ունեն պահանջելու, ինչպես խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսութեաններից, նույնպես և մենատնտեսներից ու առանձին անձերից վիճակագրական աշխատանքի համար բոլոր անհրաժեշտ տեղեկութեանները:

Բոլոր պետական և հասարակական հիմնարկներն ու կազմակերպութեանները, նույնպես և անհատ անձինք, պարտավոր են ցույց տալ վիճ-լիազորներին ամեն տեսակ ոգնութեան և աջակցութեան:

Վիճ-լիազորներն իրենց աշխատանքի ժամանակ ոգտվում են գյուղխորհրդի տեխնիկական ապարատից և նրա աջակցութեան:

նից վիճ-պլանային մարմիններին և առանձին հիմնարկներին և անձերին հետ դրադրութեաններ ունենալիս:

Վիճ-լիազորներին պաշտոնական դրժով շրջագայելիս՝ գյուղխորհուրդը տալիս է փոխադրական անհրաժեշտ միջոցներ:

10. Վիճ-լիազորներին նրանց լավ աշխատանքի համար տրվում է պարգև այն հատուկ միջոցներից, վեր բաց են թողնվում այդ նպատակի համար, ինչպես Պետպլանի նախահաշվով, նույնպես և տեղային բյուջեյի միջոցներից:

Վիճ-լիազորներն աղատվում են աշխատանքային և բեռնադրային պարտավորութեաններից, նույնպես և գյուղական կատարածուների պարտականութեաններից:

Վիճ-լիազորների վերաբերյալ այս կանոնադրութեան առանձնահատկութեանն են կազմում հետևյալ մոմենտները՝ 1) այդ պաշտոնի ընտրվել բնույթը, 2) վիճ-լիազորների աշխատանքի պարտադիր բնույթը, 3) այն, վեր տրված է նրանց իրավունք պահանջել հարկավոր տեղեկութեաններ, ինչպես խորհրդային և կոլեկտիվ տնտեսութեաններից, նույնպես և մենատնտեսներից և անհատ անձերից, 4) այն, վեր նրանց տրված են վերոշարտնութեաններ և ապահովված են այն պայմանները, վերոնք անհրաժեշտ են նրանց պարտականութեանների հաջող կատարման համար: Ժամանակակից դրժնական կյանքը տալիս է ևս մի միջոց վիճակագրական մարմիններին ձեռք բերելու այն տեղեկութեանները, վերոնք անհրաժեշտ են նրանց աշխատանքի համար—դա պետական և հասարակական մարմինների հաշվետվութեանն է:

Վիճակագրական տեղեկութեաններ ստանալու այդ միջոցը կարելի չէ անվանել հաշվետվութեան յեղանակ:

Պետական իշխանութեան մարմիններից վիճակագրական տեղեկութեաններ ստանալու առանձին որինակներ տեղի չեն ունեցել և մինչ հեղափոխութեան շրջանում: Որինակ՝ ներքին գործերի մինիստրութեան վիճակագրական մարմինը մի շարք տեղեկութեաններ եր ստանում գյուղական վոստիկանութեան շրջանային վարչութեանների ծառայողներից և այլն: Յեթե նկատի ունենանք մեկ կողմից այդ անձերի և մարմինների անկուլտուրական լինելը, նրանց ծանրաբեռնված լինելը իրենց անմիջական աշխատանքով և բյուրոկրատիկ վերաբերմունքը դեպի ամեն տեսակ հարցումները, մյուս կողմից հավաքվելիք տեղեկութեանների չափազանց մանրամասն ու բազմազան լինելը (տեղեկութեաններ

տվյալ շրջանի սահմաններում հավաքված հացի քանակի մասին հնձած խոտի մասին, տարվա ընթացքում սպանված վորսերի քանակի մասին և այլն), ապա պարզ կ'ընէի, վոր այդ տեղեկությունները չէին կարող վորակով բարձր լինել:

Ժամանակակից պայմաններում, յերբ հաշվետվությունը դառնում է սոցիալիստական վերահսկողության միջոցներից մեկը և սոցիալիստական պահպանման հիմքը, հաշվետվությունը ներկայացնելու պարտականությունը պետական և հասարակական որդանների համար դառնում է հիմնական պարտականություններից մեկը, առանց վորի անկարելի չէ ժողովրդական տնտեսության պլանային կանոնավորումը: Այդ կապակցութեամբ տեղեկություններ հավաքելու հաշվետվության ձևը ստանում է առանձին նշանակութուն:

Մենք ծանոթացանք վիճակագրական տեղեկություններ հավաքելու մի քանի ձևերի հետ: Պրանշից ամենաշատ տարածված են արշավայինը (եկապեղիցիոն), թղթակցային և հաշվետվության ձևը: Վորն է դրանցից ամենալավը և վորին է պատկանում ապագան:

Արշավային ձևը լավ էր և արժանի դերադասության այն ժամանակ, յերբ վիճակագրական մարմինները տեղերում չունէին վոչ մի հենարան, չկար ուսումնասիրելիք յերևույթին անմիջապես մոտ մի մարմին, վորի վրա կարելի չէր հենվել վիճակագրական նյութեր հավաքելու գործում: Ներկայիս յերկիրը ծածկված է վիճակագրական բլիշների բարդ ցանցով: Այս պայմաններում կարիք չկա կենտրոնից դնալ տեղեր վիճակագրական հետազոտություն կատարելու: Կարելի չէ ուղարկել տեղերը համապատասխան հարցաթերթեր և վիճակագրական բլիշների ներկայությունն այնտեղ ապահովում է տեղեկությունների լավորակ լինելը: Արշավային մեթոդին կարելի չէ դիմել միայն բացառապես դժվար հետազոտությունների դեպքում, յերբ յերկրուղ կա, վոր տեղային մարմիններն անգոր կ'ընեն նման հետազոտություն կատարել:

Թղթակցային ձևը կարելի չէ կիրառել միայն կամավորության սկզբունքից հրաժարվելու և թղթակիցների իրաւ ընտրության պայմաններում: Թղթակցային ձևին կարելի չէ դիմել այն դեպքերում, յերբ հնարավորություն չկա հաշվետվության ձևից ոգտվել:

Հաշվետվության ձևը, վորը պաշտոնական հարաբերության

ընդլթ է կրում, ժամանակակից պայմաններում ըստ էյության ամենալավն է, բայց միայն այն պայմանով, վոր այդ աշխատանքը հանձնարարվի կատարել վիճակագրականորեն զրազեւ մարդկանց, իսկ այդ բանն իր հերթին պահանջում է վիճակագրական մարմինների բավարար չափով զարգացած ցանց և բավարար չափով վիճակագրական պատրաստություն ունեցող աշխատակիցներ:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՇԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ԾԱՎԱԼԸ. ՀԱՍԱՊԱՐՓԱԿ ՅԵՎ ԸՆՏՐՈՎԻ ՇԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ.

Արդեն ասել ենք, թե ուսումնասիրելիք հավաքականության մասին ճիշտ յեղրակացություն հանելու համար պահանջվում է, վոր մեր հետազոտումն ընդգրկի վորքան հնարավոր է շատ որյեկտներ, վորոնք կազմում են տվյալ հավաքականությունը: Այդ տեսակետից ամենալավն է այն հետազոտությունը, վորն ընդգրկում է ուսումնասիրելիք հավաքականության բոլոր որյեկտները, այսպես կոչված համապարփակ հետազոտությունը: Սակայն գործնականում համապարփակ հետազոտությունը շատ հաճախ հանդիսւում է անհաղթելի դժվարությունների: Չենք ասում այն վոր, վորքան էլ աշխատենք, այնուամենայնիվ որյեկտների վորոշ մասը պատահաբար կարող է խուսափել մեր հետազոտումից, հաճախ պատահում են այսպիսի դժվարություններ—հետազոտություն կատարելու համար բայց թողնվելիք միջոցների պակասության, աշխատակիցների անբավարար քանակով, վորն անհրաժեշտ է հետազոտությունը կարճ ժամանակամիջոցում ավարտել և այլն: Այդ դժվարություններից գուրս գալու յեղք է ծառայել այսպես կոչված ընտրովի հետազոտությունը, վորը բավական լայն չափով կիրառվում է գործնական կյանքում: Ընտրովի հետազոտության էյությունն այն է, վոր նա ընդգրկում է ուսումնասիրության յենթակա հավաքականության վոչ բոլոր որյեկտներ, այլ նրանց մի մասը. միւթամանակ խնդիր է դնում որալ ճիշտ յեղրակացություն ամբողջ հավաքականության մասին:

Ցենթադրենք ուզում ենք իմանալ, թե մեկ գյուղական ընտանիք միջին թվով վորքան նավթ է գործածում ձմռան ամիսերին: Ցենթե այդ նպատակով հետազոտում ենք տվյալ գյուղի բոլոր ընտանիքները, մեր հետազոտումը լինում է համապարփակ, իսկ յեթե հետազոտում ենք միայն մի քանի այնպիսի ընտանիք-

ներ, վորոնց տվյալները կտա մեզ մեկ ընտանիքի դործածած նավթի միջին քանակը տվյալ գյուղում, դա կլինի ընտրովի հետազոտման որինակ:

Ընտրովի հետազոտումը տալիս է մեզ ուժերի և միջոցների մեծ խնայողություն մի անապատական աշխատանքներում, դրա համար ել նա վիճակագրական մարմինների առանձին ուշադրությանն և արժանանում: Բայց վորպեսզի ընտրովի հետազոտությունը կարողանա փոխարինել համապարփակին, անհրաժեշտ է, վոր նա ճիշտ ձևով կազմակերպված լինի:

Թե հնարավոր է համապարփակ հետազոտությունը փոխարինել ընտրովի հետազոտությամբ, հեշտ է համոզվել հետևյալ որինակից: Յենթադրենք մի խումբ բանվորներ՝ բաղկացած 100 հոգուց ունեն հետևյալ աշխատավարձը՝

10	բանվոր	յուրաքանչյուրը	ստանում է	80	ռուբլի	ամսական
20	»	»	»	90	»	»
40	»	»	»	10	»	»
20	»	»	»	110	»	»
10	»	»	»	120	»	»

հնարավոր է իմանալ, 1) վորքան է մեկ բանվորի միջին աշխատավարձը, 2) այդ հինգ խումբ բանվորներից, վորոնք ստանում են տարբեր աշխատավարձ, յուրաքանչյուր խումբը բանվորների ընդհանուր թվի վոր տոկոսն է կազմում: Միջին աշխատավարձը հանելու համար գումարում ենք բոլոր բանվորների աշխատավարձը և ստացած 10000 թիվը բաժանում ենք բանվորների ընդհանուր թվի վրա, այսինքն 100-ի, ստացվում է 100 ռուբլի ամսական: Յերկրորդ հարցի պատասխանը լինում է հետևյալը, առաջին խումբը-10%, յերկրորդը-20%, յերրորդը-40%, չորրորդը 20%, հինգերորդը-10%:

Նույն յեղրակացությունը կատանանք թե միջին աշխատավարձի, և թե առանձին խմբերի տոկոսային փոխարարություն մասին, յեթե հարյուրի փոխարեն վերցնենք միայն տասը բանվոր, հաշվելով յուրաքանչյուր խմբից նրա մի տասերորդ մասը:

Այդ որինակից յերևում է, վոր վորոշ պայմանների պահանջանության դեպքում, ընտրովի հետազոտությունը տալիս է ճիշտ նույն արդյունքը, ինչ վոր ստացվում է համապարփակից: Վորոնք են այդ պայմանները:

Այդ պայմաններից առաջինն այն է, վոր ընտրովի հետա-

զոտությունը ընդգրկի որյեկանների այն բոլոր տարրեր տեսակները, այսպես ստած, նրանց այն բոլոր տիպերը, վորոնք կան ուսումնասիրելիք հավաքականության մեջ: Մեր բերած որինակում հանդիպում ենք հինգ խմբի, վորոնք տարբերվում են իրենց աշխատավարձի քանակով: Հետևապես բոլոր այդ հինգ խմբի ներկայացուցիչները պետք է ընկնեն մեր ընտրության մեջ:

Յերկրորդ պայմանն այն է, վոր որյեկանների բոլոր տարրեր տիպերը, վոր կան ամբողջ հավաքականության մեջ, դուրս գան ընտրության մեջ նույն հարաբերությամբ ինչ հարաբերություն նրանք ունեն ամբողջ հավաքականության մեջ: Այդ նշանակում է, յեթե մեր որինակում 80 — ական ռուբլի աշխատավարձ ունեն 10 բանվոր, իսկ 100 — ական ռուբլի 40 բանվոր, ապա և մեր ընտրության մեջ 100 ռուբլի ստացող բանվորների թիվը պետք է լինի չորսանգամ ավելի 80 ռուբլի ստացողներից:

Ճիշտ ընտրության որինակ մենք կունենանք, յեթե վերցնենք հետևյալ թվով բանվորներ.

1	բանվոր	80	ռուբլի	ամսական	աշխատավարձով
2	»	90	»	»	»
4	»	100	»	»	»
2	»	110	»	»	»
1	»	120	»	»	»

Այդ ընտրության արդյունքն, ինչպես ասեցինք, ճիշտ համապատասխանում է համապարփակ հետազոտության արդյունքին:

Մեր ընտրությունը կլինի վոչ ճիշտ, յեթե մենք վերցնենք վոչ բոլոր խմբերը, կամ յեթե վերցնենք բոլոր խմբերը վոչ այն տեսակարար կշիռով, ինչ վոր ունեն նրանք համապարփակ հավաքականության մեջ:

Յենթադրենք, վորեն գյուղում կան զանազան տիպի տնտեսություններ — միջակ և չքավոր: Այդ գյուղում մենք կատարել ենք վիճակագրական վոչ լրիվ հետազոտություն, այնպես վոր ընդգրկել ենք միայն մի խումբը, որինակ, չքավորներին: Ճիշտ կլինի արդյոք մեր յեղրակացությունը, վոր հանում ենք այդ հետազոտության հիման վրա գյուղատնտեսության զրույթյան մասին տվյալ գյուղում: Իհարկ է վոչ: Չի լինի ճիշտ և այն դեպքում, յեթե մեր հետազոտությամբ ընդգրկենք տնտեսությունների թե այս և թե այն խումբը, ական այն վոչ այն հարաբերությամբ, վոր ունեն նրանք միմյանց նկատմամբ տվյալ գյուղում:

Ասենք այդ գյուղում կան 20 չքավոր և հարյուր միջակ տնտեսություն: Այդ տարբեր խմբերն ապահովված են կաթնատու անասունների հետեյալ քանակով, 20 չքավոր տնտեսություններ ունեն 10 կով, իսկ հարյուր միջակները՝ 200 կով: Յենթադրենք, հետադոտում ենք գյուղը տասը տոկոսային ընտրանքով, այսինքն բոլոր 120 տնտեսություններից հետադոտում ենք միայն 12-ը, նայած թե ինչպես ենք կադմակերպում ընտրանքը, մենք կստանանք տարբեր արդյունք, թե ինչ չափով են ապահովված տվյալ գյուղի տնտեսությունները կաթնատու անասուններով: Այսպես, յեթե մեր ընտրանքի մեջ ընկնեն միայն չքավոր տնտեսությունները, ապա կստացվի այն, վոր գյուղը բաղկացած է միայն չքավոր տնտեսություններից և յուրաքանչյուր յերկու տնտեսության դալիս է մեկ կով: Յեթե ընտրանքի մեջ ընկնեն միայն միջակ տնտեսությունները, ապա կստացվի այն, վոր այդ գյուղը բաղկացած է բացառապես միջակ տնտեսություններից և յուրաքանչյուր տնտեսության դալիս է յերկու կով: Թե այն և թե այս յեզրակացությունը ճիշտ չեն: Վորն է այդ յեզրակացությունը չի արտացոլում տնտեսությունների այն տարբեր տիպերը, վոր կան տվյալ գյուղում:

Ընդունենք այժմ, վոր մեր ընտրանքն ընդգրկել է 10 չքավոր և 2 միջակ տնտեսություն կամ, վեց չքավոր և վեց միջակ տնտեսություն: Ծիշտ կլինի արդյոք մեր յեզրակացությունը ուսումնասիրելիք՝ կոլեկտիվի կազմի մասին, թե այս և թե այն դեպքում: Իհարկե վոչ, վորովհետեւ առաջին դեպքում մենք ստանում ենք այն արդյունքը, թե տվյալ գյուղում գերիշխում են չքավոր տնտեսությունները, իսկ յերկրորդ դեպքում, թե նրանց թիվը հավասար է այն ինչ իրականության մեջ, համաձայն մեր բերած որինակի, յուրաքանչյուր տասը միջակ տնտեսությանը գալիս է յերկու չքավոր տնտեսություն: Այդ արդյունքը մենք կստանանք միայն այն դեպքում, յեթե 12 տնտեսություններից, վոր ընտրել ենք հետադոտության համար, յերկուսը լինեն չքավոր, տասը—միջակ:

Ընտրովի հետադոտությունը ճիշտ կատարելու համար նշված այդ յերկու պայմանները պետք է միշտ պահպանել, հակառակ դեպքում այդ հետադոտության արդյունքը կլինի վոչ ճիշտ, հետևապես և միջոցների այն խնայողությունը, վորը ստացվում է նրա կիրառման դեպքում, չի կարող արդարանալ: Սակայն հարց

է ծագում, ինչպես իրագործել այդ պայմանների ընտրովի հետադոտությունը կատարելիս:

Գործնական վիճակագրությունը գիտե այդ խնդրի լուծման դանազան յեղանակներ. այսպես կոչված մե խ ա ն ի կ ա կ ա ն ը ն տ ր ու թ յ ու ն և ա յս պ ես կ ոչ վ ա ժ տ ի պ ա կ ա ն տ ի պ ո լ ո գ ի ա կ ա ն ը ն տր ու թ յ ու ն:

Մեխանիկական ընտրության ելույթունն այն է, վոր որչեկտների մարդը մասսայից բոլորովին պատահաբար, այսպես ասած, «կուրորեն» ընտրում են առանձին որչեկտները: Յենթադրենք, յեկել ենք մի մեծ գյուղ և կատարում ենք բոլոր տնտեսությունների միայն 10 % ի հետադոտությունը բերքի վերաբերյալ: Ընտրությունը կ ի ն ի պատահական, յեթե տնտեսությունների ընդհանուր քանակից ընտրենք 10 % ը վիճակով, կամ տնտեսությունների ընդհանուր ցուցակից վերցնենք յուրաքանչյուր տասը տնտեսությունից մեկը:

Մեխանիկական այդ տեսակ ընտրության կիրառումը հիմնված է այն յենթադրության վրա, վոր այդ ճանապարհով մենք անպայման կհանդիպենք տնտեսությունների բոլոր տիպերին և վոր տնտեսությունների առանձին տիպերն այն չափով կամ քանակով կընկնեն մեր ընտրության մեջ, վորչափով նրանք տարածված են տվյալ գյուղում:

Ընտրովի հետադոտության իրագործման մյուս յեղանակը—տիպոլոգիական ընտրությունն այն է, վոր վիճակագիրը նախորոք նշում է, թե քանի տեսակ որչեկտներ կան ուսումնասիրվելիք հավաքականության մեջ և վորքան հաճախ են պատահում նրանք. ապա հաշվի յե առնում, թե յուրաքանչյուր տիպից քանի ներկայացուցիչ պետք է հետադոտի և ի վերջո մեխանիկաբար ընտրում է նրանց յուրաքանչյուր նշված խմբից: Ընտրության այդ յեղանակն ամենից լավ է ապահովում ստացված արդյունքների ճիշտ լինելը: Սակայն նրա կիրառման համար անհրաժեշտ է շատ լավ իմանալ ուսումնասիրելիք հավաքականությունը, իմանալ որչեկտներ ինչպիսի տիպեր կան և վորքան է նրանց թիվը հավաքականության մեջ, սակայն դա վոչ միշտ իրագործելի է հետադոտություն կատարելիս:

Ամփոփելով այն, ինչ ասեցինք ընտրովի հետադոտության մասին, գալիս ենք այն յեզրակացության, վոր միայն լավ կադմակերպված դեպքում այդ հետադոտությունը տալիս է ճիշտ արդյունքներ և միայն այն վստահությունը, թե ճիշտ է նրա

արդյունքները, արդարացումը և ընտրովի հետազոտություն կիրառումը:

ՄՈՆԻՏՐԱՅԻՆ ՆԿԱՐԱԳԻՐ.

Ընտրովի հետազոտությանը նման և, այսպես կոչված, մոնոգրաֆիկ նկարագիրը կամ այլ խոսքով, վորեն կոչվելիք առանձին միավորների նկարագրությունը: Մոնոգրաֆիկ նկարագրի որինակ կարող է ծառայել առանձին գործարանի, առանձին կոլտնտեսության նկարագրությունը և այլն:

Մոնոգրաֆիկ նկարագիրը սովորաբար խիստ մանրամասն տեղեկություններ և հավաքում էր որդեկաթի մասին. այդ բանը պահանջում է շատ մեծ աշխատանք, վորով և բացատրվում է այն, վոր նկարագրված են առանձին որդեկաթ: Որինակ՝ դյուղատնտեսական վիճակագրությունը դյուղական բնառների բյուլլետենի մասին (նրա յեկամուտները և ծախսերը), մանրամասն պատկերացում ունենալու համար հետազոտում է շատ քիչ անտեսություններ: Այսպիսով հետազոտության հիման վրա ընդհանուր յեղբակացություն և հանում տվյալ շրջանի դյուղական բնառների բյուլլետենի մասին:

Մոնոգրաֆիկ հետազոտության նկատմամբ պիտի ասել, վոր վիճակագրական հետազոտության այն տեսակներին հակառակ, վորոնց ծանոթացել ենք արդեն (համապարփակ և ընտրովի) չի կարելի անվանել այդ հետազոտումը մասնայական: Նա վիճակագրական հետազոտություն չէ: Ինչ վերաբերում է մոնոգրաֆիկ հետազոտությանից հանած յեղբակացություններին, կարելի չէ տարածել չհետազոտված որդեկաթների վրա միմիայն այն դեպքում, յեթե վերջիններս նման են ուսումնասիրված որդեկաթին: Մեկ ընտանիքի բյուլլետենով կարելի չէ դադարաբար կազմել մյուս ընտանիքների բյուլլետենի մասին միմիայն այն դեպքում, յեթե վստահ ենք, վոր այդ ընտանիքներն իրենց բյուլլետենով նրման են միմիայն: Մեկ գործարանի նկարագրելով, դժվար է կարելի լինի ճիշտ դադարաբար ունենալ մյուս գործարանների մասին, վորովհետև վաղորդ գիտենք, վոր մի գործարան նման չէ մյուսին:

ԸՆԹԱՑԻՆ ԶԵՏԱԶՈՏՈՒՄ ՅԵՎ ՑՈՒՑԱԿԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ.

(ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅՈՒՆ).

Վիճակագրական տեղեկություններն առանձին դեպքերում հավաքում են գանադան ժամանակամիջոցում: Ներկայումս մենք ու նենք վիճակագրական աւելուրդա հաշվաւորւն ու յեղբակացություն:

(որինակ՝ հաշվաւորություն քարածուխի հանույթի մասին Դոմբասում, թուշի հալոցի մասին խոշոր գործարաններում), կամ հնգորդա, տասնորդա, ամսական յեղբակաց և տարեկան հաշվաւորություններ: Հաշվաւորության այդ բոլոր տեսակները ընտրող են նրանով, վոր նրանք կատարվում են ճիշտ վորոշ ժամանակավա ընթացքում (որվա, հնգորդա, տասնորդա, ամսվա և այլն): Վիճակագրական գործնական աշխատանքը գիտե և այնպիսի հետազոտությունների որինակներ, վորոնք կատարվում են վոշ թե ճիշտ վորոշ ժամանակամիջոցում, այլ ըստ կարիքի: Այն հետազոտությունը, վորն իրագործվում է ճիշտ վորոշ ժամանակամիջոցում և կատարվում է դեթե անընդհատ, սովորաբար անվանում են ընթացիկ հետազոտություն, իսկ այն հետազոտությունը, վորը կատարվում է ըստ կարիքի, հայտնի յե ցուցակագրություն (հիմնական հետազոտություն) անունով: Ցուցակագրության որինակ կարող է ծառայել աղագրականության ցուցակագրումը—մարդահամարը: Մարդահամարներ կատարվել են խորհրդային շրջանում 1920 և 1926 թվակ. Ռուսաստանում, իսկ Հայաստանում 1923 և 1926 թվակ. պոլդատնտեսական ցուցակագրում կատարվել են Ռուսաստանում 1920 թ., Հայաստանում 1922 թվին և այլն:

Առաջ առանձնապես մինչհեղափոխական շրջանում, յերբ բացակայում էր պլանային տնտեսությունը, թեև վիճակագրական տեղեկությունների պահանջը զգացվում էր, բայց վոշ այն աստիճան, վոր դրա համար կազմակերպվել վիճակագրական ընթացիկ հաշվաւորություն, վորը, ի դեպ է տակ, հանդիպում էր այնպիսի դժվարությունների, ինչպես և, որինակ, տնտեսական դադանիքը, վոր այնքան խիստ կերպով պահպանում էին կապիտալիստական ձեռնարկությունները, ընթացիկ գիտողության կիրառումը համեմատաբար սահմանափակ էր:

Ավելի կամ պակաս չափով մանրամասն տեղեկությունների պահանջի դեպքում այդ տեղեկությունները հավաքվում են յին ցուցակագրությունների (հիմնական վիճակագրությունների) միջոցով: Խորհրդային շրջանում առանձնապես պլանային սկզբունքի դարգացման և ամրացման դուգնթաց աստիճանաբար և անշեղ կերպով լայնանում է ընթացիկ հետազոտության ծավալն ի հաշիվ ցուցակագրությունների: Ցուցակագրությունները ներկայիս դառնում են հաղվաղուտ յերեւոյթ և միաժամանակ ընթացիկ հետազոտության ճանապարհով հավաքվում են ավելի և ավելի մանրամասն տեղեկություններ:

Սոցիալիստական տնտեսության սկզբունքի ամրացմամբ ավելի ու ավելի ընդարձակվում են վիճակագրական աշխատանքները և ավելի ու ավելի լայնանում է ընթացիկ հետազոտությունն ծավալը: Վերջին տարիներում պահանջվել է խորհրդային վիճակագրությունից կիրառել ընթացիկ հաշվետվության այնպիսի ձևեր, վորոնք հայտնի չէին առաջ, որինակ՝ մի քանի արդյունաբերական ձեռնարկությունների ամենօրյա հաշվետվություններ, վոր հայտնում են տեղերից կենտրոնին հեռագրով:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՇԵՏԱԶՈՏՈՒՅՑԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.

Ծանոթացել ենք վիճակագրական տեղեկությունների հաշվարկի աղբյուրներին և վիճակագրական հետազոտության դանադան տեսակներին. այժմ անցնենք նրա կազմակերպման հարցին:

Յենթադրենք, վիճակագրական մարմինը ցանկանում է կատարել ամյալ շրջանի կոլտնտեսությունների հետազոտությունը: Ինչպես կազմակերպել այդ հետազոտությունը:

Ամենից առաջ անհրաժեշտ է վորոշել այն հարցերը, վորոնք պետք է պարզաբանվեն հետազոտության պրոցեսում—հարկավոր է ճիշտ վորոշել ինչի մասին պետք է հարցնել: Իսկ արդ հարցերը պարզելու համար անհրաժեշտ է իմանալ, թե ինչ նրա պատակով և կատարվում հետազոտությունը:

Ուսումնասիրվելու յն արդյոք գյուղատնտեսության տեխնիկան, թե խնդիր է դրվում, դրանք բանուծի ավելորդ քանակը կամ թե աշխատավորի ընտելարանային կենցաղային պայմանները,—այդ պետք է իմանա կոլտնտեսության հետազոտությունը կազմակերպող վիճակագիրը, վորովհետև առանց դրան նա չի կարող նշել այն բոլոր հարցերը, վորոնց պետք է պատասխանել հետազոտության ժամանակ:

Վիճակագրական մարմինն իրագործում է աշխատանքը վոր իր համար: Ժամանակակից պայմաններում վիճակագրությունը գործիք է պլանային շինարարության համար. այդտեղից բխում է անհրաժեշտություն վիճակագրության համար պարզ պատկերացնել պլանային շինարարության այն մասի կոնկրետ խնդիրները, վորին նա պետք է սպասարկել իր թվական տվյալներով:

Այն բոլոր հարցերը, վորոնք պետք է արվի վիճակագրական հետազոտության ժամանակ, միասին վերցրած կազմում են հետազոտության ծրագիրը:

Վիճակագիրը հետազոտության ծրագիրը մշակելուց հետո կազմում է հետազոտության հարցաթերթը կամ հարցաթերթերի ձևը: Հարցաթերթ կազմելու անհրաժեշտությունը բխում է նրանից, վոր վիճակագրական հետազոտությամբ հավաքված նյութերն յենթարկվում են անփոփոխ և մշակման: Վորպեսզի այդ նյութը կարելի լինի ամփոփել և մշակել, հարկավոր է, վոր հարցերի պատասխանները գրված լինեն վորոշ կարգով, հակառակ դեպքում յերբ պատասխանները գրված են լինում ցիր ու ցան, դժվարանում է և մեծ ժամանակ է խլում այդպիսի նյութի մշակումը: Ահա թե ինչու վիճակագրական տեղեկությունների պրոցեսները կատարվում են տրված, կատարյալ միատեսակ ու միակերպ հարցաթերթերի կամ բլանկների վրա:

Ինչ է հարկավոր, վորպեսզի կազմվի լավ հարցաթերթեր, վոր համապատասխանի հետազոտության նպատակին և հարմար լինի մշակման համար:

Ամենից առաջ անհրաժեշտ է, վորպեսզի հարցաթերթը համապատասխանի հետազոտության ծրագրին և նրա խնդիրներին: Ապա նրա հարցերը ձևակերպված է խմբագրված լինեն շատ պարզ, հասկացվին միատեսակ և տեղիք չտան յերկմտության: Վերջապես անհրաժեշտ է, վորպեսզի հարցերը հարցաթերթի վրա դասավորված լինեն այնպես, վոր հեշտ լինի նրանց մշակումը:

Այդ բոլորն անհրաժեշտ են դարձնում, վորպեսզի վիճակագիրը, յերբ մշակում է հարցաթերթը, պարզ պատկերացնի իրեն նյութի հետագա մշակման ամբողջ պլանը: Հետագա ամբողջ աշխատանքի միայն այդպես մինչև վերջը մտածված ծրագիրը հրաշարավորություն է տալիս խուսախել այն սխալներից և թերություններից, վորոնք հակառակ դեպքում կարող էին տեղի ունենալ հարցաթերթերի մեջ:

Առանց պարզ հասկանալու հետազոտության խնդիրները, առանց խիստ և մինչև վերջը մտածված ծրագրի, թե ինչպես պետք է ոգտագործել հավաքված նյութը, վիճակագրական հետազոտությունը կունենա «պատահական» հետազոտության բնույթ և նյութերի հետագա ոգտագործումը կդառնա, ըստ Վ. Ի. Լենինի արտահայտության՝ «թվերի խաղ»:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՐՑԱԹԵՐԹԻ ՏԵՍԱԿՆԵՐԸ՝—ՑՈՒՑԱԿ ՅԵՎ ՔԱՐՏ.

Գործնական վիճակագրությունը գիտե վիճակագրական հարցաթերթի յերկու ձև. 1) Յուրաքանչյուր կամ տեղեկագիր և 2) քարտ: Յուրաքանչյուր հարցաթերթի այն ձևն է, վորի մեջ գրանցում են տեղեկություններ ուսումնասիրելիք հավաքականության մի քանի որչեկաների մասին, ավելի ճիշտ, ուսումնասիրելիք որչեկտի մի քանի հատկանիշների մասին: Այդ ձևն առանձնապես հարմար է գրանցման համար, յերբ հարկավոր է ուսումնասիրել շատ որչեկտներ քիչ հարցերով, վերցնենք որինակի համար այսպիսի դեպք, հարկավոր է կատարել արդյունաբերական ձեռնարկություններում բանվորների համառոտ ցուցակագրում. հետազոտության ծրագիրը պարունակում է իր մեջ հետևյալ հարցերը—սեռը, տարիքը, մայրենի լեզուն, գրագիտությունը, կուսակցականությունը, զբաղմունքը: Յեթե այդ ծրագրով կազմենք հարցաթերթեր ցուցակի ձևով, նա կունենա հետևյալ կերպարանքը:

Հանրապետություն _____ շրջան _____
Ձեռնարկության անունը _____

Անունը կարգի	Ազգանունը անունը և հայրանունը.	Սեռ.	Տարիքը	Մայրենի լեզուն.	Գրագիտ անգրգ.	Կուսակ- ցականու- թյունը.	Զբաղմունքի անունը.
1.							
2.							
3.							
4.							

Վորն է այս ձևի հարցաթերթի հարմարությունը կամ առավելությունը: Ամենից առաջ այն է, վոր այդ հարցաթերթ լցնողը միայն մի անգամ է գրում վերնագիրը և այնուհետև շարունակ գրանցում է տեղեկություններ ավյալ ձեռնարկության յուրաքանչյուր բանվորի մասին: Յերկրորդ հարմարությունն այն է, վոր վիճակագիրը վերջացնելով բանվորների հաշվառումը, խելույն կարող է նրանց հանրագումարը տալ թերթի վերջի տողում: Այդ հարմարության հետ միասին ցուցակն ունի և մի շարք անհարմարություններ: Յենթադրենք մեզ հարկավոր է հավաքված նյութի հիման վրա հաշվել, քանիսն են այդ բանվորներից տղամարդ

և քանիսը կին, գրագետների և անգրագետների թիվը, քանիսն է պատկանում այս կամ այն ազգությունը և քանիսն ունեն այս կամ այն զբաղմունքը: Այդ հաշիվն անելու համար, մենք ստիպված պետք է լինենք տող առ տող ընտրել այդ անձնավորություններին, այսինքն կատարել վերին աստիճանի ժանրակրկիտ աշխատանք: Առանձնապես դժվար է ցուցակով խմբավորել տղամարդներն ըստ մի քանի հատկանիշների, որինակ պարզել ինչպես են բաժանվում կուսակցականներն ըստ սեռի, ապա կուսակցական տղամարդիկ ու կանայք ըստ տարիքի և այլն:

Այդ տեսակ հաշվառումը հեշտացնելու համար գործածում են վիճակագրական հարցաթերթի մի այլ տեսակ, վորը կոչվում է քարտ:

Քարտը վիճակագրական հարցաթերթի այն տեսակն է, վորը հատկացվում է միայն մեկ որչեկտի, մեր բերած որինակով, միայն մեկ բանվորի, այսինքն՝ նրա վրա գրանցում են հետազոտության ժամանակ միայն մեկ որչեկտի վերաբերյալ տեղեկությունները: Քարտն ունի հետևյալ ձևը:

Հանրապետություն _____ Շրջան _____
Ձեռնարկության անունը _____

1. Ազգանունը, անուն և հայրանունը.
2. Սեռը— (արական, իգական)
3. Տարիք— (քանի տարին է լրացել)
4. Մայրենի լեզուն _____
5. Գրագիտությունը (գրագետ, անգրագետ) _____
6. Կուսակցականությունը _____
7. Զբաղմունքը (պրոֆեսիան) _____

Դժվար չի նկատել քարտի թերությունները: Ամենից առաջ նրա գրանցումն ավելի շատ ժամանակ է խլում վիճակագրից, քան ցուցակի գրանցումը. քարտը գրանցելիս վիճակագիրն այնքան անգամ է կրկնում վերնագրերը—հանրապետության, շրջանի, ձեռնարկության անունը, վորքան բանվոր է նա հաշվառման յենթարկում, այն ինչ ցուցակի դեպքում այդ բոլորը նա մի անգամ է միայն գրում: Յերկրորդ հարցաթերթը քարտի ձևով կազմելիս, ծախքերն ավելի շատ են լինում, վորովհետև ապվելու յե այնքան քարտ: Վորքան որչեկտ է ուսումնասիրվելու:

Սակայն այդ բոլոր թերություններով հանդերձ, քարտն ունի անկասկածելի առավելություններ. նա շատ հարմար է որչեկտների խմբավորման համար այս կամ այն հատկանիշներով:

Յեթե որինակ մեզ հարկավոր է հաշվել կուսակցականների քանակը, ընտրում ենք այն քարտերը, վորոնց վրա նշված է «Կ. Կ. անդամ» և հաշվում ենք այդ քարտերի թիվը: Յեթե հարկավոր է իմանալ քանիսն են այդ կուսակցականներից տղամարդ և քանիսը կին, ապա կուսակցականների քարտերը բաժանում ենք ըստ սեռի յերկու խմբի. և վերջապես յեթե հարկավոր է իմանալ կուսակցականներից յուրաքանչյուր սեռի քանակի ըստ տարիքի, ապա տղամարդկանց և կանանց քարտերը դասավորում ենք ըստ տարիքի և այլն:

Քարտերի այդ բոլոր դասավորումները կատարվում են շատ հեշտ և ուղեկտներ թիվը յուրաքանչյուր խմբի մեջ ստանում են, հաշվելով քարտերի թիվը:

Քարտի դեպքում ուղեկտների խմբավորումն այնքան հեշտանում է, վոր սովորաբար քարտային ձևին տալիս են մեծ առավելություն, առանձնապես այն դեպքում, յերբ վիճակագրական հետազոտությունը մեծ ծավալ ունի և նյութը մշակվում է բարդ ճրագրով:

ՇՐԱՀԱՆԳ, ԻՆՉՊԵՍ ԼՅՆԵԼ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՐՑԱԹԵՐԹԵՐԸ.

Արդեն խոսել ենք, վոր անհրաժեշտ է վիճակագրական հարցաթերթում հարցերը ձևակերպել շատ պարզ ու լրիվ: Բայց գործնական կյանքում այդ պահանջը շատ անգամ անհասանելի իդյալ է դառնում: Այդ հանգամանքն անհրաժեշտ է դարձնում կազմել առանձին հրահանգ հարցաթերթը լցնելու վերաբերյալ: Սովորաբար այդ հրահանգում ամենից առաջ պարզում են տվյալ հետազոտության կոնկրետ խնդիրները: Այդ բանը ունի այն գործնական նշանակությունը, վոր վիճակագիր-հետազոտողը*) ստանում է վորոշ ցուցմունք՝ հարցի զբվածք, վորի հիման վրա նա կարողանում է լուծել այն զեվարությունները, վորոնք առաջ են դալիս հարցաթերթերը լցնելիս: Ապա հրահանգը ցուցմունք է տալիս, թե ինչպես կազմակերպել հետազոտումը, վոր ժամկետին

*) Ներկայիս վիճակագրական մեծ հիմնարկներում հավաքված նյութերը մշակում են հաշվային հատուկ մեքենաների միջոցով: Մեքենաների դրածովումը աննկատելի է դարձնում այն զեվարությունները, վոր տեղի չեն ունենում այն նյութերը ձեռքով մշակելիս, վորոնք հավաքվում են ցուցակի սխառեմով: հետևապես այդ դեպքում քարտի նշված առավելությունները խիստ վիճելի չեն դառնում:

ներկայացնել լցրած հարցաթերթերը վիճակագրական մարմին և վերջապես թե ինչպես լցնել հարցաթերթի յուրաքանչյուր առանձին սյունյակը, յուրաքանչյուր առանձին կետը: Այդ ցուցմունքների ըմբռնումը հեշտացնելու համար հարցաթերթի բոլոր կետերը համարակալվում են և հրահանգը ցուցմունք է տալիս հիշելով այդ համարները:

Հրահանգի կազմողն այդ ցուցմունքները ձևակերպելիս պետք է նախատեսնի հնարավոր չափով այն բոլոր զեվարությունները, վորոնց կարող է հանդիպել վիճակագիր-հետազոտողը հարցաթերթը լցնելիս: Այդտեղից պարզ է, վոր հրահանգի կազմողն ինքը թր լցնելիս: Այդտեղից պարզ է, վոր հրահանգի կազմողն ինքը պետք է բավարար չափով փորձառություն ունենա հետազոտման աշխատանքներում և լիակատար տեղյակ լինի ուսումնասիրելիք յերևույթի բնույթին:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՍԽԱԼՆԵՐԸ ՅԵՎ ԱՅԴ ՍԽԱԼՆԵՐԸ ԿԱՆԵԼՈՒ ՄԻՋՈՑՆԵՐԸ.

Հարցերի ճիշտ ձևակերպումը հարցաթերթերում և լավ կազմված հրահանգը նպաստում են, վոր հարցաթերթ լցնողը ճիշտ հասկանա այնտեղ զբված հարցերը: Այդ բանը վորոշ չափով արդեն ապահովում է հավաքելիք նյութերի լավ վորակը: Բայց այդ պայմանները դեռ բավարար չեն վորակով լավ նյութ հավաքելու համար: Հարցաթերթ լցնողից պահանջվում է, վոր նա քննադատորեն վերաբերվի դեպի այն տվյալները, վոր նա գրանցում է. տրեհն վերաբերվի դեպի այն տվյալները, վոր նա մեխանիկորեն, նա պետք է գրանցել այն, ինչ տեսնում են, վոր թե մեխանիկորեն, նա պետք է քննադատի, պարզի իսկությունը և ապա գրանցի այլ պետք է քննադատի, պարզի իսկությունը և ապա գրանցի այլ հարցաթերթի մեջ: Քննադատության հիմնական ձևն այն է, վոր նա համեմատելու չե վորոշ հարցերի պատասխանները միմյանց հետ և տալու չե լրացուցիչ ստուգիչ հարցեր: Յեթե որինակ, ցորենի միջին ցանքը և միջին բերքը մեկ հեկտարից գրանցելիս ստանա այսպիսի պատասխան, թե ցանված է հինգ ցենտներ, իսկ հավաքված է տասը, միջինույն ժամանակ այն հարցի պատասխանը, թե ինչպես է յեղել բերքը, ստացվի պատասխան, թե բերքը յեղել է լավ, ապա պարզ է, վոր այդ ցուցմունքներից մեկը յեղել է վոր ճիշտ: Չունենք հնարավորություն այստեղ մեկը յեղել և վոր ճիշտ: Չունենք հնարավորություն այստեղ կոնցույց տալու պատասխանների քննադատության այն բոլոր կոնկրետ ձևերը, վորոնք կարելի չեն կիրառել հետազոտության ժամանակ, նաև, յուրաքանչյուր առանձին դեպքում, միայն կարելի չե նշել, վոր հետազոտողից պահանջվում է լիակատար ուշադրություն և լավ ծանոթություն այն յերևույթներին, վորը նա հետազոտում է:

Սակայն հետադուրսության ժամանակ պատահում են այնպիսի սխալներ, վոր հետադուրսողին չի հաջողվում, չնայած իր ամբողջ յեռանդին և լարված ուշադրությանը, ուշադիր վերաբերմունքին—վերացնել այդ սխալները։ Այդ տեսակ սխալների թվին են պատկանում այն սխալ ցուցմունքները, վորը տալիս են հետադուրսող անձերը թվական տվյալների նկատմամբ։ Որինակ, ազդաբնակությունը, վոր սովոր չի ճիշտ թվերով խոսել, սովորաբար կլորացնում և այդ թվերը։ Տարեքը ցուցակագրելիս ժողովուրդը շատ անգամ փոխանակ ճիշտ թիվ ասելու, ցույց և տալիս այդ թվի մոտ կլոր թիվը—34 կամ 36 տարեկանի փոխարեն ասում և 35, 39 կամ 41-ի փոխարեն ասում և 40 տարեկան և այլն։ Պատասխանի անճշտությունը շատ հաճախ բացատրվում և նրանով, վոր հետադուրսողը չի հիշում ճշտությունը այն, ինչի մասին հարցնում են և այլն։ Վերջապես վիճակագրին ինքը հաճախ ստիպված և լինում արագությունը գործառնական տվյալներ հավաքելիս, յերևույթները գրանցել մոտավոր ճշտությամբ, չսպասելով տեղեկությունների մանրամասնորեն և ճիշտ պարզաբանման։

Բոլոր այդ թված և նման դեպքերում բնականորեն հարց և ծագում, չեն արատավորվում արդյոք, վիճակագրական հետադուրսության այդ անճիշտ տվյալներով այն վերջնական յեզրակացությունները, վորոնք հանվում են այդ հավաքված նյութերի հիման վրա, և ունեն արդյոք այդ յեզրակացությունները գործնական արժեք, քանի վոր հիմնվում են այս կամ այն չափով սխալ, վոչ ճիշտ նյութերի վրա։

Այդ հարցի պատասխանը կլինի տարբեր, նայած թե դիտողության այդ անճշտություններն ու սխալներն ինչ ընդլայն ունեն։ Յեթե այդ սխալները կատարվում են մի ուղղությամբ, որինակ ազդաբնակությունը միշտ ձգտում և բերքի միջին քանակը քչացնել իրականությունից, ապա և ընդհանուր յեզրակացությունը կըլինի վոչ ճիշտ, վիճակագրական մարմին խնդիրն և այս կամ այն կերպ ուղղել այդ յեզրակացությունը, մոցնելով նրա մեջ այս կամ այն ուղղումը։

Բոլորովին այդ և դրությունը, յերբ այդ սխալները կրում են պատահական բնույթ։

Այստեղ կա լիակատար հիմք յենթադրելու, վոր այդ սխալ ցուցմունքներն առանձին դեպքերում կշեղվեն իրականությունից և դեպի բարձրացման և դեպի ցածրացման ուղղությամբ։ Յեվ յեթե այդպես և, ապա ընդհանուր յեզրակացությունը հավասար

բացնում և այդ սխալները և մոտ կլինի ճշտությունը։ Վճռող մոմենտն այստեղ այն և, վոր վիճակագրից ձգտում և ստանալ անփոփական մեծություն, վորի համար առանձին գրանցումների աննշան սխալները չունեն առանձին նշանակություն։ Յեթե որինակ, բանվորների աշխատավարձը ցուցակագրելիս մի քանի բանվորների աշխատավարձը սխալ գրանցվեն, ապա այդ անճշտությունները միջին աշխատավարձի մեծության վրա չի ունենա առանձին ազդեցություն։

ՑՈՒՑՍՈՒՆՔՆԵՐ 2-րդ ԳԼԽԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.

Յերկրորդ գլուխը վիճակագրական ավարտված աշխատանքի ելեմենտները պարզելուց հետո, ծանոթացնում և դրանցից առաջինի հետ—վիճակագրական հետադուրսության հետ։ Վորչափով վիճակագրական մեթոդը ճանաչողական աշխատանքի մեջ ունի յենթադրվող ծառայողական դեր—խաղում և ինստրումենտալ դեր, վիճակագրական կոնկրետ հետադուրսության բովանդակությունը—նրա ծրագիրն յուրաքանչյուր առանձին դեպքում կախված և այն խնդիրներից, վորոնց համար նա ձևոնարկվում և։

Պլանային սոցիալիստական շինարարության պայմաններում, վիճակագրական հետադուրսությունը պետք և տա այն նյութը, վորն անհրաժեշտ և պլանային կարգավորող աշխատանքի համար։ Գանի վոր պլանային դեկավարություն կոնկրետ խնդիրները խիստ բազմազան են, չի կարելի իհարկե, տալ հետադուրսության պատրաստի ծրագրեր կյանքի բոլոր դեպքերի համար. այդ կապակցությամբ կարելի յե տալ միայն դեկավար ցուցմունքներ վիճակագրական հետադուրսության կազմակերպման հարցերի վերաբերյալ։

Կազմակերպչական հարցերի թվում ամենից առաջ անհրաժեշտ և կանգ առնել վիճակագրական տեղեկությունների աղբյուրների վրա։ Տեղեկությունների ամենավստահելի աղբյուր հանդիսանում և փաստաթուղթը։ Բայց վորպեսզի փաստաթուղթը կարողանա վիճակագրական տեղեկությունների աղբյուր ծառայել, անհրաժեշտ և, վոր նա իր բովանդակությամբ և յեթե հնարավոր և նայե իր ձևով հարմարված լինի վիճակագրական հետադուրսության կարիքներին։

Անցնելով վիճակագրական տեղեկությունների հավաքման ձևերին, անհրաժեշտ և պարզել նրանց համեմատական առավելություններն ու թերությունները։

Ինչ է ձեռնարկում, պետական իշխանությունը, վորպեսզի վիճակագրական տեղեկությունները հավաքվեն ամենամեծ ճշտությամբ, ինչ կտա այդ տեսակետից սոցիալիստական միասնական հաշվառման իրազործումը: Այդ հարցին ուսանողները պետք է տան պարզ պատասխան, նայել այն հարցին—ինչու՞ պետական իշխանությունն այնքան մեծ ուշադրություն է նվիրում վիճակագրական դիտողության կազմակերպմանը: Գալով հետազոտության հարցաթերթերի ձևերին, հարկավոր է հատուկ ուշադրություն դարձնել այն բանի վրա, վոր հարցաթերթի ձևը վորոշելիս, նկատի չեն ունենում վոչ միայն այն, վոր նա հարմար է լինելու գրանցման համար, այլ և նյութի հետագա մշակման համար:

Վիճակագիրն յերբ կազմակերպում է հետազոտությունը, պետք է պատրաստի ունենա նյութի հետագա ողտազործման վերջնական մտածված ծրագիրը:

Ընտրովի մեթոդի հարցը քննելիս և մշակելիս, անհրաժեշտ է պարզ պատկերացնել, վոր ընտրովի հետազոտությունը կարող է փոխարինել համապարփակին միմիայն վորոշ պայմանների ներկայության դեպքում:

Ընդհանուր ցուցակագրությունների (հիմնական վիճակագրությունների) և ընթացիկ հետազոտության մասին խոսելիս հարկավոր է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքի վրա, վոր ցուցակագրումների կիրառումը շարունակ կրճատվում է, իսկ գրան վոլգնթաց լայնանում է ընթացիկ հետազոտության կիրառումը: Ի՞նչն է դրա պատճառը:

Վերջապես անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել, վոր հավաքված նյութը պետք է յենթարկվի ամենախիստ քննադատության: Փամանակակից պայմաններում, յերբ վիճակագրական նյութը հիմք է ծառայում սոցիալիզմի շինարարության կարևոր միջոցառումների համար, վիճակագրի ձևական վերաբերմունքը դեպի այն նյութը, վոր նա մշակում է, հանդիսանում է հանցազործություն: Այստեղից բղխում է այն անհրաժեշտությունը, վոր նյութը պետք է յենթարկվի ըստ ելույթյան ամենախիստ ստուգման, վորի համար պետք է ողտազործվեն բոլոր միջոցները, ինչպես վիճակագրական դիտողության, նույնպես և նյութի հետագա ստուգման պրոցեսում:

Հաշվի առնելով սովորողների այն կոնտինդենտը, վորոնց համար պատրաստված է այս ձեռնարկը, այսպես կոչված «մեծ

թվերի որենքը» ինչպես և ընտրովի մեթոդի ելույթյունը շարադրելիս, բաց ենք թողել հարցի մաթեմատիկական կողմը: Հարցի այդ կողմի հետ ծանոթանալու համար հանձնարարում ենք հետևյալ ձեռնարկը. Բոյարսկու, Բրանդի, Ստարովսկու, Խոտինսկու և Յասարեմսկու «Վիճակագրության ընդհանուր տեսությունը»:

ՍՏՈՒԳԻՉ ՀԱՐՑԵՐ Զ-ՐԴ ԳԼԽԻ ՎԵՐԱԲԵՐՑԱԼ:

1) Քանի՞ տեսակ է ինչիսի յեղանակներով են հավաքվում վիճակագրական տեղեկությունները և վորոնք են այդ յեղանակների առավելություններն ու թերությունները:

2. Ի՞նչ պայմաններում էի կարող կիրառվել ընտրովի հետազոտությունը:

3) Ի՞նչ պայմաններում ընտրովի հետազոտությունը կարող է փոխարինել համապարփակին:

4) Ի՞նչ է հարկավոր վիճակագրական հետազոտության ճիշտ ծրագիր մշակելու համար:

5) Կարո՞ղ են արդյոք հետազոտության առանձին սխալները աբսաաւորել այն յեզրակացությունների ճշտությունը, վորոնք հանվում են այդ հետազոտության նյութերի հիման վրա:

ԳԼՈՒԽ 3-րդ.

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԱՄՓՈՓՈՒՄԸ.

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳԱՂԱՓԱՐ ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏՄԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ԱՄՓՈՓՄԱՆ ՄԱՍԻՆ.

Վիճակագրական հետազոտությունը տալիս է այդ հետազոտումը կատարող մարմնին գրանցումների վորոշ մասսա, վորոնք պատասխանում են այս կամ այն հարցերին, վոր վերաբերում են վիճակագրական հավաքականությունը կազմող առանձին ուղղակիություններին: Վիճակագրական հետազոտությունն իր այդ նյութերով դեռ վոչ մի գաղափար չի տալիս մեզ ուսումնասիրված հավաքականություն մասին: Վորոշ պատկերացում ունենալու համար անհրաժեշտ է այդ առանձին գրանցումները հաշվել, գումարել և մի ամբողջություն կազմել: Վիճակագրական հետազոտման նյութերի հաշվային այդ գործառնությունը կոչվում է ԱՄՓՈՓՈՒՄ:

Հետագա հաշվային գործառնությունները, վոր կատարվում են վիճակագրական նյութերի վրա, մեզ տալիս են ամփոփական մեծություններ—միջին, հարաբերական և այլ թվեր: Ի տարբերություն այդ հաշվային գործառնությունների, այս ամփոփումը տալիս է պարզ հանրագումարներ բացարձակ թվերով: Վորպեսզի նյութերի ամփոփումն իրոք տա մեզ ուսումնասիրված յերևույթի պատկերը, անհրաժեշտ է, վոր այդ հանրագումարները դասավորված լինեն վորոշ սխառեմով: Դրա համար ել վիճակագրական ամփոփման արդյունքները միշտ արտահայտվում են վորոշ աղյուսակների ձևով, իսկ այդ աղյուսակները կազմում են վորոշ պլանով, համաձայն այն կոնկրետ խնդիրների, վոր դրվում են հավաքականությունն ուսումնասիրելիս:

Վիճակագրական ամփոփումը—թվաքանական պարզ հաշվում չէ, վորի համար հարկավոր է իմանալ գումարման կանոնը. դա մի հաշվում է, վոր իր առաջ դնում է ճանաչողական բարդ խնդիրներ և վորի արդյունքները ներկայացնում են ցուցանիշների ավելի կամ պակաս չափով բարդ սխառեմ:

Նյութերի ամփոփումն, ինչպես նշել ենք, դեռ չի համարվում վիճակագրական ավարտված աշխատանքի վերջնական շրջանը. նա անհրաժեշտ նախադրումն է այն վերջնական ընդհանրացումների, վորոնք ստացվում են վիճակագրական տվյալների դիտական մշակման շրջանում: Այդպիսով կարելի չէ ասել, վոր ամփոփումն ինքն վիճակագրական ընդլիթ ունեցող գործառնությունն է:

Պետք է նկատել, վոր վիճակագրական աղյուսակը շատ հաճախ պարունակում է մի շարք թվական տվյալներ, վորոնք արդյունք են նյութերի վոչ միայն ամփոփման, այլ և հետագա հաշվային մշակման: Շատ անգամ աղյուսակներում բացարձակ թվերի շարքում լինում են և ածանցյալ մեծություններ: Հետագայում վիճակագրական աղյուսակների կազմելու ձևի մասին խոսելիս, նկատի ունենք վոչ միայն այն աղյուսակները, վորոնք ամփոփման համար են, այլ առհասարակ ամեն տեսակի աղյուսակ, դրանց թվում և այն աղյուսակները, վորոնք պարունակում են ածանցյալ մեծություններ (միջին և հարաբերական թվեր):

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ԱՂՅՈՒՍԱԿԸ ՅԵՎ ՆՐԱ ՏՄՐԵՐԸ.

Ամփոփման արդյունքները միշտ պարփակվում են վիճակագրական աղյուսակի մեջ: Վիճակագրական աղյուսակն այն հորիզոնական տողերի և ուղղահայաց սյունյակների ցանցն է, վորը լցված է լինում թվական տվյալներով և գաղափար է տալիս մեզ ուսումնասիրված հավաքականության և նրա բաղկացուցիչ մասերի մասին:

Ինչպես հորիզոնական տողերը, նույնպես և ուղղահայաց սյունյակներն ունեն իրենց վերնագիրը և սովորաբար դասավորվում են վորոշ սխառեմով: Ընդունված է վիճակագրական աշխատանքներում վիճակագրական աղյուսակի առանձին հորիզոնական տողերում դետեղել հանրագումարային տվյալները ուսումնասիրելիք հավաքականության առանձին մասերի վերաբերյալ, յեթե աղյուսակը ներկայացնում է հավաքականության դրությունը վորոշ մոմենտում, կամ թե դետեղել այդ հորիզոնական տողերում այն հանրագումարային տվյալները, վորոնք բնորոշում են հավաքականության դրությունը զանազան մոմենտներին, յեթե աղյուսակը ներկայացնում է այն փոփոխությունները, վորոնք տեղի չեն ունեցել հավաքականության մեջ մի շարք մոմենտների ընթացքում: Այդպիսով վիճակագրական աղյուսակը

կողքի վերնագրերը, նրա առանձին տողերի վերնագրերը—պատասխանում են այն հարցերին, թե ինչ են բնորոշում այս կամ այն տողի թվերը (արդյոք թմբողջ հավաքականությունը այս կամ այն մոմենտի կամ շրջանի ընթացքում, թե նրա վորեւ մասը նույն ժամանակամիջոցում): Դրա համար ել վիճակագրական աղյուսակի կողքի վերնագրերն ընդունված և անվանել վիճակագրական յենթակա:

Ուղղահայաց սյունյակների կամ սյուների վերնագրերը, վորոնք սովորաբար դրսեղվում են վիճակագրական աղյուսակի վերին մասում, ընդունված և անվանել ՎԻՃԱԿԱՅԻՆ ՍՏՈՐՈՒԴՅԱԼ: Վորովհետեւ նրանք պատասխանում են այն հարցին, թե ինչ և կատարվել հավաքականության կամ նրա առանձին մասի հետ այս կամ այն մոմենտում, ինչ դրություն մեջ և դտնվել, ինչպիսի հատկանիշներով և նա բնորոշվել:

Սյդպիսով վիճակագրական աղյուսակը ներկայացնում և իրենից վորպես ամբողջական մի նախադասություն, վորն ունենալով իր յենթական ու ստորոգյալը, պատասխանում և իր ամբողջությունը այն հարցին, թե ինչ և ներկայացնում մեզ հետաքրքրող հավաքականությունը կամ նրա առանձին մասերը:

Վիճակագրական աղյուսակի տարրերի հետ կարելի յե ծանոթանալ հետևյալ որինակում (աղյուսակ №—1):

Մետաղային հանքերի հանույթը ըստ ԽՍՀՄ-ի գլխավոր շրջանների 1930 թվին (հազար տոններով):

Շրջաններ.	Ցերկաթի հանք.	Մարգանցի հանք.	Պղինձի հանք.	Արձիճի և ցինկի հանք.
Հարավային				
Ուրալի				
Կենտրոնական արդյունք.				
Սիբիր				
Այլ շրջաններ				
Ընդամենը				

Բերված աղյուսակի կողքի վերնագրերում գրված են մետաղի հանքերի հանույթի շրջանները. այդ վերնագրերը ցույց են տալիս, թե հավաքականության վոր մասին և վերաբերում խոսքը աղյուսակի յուրաքանչյուր տողում: Դա վիճակագրական նախադասության յենթական և:

Վերին վերնագրերը մեզ ասում են, թե ինչի մասին և խոսվում յուրաքանչյուր ուղահայաց սյունյակի մեջ—յերկաթի մարգանցի հանույթի մասին և այլն: Դա վիճակագրական նախադասության ստորոգյալն և:

Այն պահանջը, վորպեսզի աղյուսակի կողքի վերնագրերում գրվի վիճակագրական յենթական, իսկ վերին վերնագրերում ստորոգյալը, պարտադիր չե: Ասել ենք միայն այն, վոր ընդունված և այդպես կազմել վիճակագրական աղյուսակը: Նույն աղյուսակը կարող ենք կազմել հետևյալ ձևով (աղյուսակ № 2): Այդտեղ յենթական գրված և վերին վերնագրերում, իսկ ստորոգյալը կողքին: Աղյուսակի այս կամ այն ձևով կազմելը կախված և հարմարություններից:

Աղյուսակ № 2

Համեմատման	Համայնքի շրջանները	Հարավային	Ուրալի	Կենտրոնական	Սիբիրի	Այլ շրջաններ	Ընդամենը ԽՍՀՄ-ում
Ցերկաթի							
Մարգանցի							
Պղինձի							
Արձիճի և ցինկի							

ՎԻՃԱԿԱՅԻՆ ՍՏՈՐՈՒՄԿԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՏԻՊԵՐԸ.

Վիճակագրական աղյուսակի ձևը կախված և վիճակագրական նյութի առանձնահատկություններից և հետադասության նպատակից, հետևապես նա կարող և լինել դասադաս տեսակի. սակայն բոլոր հնարավոր ձևերից նրա հիմնական տիպերը յերեք են. 1) հասարակ աղյուսակ, 2) խմբական աղյուսակ և 3) կոմբինացիոն աղյուսակ: Հասարակն այն աղյուսակն և, վորի մեջ յենթակայի առանձին տողերը կազմվում են կամ ըստ տերիտորիայի հատկանիշի, կամ ըստ ժամանակի հատկանիշի, կամ թե

այնպիսի մի հատկանիշի, վորը կապված է հավաքականութեան առանձին որոշումների առանձնահատկութեան հետ:

Մեր բերած այդ յերկու աղյուսյակները հասարակ աղյուսյակներ են: Նրանց յենթակայում մենք տեսնում ենք առանձին մասերը մեկ հավաքականութեան, վորը դրված է հանրագումարում: Ամբողջ հավաքականութեան մասերն են կազմում այստեղ բոլոր: Ամբողջ հավաքականութեան յուրաքանչյուրը բնորոշվում է հանքային շրջանները, վորոնցից յուրաքանչյուրը բնորոշվում է ստորոգյալի սյունյակներում դրված հանույթի թվական մեծություներով: Ուշագրորութեան դարձնենք այն բանի վրա, վոր շրջանների դասավորման կարգն այստեղ համապատասխանում է հիմնական արտադրանքների հանույթի ցածրացող քանակի: Նյութի դասավորման այդ կարգը հարմարութեան է տալիս ընթացողին աղյուսյակը հեշտութեամբ վերալուծման յենթակել: Միանգամայն հասկանալի չէ, վոր հավաքականութեան առանձին տերիտորյալ մասերի դասավորման այդ կարգը միջ միջոց հարմար է և նպատակահարմար: Որինակ՝ յենթե հարկավոր է հացահատիկների հավաքման պատկերը ԽՍՀՄ-ի մեջ ըստ շրջանների, տեղերի հավաքման պատկերը կլուի, ապա նպատակալի յուրաքանչյուր շրջանի տեսակարար կշիռը, ապա նպատակահարմար է այդ շրջանները դասավորել կամ այլևս տեսակարար կարգով, կամ ըստ հեռավորութեան կենտրոնից, դրանով հեշտապես է աղյուսյակն ոգտագործել վորպես տեղեկատու:

Բերենք հասարակ աղյուսյակի մի օրինակ ևս (աղյուսյակ № 3).

Նավթի հանույթը ԽՍՀՄ-ի մեջ 1930 թ. ըստ նավթային տրեստների (հազար տոնն.)

Աղյուսյակ № 3

Տրեստների անունը	Ընդամենը հանված է	Ա. Ե. Դ. Բ. Վ. Ու Մ			
		Շատրվան-ներով	Կոմպրես-տրներով	Խորը ճա-տաններով	Տարտան-ներով
Ազնեվթ . . .	10.774	2.765	3.073	3.604	256
Գրոդնեվթ . .	6.955	5.640	211	1044	2
Եմբանեվթ . .	349	99	32	221	5
Այլ շրջաններ	470	375	3	76	7
Ընդամենը					

Ամբողջ հավաքականութեան բաժանումը մասերի այս աղյուսյակում, ինչպես և մյուս աղյուսյակներում կատարվել է անկախ առանձին որոշումների առանձնահատկութեան հետ: Մասնավոր տողերի կազմվումն հիմք է ծառայել բացառապես այն հանգամանքը, վոր այս կամ այն արդյունաբերական միավորը (նավթաբեր պրոմիսյա) մտել է այս կամ այն տրեստի կազմի մեջ:

Աղյուսյակի առանձին մասերն այստեղ էլ դասավորված են ըստ հանույթի ցածրացող քանակի:

Հասարակ աղյուսյակի 3-րդ օրինակ կարող է ծառայել այն աղյուսյակը, վորով բնութագրվում է վորեւ հավաքականութեան զանազան ժամանակներում. այդպիսի աղյուսյակ է հետևյալ № 4 աղյուսյակը:

Սովորաբար այն աղյուսյակներում, վորոնք բնութագրում են հավաքականութեանը տարբեր ժամանակներում, ընդունված է այդ ժամանակամիջոցները դասավորել հերթական կարգով, ամենից առաջ դնելով ամենավաղ ժամանակամիջոցը:

Թվական ավյալները դասավորման այդ կարգը հնարավորութեան է տալիս հետևելու մեզ հետաքրքրող յերևույթի դարպացմանը վորոշ ժամանակամիջոցի ընթացքում: Այն աղյուսյակները, վորոնք նկարագրում են յերևույթի փոփոխութեանը ժամանակի ընթացքում, ընդունված է անվանել դինամիկ աղյուսյակներ. դրանք տարբերվում են այն աղյուսյակներից, վորոնք տալիս են հավաքականութեան դրութեանը մեկ մոմենտում և կաշվում են ստատիկ աղյուսյակներ:

Նավթի հանույթը ԽՍՀՄ-ի մեջ ըստ հիմնական նավթաբեր շրջանների, սկսած 1921/22 թ. մինչև 1929/30 թ. (տոններով).

Աղյուսյակ № 4

Թվականը	Ընդամենը հանված է	Ա. Ե. Դ. Բ. Վ. Ու Մ			
		Բազմում	Գրոցմում	Նմբայում	Կուրան սեկ ծովյան
1922/23 թ.	5.167.455	3.485.065	1.503.360	133.078	45.952
1923/24 թ.	5.935.866	4.124.822	1.631.131	125.548	54.376
1924/25 թ.	6.960.135	4.662.578	2.026.719	194.087	76.751
1925/26 թ.	8.214.507	5.513.623	2.411.935	246.537	72.442
1926/27 թ.	10.161.970	6.809.710	3.021.876	248.632	81.842
1927/28 թ.	11.505.588	7.753.805	3.576.281	249.775	105.727
1928/29 թ.	13.547.559	8.683.377	4.440.211	268.480	155.490
1929/30 թ.	14.089.298	10.204.723	6.075.571	340.870	468.134

ԽՄԲԱԿԱՅԻՆ ԱՂՅՈՒՍՑԱԿՆԵՐ.

Խմբական աղյուսյակները պատկանում են բարդ աղյուսյակների տիպին, նրանց առանձնահատկությունն այն է, վոր ուսումնասիրելիք հավաքականությունն ըստ այս կամ այն հատկանիշի բաժանվում է մասերի: Աղյուսյակի այդ տեսակը հաճախ կիրառվում է վիճակագրական նյութերի վոր թե ամփոփման, այլ հետագա մշակման շրջանում: Խմբական աղյուսյակի որինակ է հետևյալ № 5 աղյուսյակը:

Ամբողջ հավաքականությունը (Մոսկվայի ազգաբնակչությունը 1923 թվին) այդ աղյուսյակում բաժանված է խմբերի՝ ըստ տարիքի քանակի: Այս աղյուսյակը տարբերվում է նախկին աղյուսյակներից նրանով, վոր այստեղ հավաքականությունը բաժանվում է խմբերի՝ նրա ներքին կազմը վերլուծելու նպատակով: Տվյալ դեպքում յեղակես ունենալով այն յենթադրույթյունը, վոր ազգաբնակչության մահացությունը չափը կախված է տարիքից, Մոսկվայի ամբողջ ազգաբնակչությունը բաժանել են խմբերի ըստ տարիքի, այսինքն՝ այնպիսի խմբերի, վորոնք ըստ մեկ յենթադրույթյան պետք է զանազանվեն միմյանցից՝ մահացության չափով և յուրաքանչյուր խմբի համար հաշվել են մահացության ցուցանիշը: Այլ կոտքով, յեղակելով վորոշ յենթադրույթյունից, խմբակային աղյուսյակը կազմելիս մենք ստուգում ենք թյունից, խմբակային աղյուսյակը կազմելիս մենք ստուգում ենք՝ այդ յենթադրույթյան ճշտությունը և համոզվելով զերտ մեջ հաստատում ենք մահվան և տարիքի միջև յեղած կապի փաստը: Յուրաքանչյուր խմբական աղյուսյակի հիմնական խնդիրն է Յուրաքանչյուր խմբական աղյուսյակի հիմնական խնդիրն է պարզել յերևույթները միջև յեղած կապը: Դրա համար ել կարող ենք ասել, վոր խմբական աղյուսյակի խնդիրն է նկարագրել յերևույթը՝ պարզել նրա աչքի ընկնող հատկանիշները:

Ազգաբնակչության մահացությունը Մոսկվայում 1923 թվին.

Աղյուսյակ № 5

ՀԱՍԱԿ	Բնակչություն ըստ 1923 թ. մարդահամարի	1923 թվին մահողների թիվը	Մեռնալների թիվը ամեն մի 1000 հոգույ (տվյալ հասակի)
0—4 տարեկան	119.200	10.018	84,0
5—9 »	93.370	572	5,8
10—14 »	132.298	408	3,1
15—19 »	146.966	530	3,6
20—29 »	426.140	1.924	4,5
30—39 »	268.495	1.808	6,7
40—49 »	176.886	2.046	11,6
50—59 »	105.338	1.981	18,3
60— »	66.682	2.950	44,3
	2.300	400	—
Ընդամենը . .	1.542.874	22.677	14,7

Հուսարանելու համար, թե խմբական աղյուսյակը վորքան ճանաչողական լավ միջոց է տնտեսական յերևույթներն ուսումնասիրելու համար, բերենք խմբական բաղմամթիվ այն աղյուսյակներից մեկը, վորոնք կան Վ. Ի. ԼԵՆԻՆԻ «Կապիտալիզմի դարգացումը Ռուսաստանում» գրվածքում:

Այդ աղյուսյակում բերված տվյալները բնորոշում են վարձու աշխատանքի կիրառումը գյուղատնտեսական տնտեսություններում Պերմի նահանգի Կրասնո-Ուֆիմ գավառում, անցյալ դարի 90-ական թվականներին (աղյուս. № 6): Փորձենք վերլուծել այդ աղյուսյակը. ամենից առաջ նշենք, վոր այդ աղյուսյակն ըստ տիպի խմբական է: Նրա յենթակայում հետազոտվող գյուղատնտեսական տնտեսությունների ամբողջ հավաքականությունը բաժանված է տնտեսական դանազան խմբերի, սկսած այն տնտեսություններից, վորոնք բոլորովին հող չեն մշակում, հասնում է մինչև այն տնտեսությունները, վորոնք մշակում են մեծ քանակությամբ հող, անցնելով 50—դեպատիսի սահմանից: Դալով աղյուսյակի բովանդակությունը, հենց առաջինն այսույակում, վրնտեղ բերված է, թե վորքան տղամարդ աշխատավոր ույթ է դալիս միջին թվով մեկ տնտեսությունը, նկատում ենք հետաքրքիր որինաչափություն—վորքան շատանում է մշակվող հողի տալրածությունը, այնքան ավելանում է բանվոր ձեռքերի քանակը: Ահա որինակաչափություն, վորը չի կարող չընհատաբերել ամեն մի հետազոտողի: Սակայն այդ չե տվյալ աղյուսյակի հետաքրքրություն կենտրոնը:

Հետևյալ չորս սյունյակները, վորոնք ցույց են տալիս վարձու բանվոր ունեցող տնտեսությունների քանակը, պարզում են, թե ինչպես վարձակալություն դեպքերն աճում են համապատասխան մշակվող հողի մեծություն:

Տնտեսությունների խմբավորումը.	Մեկ տնտեսության և ավելի անգլի. աղյուսյակի	Բանվոր վարձող տնտեսությունների թիվը.				Բանվոր վարձող տնտեսությունները % 0/0-ով.			
		Սեզոնային	Մոտենսնի համար	Հացահանի համար	Կարկուտ համար	Սեզոնային	Մոտենսնի համար	Հացահանի համար	Կարկուտ համար
2են մշակում	0,6	4	16	—	—	1,15	0,6	—	—
մ. մինչև 5 դեա.	1,0	51	364	340	655	0,7	5,1	4,7	9,2
» 5—10 »	1,2	268	910	1385	1414	4,2	14,3	20,1	22,8
» 10—20 »	1,5	940	1440	2325	1371	17,7	27,2	43,9	25,9
» 20—50 »	1,7	1107	1403	1542	746	50,0	47,9	69,6	33,7
» 50-ից ավելի	2,0	143	111	150	77	83,1	64,5	87,2	44,7
Ընդամենը	1,2	2513	3884	5742	4203	10,6	16,4	24,3	18,8

Ճիշտ է, ամենաբարձր խմբում բանվոր վարձող տնտեսությունների թիվը խիստ ցածրանում է, բայց այդ բացառվում է նրանով, վոր տնտեսությունների թիվն այդ խմբում շատ չէնչին է (այդ գրքում բերված մյուս աղյուսյակի տվյալներով այդ տնտեսությունները կազմում են միայն 0, 70%): Առանձնապես հետաքրքիր են աղյուսյակի վերջին 4—այուսյակները, վորտեղ յուրաքանչյուր խմբի համար ցույց է տրված բանվոր վարձող տնտեսությունների տոկոսը: Այդ տվյալներից յերևում է, վոր բանվորների վարձակալությունը, վորը հազվագյուտ յերևույթ է առաջին խմբի տնտեսությունների համար, ամենաբարձր չափերի յե հասնում վերջին խմբում: Բնորոշ է և այն, վոր ամենից ավելի ապահովված խմբերում առանձին զարկ է ապանում ժամկետային բանվորների վարձակալությունը (բատրակների), կետային բանվորների վարձակալությունը (բատրակների), այն ինչ ցած խմբերում ամենից շատ տարածված է բանվորների վարձակալությունն առանձին աշխատանքների համար: «Այդ փաստը, — կարգում ենք Վ. Ի. Լենինի նույն գրվածքում — պարզ ցույց է տալիս, վոր գյուղացիության բարձր խմբերում առաջանում են իսկական բատրակային տնտեսություններ, վորոնք հիմնվում են վարձու աշխատանքի մշտական ոգտագործման վրա. վարձու աշխատանքը տևում է ամբողջ տարին, հաժապարաչափ տեղի յե ունենում տարվա բոլոր յեղանակներին և հնարավորություն է տալիս, չվարձել ավելի թանկ և զխացավանք պատճառող որավարձ բանվորներ*):

Բերված որինակը ցույց է տալիս, թե ինչպիսի նուրբ դործ է դառնում խմբական աղյուսյակն այն տնտեսագետի ձեռքում, վորը լիովին տիրում է վիճակագրական աշխատանքի ձևերը:

ԿՈՄԻՆԱՑԻՈՆ ԱՂՅՈՒՍՅԱԿՆԵՐ.

Յերևույթը բացատրելու — յերևույթների միջև յեղած կապը պարզելու նույն խնդիրները դնում է իր առաջ մի ուրիշ տվյալ աղյուսյակ, վորը կոչվում է կոմբինացիոն կոմբինացիոն աղյուսյակի ամենաբարձր տեսակը կունենանք այն դեպքում, յեթե հիմք բնութենք խմբական աղյուսյակը և նրա յենթակայի յուրաքանչյուր խումբը բաժանենք իր հերթին յենթախմբերի:

Այդ տեսակ աղյուսյակի որինակ է հետևյալ №-7 ըդ աղյուսյակը:

ՊԱՐՆԱՆԱՅԱՆ ԿՈՒՆՏՈՒՐԱՆՆԵՐԻ ՄԻՋԻՆ ԲԵՐՔԸ ՄԵԿ ՀԵԿՏԱՐԻՑ—ԱՆԱՍՈՒՆՆԵՐԻ ՊԱՆԱԿԻ ՅԵՎ ՑԱՆՔԻ ՑԱՐԱՑՈՒԹՅԱՆ ԿԱՊԱՅՈՒԹՅԱՄԲ.

Աղյուսյակ №-7
(կոմբինացիոն)

Տնտեսությունների խմբավորումն ըստ տնտեսունների ջանակի (խոշոր).	Տնտեսությունների խմբավորումն ըստ ցանքի տարածության.	Կոմբինացիոն անունը.				
		Ցորեն.	Կարմիր.	Գարի.	Կաթնափայլ.	Միս.
Առանց անասունի	Միջինն ըստ խմբի Մինչև 10 հ. ցանք ունեցող 1, 1—2, 0 ցանք ունեցող 2, 1—3, 0 " " 3, 1—4, 0 " " 4, 1—5, 0 " " 5—ից ավելի					
1—2 զլուխ անասուն (խոշոր) ունեցողներ.	Միջինն ըստ խմբի Մինչև 1, 0 հ. ցոր. ունեցող 1, 1—2, 0 " " " 2, 1—3, 0 " " " 3, 1—4, 0 " " " 4, 1—5, 0 " " " 5—ից ավելի					
2—3 զլուխ անասուն ունեցողներ.	Միջինն ըստ խմբի Մինչև 1, 0 հ. ցոր. ունեցող 1—2—2, 0 " " " 2, 1—3, 0 " " " 3, 1—4, 0 " " " 4, 1—5, 0 " " " 5—ից ավելի					
Ցեփ այլն	Միջինն ըստ խմբի Մինչև 1, 0 հ. ցոր. ուն. և այլն					

*—В. И. ЛЕНИН—„Развитие капитализма в России“.

Սյդդպիսի աղյուսակների որինակներ են 8 և 9 աղյուսակները՝

Уггилу. №-8.

ՄԱՐԿԱՆԻՆԻ ԿՈՄԻՏԵ

Պատգանդի անունը.	Տարեան թվունիքի թիվը.	Նրանց ազգաբնակչությունը.		
		Տղամարդ.	Կին.	Ընդամենը.

Уггм. №—9.

X ՇՐՋԱՆԻ ԱԶԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԸՍՏ ԳՅՈՒՂԵՐԻ ՅԵՎ
ՏԱՐԻՔԱՅԻՆ ԽՄԲԱՎՈՐՄԱՆ.

		ՆՐԱՆՑ ԱՆԳԱԲԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ.								
ԳՅՈՒՂԵՐԻ ԱՆՈՒՆԸ.	ՏՆԵՍ. ԹԻՎԸ.	Տղամարդ:		Կին.		Ընդամենը.				
		Բանվորական տաղիքույր.	Կես բանվ. տաղիքույր.	Չոչ բանվ. տաղիքույր.	Բանվոր. տաղիքույր.	Կես բանվ. տաղիքույր.	Չոչ բանվ. տաղիքույր.	Բանվորական տաղիքույր.	Կես բանվ. տաղիքույր.	Չոչ բանվ. տաղիքույր.

Յերբեմն աղյուսյակի վերին վերնագիրը բարդանում է նրա-
նով, զոր այդտեղ բացի հավաքականության հատկանիշները թը-
վելուց, դնում են նաև այնպիսի սյուռնյակներ, վորոնց նպատակն

ե հաշվել այն որոշեալները, վորոնք ունեն այս կամ այն հատկա-
նիշը: Այդպիսի աղյուսյակի որինակն է №—10 աղյուսյակը

Աղյուս. №—10

**X ՇՐՋԱՆԻ ԳՅՈՒՂԵՐԻ ԱԶԳԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ՏՆՏԵՍՈՒ-
ԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԽՄԲԱՎՈՐՄԱՄԲ ԸՍՏ ԱՇԽԱՏԱՎՈՐ ՁԵՌՔԵՐԻ**

ԳՅՈՒՂԵՐԻ ԱՆՈՒՆԸ.	Յերևու սեռի շնչերի թիվը.			Տնտեսութիւնների թիվը.							Տնտեսութիւնների ընդհանուր թիվը.
	Բանավորական ընթաց.	Կն բանավորական տարիքում.	Վոչ բանավորական տարիքում.	Առանց աշխ. ձեռքի.	1-աշխ. ձեռք ունեց.	2-աշխ. ձեռք ունեց.	3-աշխ. " "	4-աշխ. " "	5-աշխ. " "	5-ից ավելի " "	

Յերբեմն աղյուսյակը բարդանում է նրանով, վոր թե յեն-
թական է թե ստորոգյալը միաժամանակ բաժանվում են յենթա-
խմբերի, վորոնք տարբերվում են միմյանցից իրենց ներքին
բնույթով: Դրանով ստացվում է կոմբինացիոն աղյուսյակի մի
այլ տեսակը:

Ձերբենք այլևս որինակ, թե ինչպիս պետք է կազմել վիճա-
կագրական աղյուսյակների վերնագրերը: Վիճակագիրը, նայած իր
ձեռքի տակ յեղած կոնկրետ նյութին և իր առաջ դրած կոնկրետ
խնդիրներին, կարող է յուրաքանչյուր առանձին դեպքում կազ-
մել այս կամ այն տիպի վիճակագրական աղյուսյակը: Այդ նկա-
տառով աղյուսակներ կազմելու վրա, միայն մի անգամ ել ընդդեմնք,
վոր վերնագրերի խմբավորման նպատակն է ավելի մանրամասն
վերլուծութան յենթարկելու ուսումնասիրելիք հավաքականու-
թյունը և նրան բնորոշող հատկանիշները:

Վիճակագրական աղյուսակների մասին պետք է ասել հե-
տևյալը:

Այդ աղյուսակները յերբեմն պարունակում են միմիայն
բացարձակ թվեր, յերբեմն միմիայն հարաբերական թվեր և յեր-

բեմն թե մեկը և թե մյուսը, այսինքն՝ ունենում են այուսյակներ
թե բացարձակ թվերն ամփոփելու և թե հարաբերական թվերը
հանելու:

Վիճակագրական աղյուսակներ կազմելու հիմնական ձևերը
վերջացնելու համար պետք է մի քանի խոսքով կանգ առնել այն
անհրաժեշտ պայմանների վրա, վորոնց պահպանության դեպ-
քում միայն վիճակագրական աղյուսյակը կարող է հարմար լինել
գործնականապես ոգտագործվելու: Անհրաժեշտ է հիշել, վոր վի-
ճակագրական աղյուսյակի խնդիրն է տալ ուսումնասիրելիք հա-
վաքականության պարզ պատկերը: Այդ խնդիրն իրագործելու
համար անհրաժեշտ է՝

1) վոր աղյուսակը լինի հիշտ դիտելի, այսինքն, վոչ խիստ
մեծ (ավելի լավ է տալ մի քանի առանձին աղյուսակներ, քան
ստեղծել «սովաններ»):

2) վոր թվական տվյալները դասավորվեն աղյուսյակի մեջ
վորոշ սխեմով: Հարկավոր է հիշել, վոր վիճակագրական աղ-
յուսյակը մեկ ամբողջական նախադասութիւն է, բաղկացած յեն-
թակայից և ստորոգյալից: Անհրաժեշտ է, վորպեսզի ստորոգյալը
համապատասխանի յենթակային և չպետք է մեկ աղյուսյակի մեջ
մտցնել մի քանի յենթակա: Այդպիսի անհիշտ աղյուսյակ է հե-
տևյալ №—11 աղյուսյակը:

Աղյուս. №—11

ՍԽԱՆ ԿԱԶՄԱՇ ԱՂՅՈՒՍՅԱԿԻ ՈՐԻՆԱԿ.

ԳՈՐԾԱՐԱՆ- ՆԵՐԻ ԱՆՈՒՆԸ.	Բանավորական միջին թիվը ամսական թացքում.	Նրանց աշ- խատած մարդ- երի թիվը հավել.	Գաղղյաններ անունը.	Նրանց աշ- խատած դաղ- ղյան. ժամերի քանակը.	Գործածված վառելիքի անունը.	Գործածված վառելիքի ամսական տոն.
1	2	3	4	5	6	

Այդ աղյուսյակում նրա կանոնավորութիւնը խանգարում
են 4—րդ և 6—րդ սյուսյակները, վորոնք ըստ եյուլյան նոր
յենթակա յեն, իսկ դրանց ստորոգյալը 5—րդ և 7—րդ սուսյակներն
են: Յենթե այդ աղյուսյակը լարեխղճորեն լցնեն, ամենից առաջ
նա մեծ ծավալ կստանա. ապա նա բաղկացած կլինի մի շարք
միմյանցից անկապ և անկախ տողերից (գործածված վառելիքի
քանակը չի կապվում դաղղյանի աշխատանքի հետ և այլն): Այդ

ապրուսյակը չի կարելի կարգալ տողերով, վորովհետև այնտեղ կա մի քանի միմյանց հետ չհամաձայնեցրած նախադասութիւններ: Տվյալ դեպքում ճիշտ կլինի 4-րդ և 5-րդ, ինչպես 6-րդ և 7-րդ սյուսյակները վերցնել և կազմել առանձին ապրուսյակներ:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՀԵՏԱԳՈՏՈՒԹՅԱՄԲ ՀԱՎԱՔՎԱԾ ՆՅՈՒԹԻ ՔՆՆԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒՄԸ.

Վիճակագրական հետազոտութեան նյութերի ամփոփմանը պետք է նախորդէ հաժաքված նյութի քննադատական վերլուծումը: Վերլուծման նպատակն է ջոկել միանգամայն լավորակ տեղեկութիւններով դրանցով հարցաթերթերն ակնհայտ վատերից: Նյութի քննադատական ստուգման արդունքը լինում է այն, վոր յերբեմն նյութի վորոշ մասն անպետք են համարում և ամփոփման մեջ չեն մտցնում. այդ դեպքերում սխալ ցուցմունքները կամ ուղղում է վիճակագրական մարմինը ինքը, յեթ ունենում է հնարավորութիւն, կամ լրացուցիչ հետազոտութիւն է կատարում և լրացնում է այդ բացը: Նյութի քննադատման հիմնական ձևերը ցույց ենք տվել նախնիաց գլխում: Բայց այդ ձևերից շատերը, վորոնք պահանջում են նորից հարցեր ուղղել հետազոտող անձին կամ մարմին, բնականաբար ստուգման այն շրջանում չեն կարող կիրառվել: Դրա համար պետք է դիմել նյութի քննադատման լրացուցիչ ձևերին:

Ամփոփման յենթակա նյութի քննադատական պրոցեսում վիճակագրական մարմինն ըստ կոլեկցիան պետք է կատարէ այն ժողովուրդ աշխատանքը, ինչ վոր անում է հարցաթերթը լցնող անձը, քննադատելով ամեն մի պատասխան: Մասնավորապես հարցաթերթի հիմնական սխալները կարելի չէ պարզել համեմատելով հարցաթերթի փոխադարձաբար կապված մասերի պատասխանները միմյանց հետ: Որինակ—յենթադրենք գործարանը ներկայացրել է հաշվետվութիւն իր աշխատանքի մասին մեկ ամսվա ընթացքում. այստեղ կարելի չէ համեմատել գործադրած հումուշթի քանակը, արտադրած ապրանքի քանակի հետ, աշխատած մարդ-որերի թիվը բանվորների թվի հետ և այլն: Այն դեպքում, յերբ ստուգվում է պարբերաբար կատարվող հետազոտման նյութը, որինակ ամսական հաշվետվութիւնները, շատ ոգտակար է տվյալ շրջանի նյութը համեմատել նախորդ շրջանի նյութի հետ ու պարզել համապատասխանում են արդյոք կատարված փոփոխութիւնները միմյանց, վորոնք պարզաբանում են նույն յենթադրանքի կողմերը: Որինակ—յենթե գործարանի վորեւէ ամսվա հաշվետվութիւն մեջ նկատում ենք արտադրանքի քանակը և տալիս հիմք է տալիս կատարաստել և 140 տոն թիւ. յերկրորդ ամսում ըստ հաշվետու տեղեկութիւնների գործածվել է 140 տոն քանակ և պատրաստվել է 170 տոն թիւ: Պորը է, վոր այդ տեղեկութիւնները չի կարելի ճիշտ համարել: Նախ կասկածելի չէ այն փաստը, վոր խիստ ցածրացել է գործածված հումուշթի քանակը, բարձրացել է պատրաստված արտադրանքի քանակը. յերկրորդ հնարավոր փաստ չէ այն, վոր հումուշթի մեկ միավորից ստացվում է ավելի քանակով արտադրանք: Դրա համար էլ կատարյալ հիմք կա ստացված այդ տվյալները համարել անճիշտ կամ հումուշթի գործածութեան վերաբերյալ կամ ստացված արտադրանքի: Պետք է ընդունել իրրե կանոն, վոր վորակով վատ նյութը ամփոփման մեջ չպետք է մտնի:

ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՆՅՈՒԹԵՐԻ ՄՓՈՓՄԱՆ ՏԵԽՆԻԿԱՆ.

Վիճակագրական նյութերի ամփոփումը տեխնիկայի կողմից վոչ այլ ինչ է, յեթ վոչ գրանցումների գումարում: Վորովհետև ուսումնասիրելիք հաժաքականութիւնները շատ հաճախ բաղկացած են լինում բազմաթիվ որչեկտներից, վորոնք ցուցակագրութեան ժամանակ ուսումնասիրվում են մի շարք հատկանիշներով, ապա միանգամայն հասկանալի չէ, վոր այդ բազմաթիվ տվյալների հասարակ գումարումն անգամ խիստ բարդ գործ է Դժվար չէ պատկերացնել, թե վորքան բարդ աշխատանք է մարդահամարի (ազգաբնակչութեան ցուցակագրման) տվյալների ամփոփումն այնպիսի մի մեծ յերկրի, ինչպիսին է ՍՍՀՄ-ի կամ նույնիսկ նրա խոշոր քաղաքներից մեկի. այդ աշխատանքը, վոր արդեն բարդ է իր որչեկտների քանակով, հատկապես լարդանում է նրանով, վոր ազգաբնակչութեան ցուցակագրման պրոցեսում յուրաքանչյուր անձի համար հարցաթերթում նշում են մի շարք հատկանիշներ (սեռը, տարիքը, մայրենի լեզուն, գրագիտութիւնը, գրադ-մունքի տեսակը և այլն): Շատ բնական է, վոր նկատի ունենալով այդ դժվարութիւններն կարելի է առաջ գալիս այնպես կազմակերպել հաշվելու տեխնիկան, վոր մեկ կողմից հեշտացնէ գումարման այդ գործողութիւնը, մյուս կողմից տա անսխալ հանրագումարներ:

Վիճակագրական նյութերի հաշվելը կամ ամփոփելը կազմում են տարբեր կերպով, նայած թե հետազոտման ժամանակ հարցաթերթի, վոր տեսակն է կիրառված— քարտը, թե ցուցակը: Քարտի դեպքում որոշակիների քանակը ամփոփելիս հաշվում են քարտի թիվը: Ծիշտ նույնպես այն որոշակիները ամփոփելու համար, վորոնք ունեն այս կամ այն հատկանիշի տարբեր տեսակը, պարզ է, հաշվում են միայն այն քարտերը, վորոնց մեջ գրանցված են այդ որոշակիները: Որինակ այս կամ այն մայրենի լեզուն ունեցող ազգաբնակչության քանակն ամփոփելու համար անհրաժեշտ է հաշվել այն անձերի քարտերի թիվը, վորոնք տիրապետում են տվյալ մայրենի լեզվին: Այդտեղից պարզ է, վոր այս կամ այն հատկանիշ ունեցող որոշակիները հաշվելու համար անհրաժեշտ է քարտերը դասավորել ըստ այդ հատկանիշի տարբեր խմբերի և ապա հաշվել քարտերի թիվը յուրաքանչյուր խմբում: Այլ խոսքով քարտերի ամփոփմանը նախորդում է նրանց դասավորումը:

Քարտերի դասավորման պրոցեսը հեշտացնելու համար անհրաժեշտ է քարտերը պատրաստել այնպես, վոր տվյալ հատկանիշի տարբեր տեսակը քարտերի դասավորման ժամանակ իսկույն աչքի ընկնի: Քարտերի այդ պատրաստելն ամենից լավ իրագործվում է քարտերի նշումով. քարտը նշել նշանակում է հատկանիշի յուրաքանչյուր տեսակի համար քարտի վրա դնել վորոշ նշան (սովորաբար դնում են տառ կամ թվանշան): Այդ նշանների սխառմը (շիֆրա) վաղորդք լավ մտածում են և դարձնում են պարսաղիւր այն բոլոր անձերի համար, վորոնք կատարում են նշումը: Իերենք նյութը նշելու որինակներ մարդահամարի տվյալները մշակելիս: Յենթադրենք պայմանավորվել ենք հետևյալ հատկանիշների համար դնել հետևյալ նշերը—սեռը՝ Տ և Կ տառով. մայրենի լեզուն՝ ուսսերենը՝ 1—թվանշանով, ուկրալինականը՝—2. բելոռուսերենը—3 և այլն: Կուսակցականությունը՝ ԿԿ(Բ) անդամների համար—10 և Կոմյերիտովյան անդամների համար—11, անկուսակցականների համար—12 և այլն: Այդպիով նյութը նշելիս, յերբ հանդիպում ենք մեկին, վորը տղամարդ է, ուսս և անկուսակցական, նրա քարտը նշում ենք այսպես —Տ, 1, 12: Ուկրալինացի կին կուսակցականը կունենա հետևյալ նիշը—Կ, 2, 10 և այլն: Մեծ նշանակություն ունի այն, վոր հատկանիշի նիշերը պարտադիր կերպով դնում են վորոշ տեղում: Դրա համար հանձնարարվում է հենց քարտի վրա նիշերի համար հատկացնել հատուկ տեղ, առանձին փանդակ:

Քարտերի նշելը բավական մանրակրկիտ աշխատանք է և պահանջում է մեծ ուշադրություն. դրա համար այդ աշխատանքը հանձնարարում են կատարել վորակով ավելի բարձր աշխատակիցների. նախ քան նյութի ամփոփումն, անհրաժեշտ է վերջացնել բոլոր հատկանիշների նշումը: Նշված նյութը դասավորում են խմբերով և ապա ամփոփում:

Քարտերի դասավորման ժամանակ սովորաբար հարց է բարձրանում, ինչ կարգով կատարել դասավորումը, այսինքն վոր հատկանիշից սկսել: Յենթադրենք ամփոփում ենք մարդահամարի տվյալները, վորոնք ներկայացնում են հետևյալ հատկանիշները—սեռը, տարիքը, մայրենի լեզուն, գրագիտությունը և գրագիտության տեսակը: Հարց է բարձրանում, կատարել արդյոք քարտերի դասավորումը և հաշվել նրանց այն կարգով, վորը մենք թվեցինք այդ հատկությունները, այսինքն՝ հաշվել, վորքան կա տղամարդ և կին և հետո վորքան մարդ կա այս կամ այն տարիքի (կամ թե առանձին—քանի տղամարդ և քանի կին այս կամ այն տարիքի), հետո հաշվել քանի մարդ տիրում են այս կամ այն մայրենի լեզվին (անկախ սեռից և տարիքից կամ առանձին այս կամ այն սեռի և յուրաքանչյուր տարիքի համար). հաշվել արդյոք գրագիտությունն առանձին յուրաքանչյուր խմբի համար ըստ սեռի, տարիքի, մայրենի լեզվի, կամ բոլոր անձերի համար, տալ ընդհանուր գումարը: Այդ բոլոր հարցերը միևնույն չեն և ամենից առաջ աշխատանքի ծավալի տեսակետից: Որինակ յենթադրենք, մենք հաշվեցինք տղամարդկանց և ապա չկառնելով քարտերը, տղամարդկանց և կանանց համար առանձին—առանձին հաշվեցինք քանի մարդ տիրում է այս կամ այն մայրենի լեզվին, դրանից հետո քանդեցինք դասավորումն ըստ մայրենի լեզվի և հաշվեցինք առանձին տղամարդկանց թիվը և կանանց թիվը առանձին այս կամ այն տարիքում. դրանից հետո քանդելով դասավորումն ըստ տարիքի, վորոշեցինք հաշվել գրագիտությունն առանձին այն մարդկանց համար, վորոնք ունեն դանազան մայրենի լեզու—պարզ է, վոր վերջին դեպքում մենք քարտերը նորից խմբավորենք ըստ մայրենի լեզվի, վորը հենց նոր քանդեցինք:

Այս որինակը ցույց է տալիս, թե վորքան լավ պետք է մտածել հաշվելու սխառմը և քարտի դասավորման պլանը, վորպեսզի կարելի լինի խուսափել քարտերի ավելորդ դասավորումից: Ընդհանուր կանոնը դրա համար կարելի չի ձևակերպել այսպես—քարտերի դասավորումը և հաշվելը պետք է սկսել այն հատկա-

նիշներին, վորոնք ամենից ավելի ընդհանուր են և ըստ նրանց խմբավորման կարող ենք կատարել հետագա բոլոր ամփոփումները, ապա անցնել ըստ այն հատկանիշների խմբավորմամբ, վորոնք ավելի պակաս չափով ընդհանուր են:

Հասկանալի չե, քարտերի այս կամ այն խմբի ամփոփման արդյունքը իսկույն պետք է գրել աղյուսակում: Յեթե հաշվելիս հավաքականությունը բաժանվում է խմբերի, ապա գումարում են այդ խմբերը և ստացած հանրագումարը համեմատում են ընդհանուր հանրագումարի հետ: Կարելի չե պատահել, վոր հանրագումարները չհամապատասխանեն միմյանց, այդ առաջ և գալիս դուրսն ենք, վոր հաշվելը սխալ են կատարել կամ հենց հետադուրս ենք: Բայն ժամանակ չեն գրանցել այս կամ այն հատկանիշը: Առաջին դեպքում նորից են ստուգում ամփոփումը: Յերկրորդ դեպքի որինակ է այն, յերբ գրանցման ժամանակ մոռացել են որինակ այս կամ այն անձի տարիքը դնել: Այդ դեպքում պետք է ստեղծել առանձին խումբ այս վերնագրով—«վորոնց տարիքը հայտնի չէ» «վորոնց մայրենի լեզուն հայտնի չէ» և այլն:

Շատ ավելի բարդ է այն նյութերի ամփոփումը, վորոնք հավաքված են վոչ թե քարտի, այլ ցուցակի սխառմով, այստեղ չի կարելի վոչ նշում կատարել և վոչ դասավորում, վորովհետև մեկ հարցաթերթի վրա դեռ եղած է բոլոր տեղեկությունները: Երա համար այդ դեպքում պետք է փնտրել ամփոփման այլ յեղանակ:

Վիճակագրական նյութի ամփոփման ձևերից մեկն այն է, յեթե այդ նյութերը հավաքվել են ցուցակի ձևով, վոր տեղեկությունները ցուցակից յուրաքանչյուր որչեպի համար արտադրում են առանձին քարտի վրա: Այս քարտը կոչվում է ֆիշկա: Ֆիշկան իրենից ներկայացնում է գծված կամ բոլորովին մաքուր քարտ, վորի վրա պայմանական կետերով և պայմանական նշաններով (վորոնք կիրառվում են քարտը նշելիս) յուրաքանչյուր որչեպի համար նշանակում են հատկանիշի այս կամ այն տեսակը, վոր ունի տվյալ որչեպի: Տվյալները ֆիշկայի վրա տեղափոխելով, ստանում ենք նույն քարտային սխառմը, վորի ամփոփման համար կիրառում են բոլոր այն ձևերը, վոր նկարագրել ենք վերելում: Ֆիշկայի սխառմը կիրառելիս անհրաժեշտ է մեծ ուշադրություն ֆիշկաները լցնելիս: Ֆիշկայի ամենալավ ձևը կլինի այն վորի վրա կրկնված են հարցաթերթերի հարցերը կամ ցույց են տված հարցերի համարները:

Ֆիշկաների սխառմի փոխարեն յերբեմն կիրառում են պայմանական նշանակումների սխառմ, այսինքն տվյալները նշում են կետերով, գծերով և այլ պայմանական նշաններով: Այդ սխառմի ելույթյունը պարզենք հետևյալ որինակով. յենթադրենք ամփոփում ենք նույն մարդահամարի տվյալները, սակայն հավաքված ցուցակի ձևով, յերբ յուրաքանչյուր անձի վերաբերյալ տվյալները ընդհանուր ցուցակի մեջ գրանցվել են առանձին տողի վրա, հաշվում ենք այն անձերին, վորոնք ունեն տարբեր մայրենի լեզու: Վերցնում ենք մի թերթ թուղթ, բաժանված առանձին տողերի. այդ տողերից յուրաքանչյուրի վրա գրվում է համապատասխան խմբի նիշը: Նայելով ցուցակի յուրաքանչյուր տողին և հանդիպելով այն անձին, վորի մայրենի լեզուն ուսուցանելի է, հաշվային թերթի վրա քաշում ենք դիմ այն տողում, վոր նշանակված է ուսուցանելի համար. յեթե հանդիպում ենք բելոռուսի, գիծը քաշում ենք բելոռուսների համար նշանակված տողում: Հետագայում գծերի հաշվելը հեշտացնելու համար, յուրաքանչյուր չորս գծի վրա քաշում ենք 5—ը գիծը: Գծերի փոխարեն կարելի չե կիրառել կետեր, միայն նշանակելով այդ կետերը վանդակավոր թղթի վրա հետևյալ կարգով, առաջին կետը դնում են վանդակի վերին ձախ անկյունում, յերկրորդ կետը վերին աջ անկյունում, յերրորդը՝ ցածի ձախ անկյունում, չորրորդը՝ ցածի աջ անկյունում, իսկ հինգերորդ կետի փոխարեն միացնում են վանդակի անկյունները ծուռ խաչով:

Այդ սխառմի անհարմարությունն այն է, վոր հեշտ և սխալվել և դժվար է սխալը ստուգել, դրա համար գերադասվում է ֆիշկաների կիրառումը:

Այն ամենը, ինչ վոր ասել ենք ամփոփման տեխնիկայի մասին՝ վերաբերվում է այն դեպքերին, յերբ ամփոփում ենք հատհատ որչեպիները. բայց վիճակագրական նյութերի ամփոփման ժամանակ մենք կարող ենք հանդիպել այնպիսի դեպքերի, վոր ամփոփելու յեն մի շարք թվեր. որինակ—յերբ ուսումնասիրում ենք առանձին դործարաններ, քարտերի վրա գրանցում ենք մի շարք թվական տվյալներ, վորոնք բնորոշում են նրանց աշխատանքի ծավալը հաշվետու շրջանում (բանվորների թիվը, արտադրանքի քանակը, գործածված վառելիքի քանակը և այլն): Ամփոփման խնդիրն է այդ դեպքում տալ մի խումբ գործարանների աշխատանքի այդ ցուցանիշների հանրագումարները (բանվորների թվի ընդհանուր հանրագումարը, արտադրանքի ընդհանուր հանրագումարը և այլն):

Ամփոփման պրոցեսը այստեղ արտահայտվում է նրանով, թոր գումարելով այդ թվական տվյալները, ստանում ենք հան-
քագումարներ: Գործնական վիճակագրությունն այդ դեպքերի
համար ել մշակել է վորոշ ձև—հեշտացնելու ամփոփումը: Այդ ձևն
այն է, թոր քարտերը դարձում են իրար վրա այնպես, թոր գու-
մարման յենթակա թվերը դասավորվեն շարքով իրար կողք-կողքի
և կազմեն անընդհատ ուղղահայաց կամ հորիզոնական շարքեր:
Վերևում, յերբ խոսում եյինք հարցաթերթ կազմելու մասին, ասել
ենք, թոր քարտերի այդ կերպ դասավորումը նախատեսնելով,
ցանկանալի յե թվական մեծությունների համար նշանակված
սյունյակները այնպես դասավորել, թոր այդ թվական մեծությու-
նները գետեզվեն հարցաթերթերի ծայրամասերում: Պարզ է, թոր
նույն սխառնով պետք է կազմել և Ֆիշկան, թորը կիրառվում է
ցուցակի սխառնով դրանցված տվյալների ամփոփման համար:

ԱՄՓՈՓՈՒՄՆ ՄԵՔԵՆԱՅԻ ՄԻՋՈՅՈՎ.

Վորքան ել լավ կազմակերպված լինի վիճակագրական նյու-
թերի ամփոփումը, նա մեծ աշխատանք է ուժերի մեծ լարում է
պահանջում և կարող է տեղի տալ հաշվային մեծ սխալներ: Այդ
աշխատանքի ծավալը հասնում է հսկայական չափերի այնպիսի
վիճակագրական նյութերի ամփոփման ժամանակ, ինչպես են
մարդահամարի հարցաթերթերը, թորոնք ընդգրկում են յերկրի
ամբողջ տերիտորիան: Շատ բնական է, թոր տեխնիկական միտ-
քը փնտռել ու գտել է միջոցներ այդ դործի մեջ կիրառելու մե-
քենայի աշխատանքը:

Ներկայումս կան հաշվային մեքենայի մե քանի տեսակներ,
թորոնք ելքատրական եներգիայի ոգնությունը ավտոմատ կերպով
ամփոփում են վիճակագրական նյութերը: Մեր խոշոր վիճակա-
գրական հիմնարկությունների աշխատանքներում ՈՍՀՄ-ի Պետ-
պլանի ժողովրդատնտեսական հաշվառման սեկտորը Ճ.Հ.Ժ.Կ և
ուրիշներ) գործ են անում ԳՈՒԼԵՐԻՏ և ՊԱՌԵՐՍՄ մեքենաները:
Այդ յերկու մեքենան տարբերվելով միմյանցից միայն մի քանի
մանրամասությամբ, ներկայացնում են յերեք առանձին մեքենա-
ների կոմբինացիա, թորոնք կատարում են վիճակագրական ամ-
փոփման հետևյալ առանձին աշխատանքներ. —տվյալները դուրս
են բերում Ֆիշկայի վրա, խմբավորում են Ֆիշկաները և ամփո-
փում են տվյալները: Այդ հաշվային մեքենաների վրա կատարվող
հիմնական աշխատանքները հետևյալն են: Ամենից առաջ տեղե-

կույթյունները վիճակագրական հարցաթերթերից տեղափոխում են
հաշվային քարտի վրա. հաշվային քարտը հետևյալ տեսակի քարտ
է (տես №—104 էջ): Յեթե վերևից վար նայենք, կտեսնենք այդ
քարտի վրա թվանշանների միմյանց կատարյալ նման քառասուն
հինգ սյուն. դրանք տասներորդական սխառնի թվանշաններ են
(գերոյից մինչև իննը ներառյալ): Այդ թվերի ամենացած շարքը
ներկայացնում է սյունների համարները:

Թվական տվյալների քարտի վրա տեղափոխելու պրոցեսը,
ինչպես ասում են պերֆորացիայի պրոցեսը, բաղկացած է հետև-
յալ առանձին աշխատանքներից: Ամենից առաջ նախորդ նշում
են քարտը բաժանելու ուղղահայաց դեբրով մասերի. դրանով
քարտը կարծես թե բաժանվում է մի շարք սյունյակների, թո-
րոնք պարունակում են թվական սյունների տարբեր քանակ, նա-
յած թե թորքան մեծ թիվ կարող է պատահել յուրաքանչյուր
սյունյակում: Հետագայում քարտի այդ սյունյակներից յուրա-
քանչյուրում բաց են անում անցք, թորը համապատասխանում է
այս կամ այն թվանշանին: Յենթադրենք առաջին սյունյակի հա-
մար հատկացված է յերկու սյուն կամ շարք և այնտեղ պետք է
գրել 12—թիվը: Դա կատարում են այսպես—առաջին սյունի մեջ,
այսինքն առաջին շարքում առանձին գործիքով պերֆորատորով
ծակում են 1—թիվը, յերկրորդ շարքում 2—թիվը:

Յենթադրենք, աղյուսյակի 2-րդ սյունյակում, թորից կա-
տարվում է պերֆորացիա (թվերի տեղափոխում), կա հինգ թվա-
նշանային մեկ թիվ՝ 31200: Քարտի վրա այդ թվի համար հա-
կացված են 3—7 սյունները (շարքերը): Թե պերֆորատորը ինչպես
է տեղափոխվում այդ թիվը, յերևում է և քարտի որինակի վրա:

Պերֆորատորը, թորի միջոցով թվական տվյալները դրանց-
վում են հաշվային քարտի վրա, մի գործիք է, թոր իր արտաքին
տեսքով հիշեցնում է գրող մեքենա: Նա ունի կլավիատուրա, բաց
վոչ տառերով, այլ թվանշաններով: Պերֆորացիայի պրոցեսը
կատարվում է այսպես,—ամեն անգամ խիտում են համապատասխան
կլավիշին, թորը ծակում է հաշվային քարտը: (Կցվում է ծակած
նշանները):

Քարտերը ծածկելուց հետո, նրանց դասավորում են առան-
ձին մեքենայի միջոցով, թորը կոչվում է տեղափոխման մե-
քենա: Տեսակավորող մեքենան ունի բարդ մեխանիզմ. նա քար-
տերը աշխատելիս բաժանում է զանազան խմբերի, ուսինքն՝
կատարում է քարտերի դասավորումը և հաշվում է նրանց քա-

նակը յուրաքանչյուր խմբում: Մարդկային ձեռքի աշխատանքն այստեղ միայն այն է, վոր քարտերը դնում ե մեքենայի մեջ: Գնացած բոլոր գործողութիւնը կատարում ե մեքենան՝ ելեկտրական ուժով:

Հաշվային աշխատանքի հետեյալ ե վերջին ստանդիան ե քարտերի հաշվին ըստ խմբերի ե անցկացնելը հանրագումարային աղյուսյակի մեջ: Այս գործողութիւնը կատարում ե այսպես կոչված ՏԱՐՈՒԼՅԱՏՈՐԸ:

Սա իր կազմով ներկայացնում ե հաշվային ե գրող մեքենայի կոմբինացիան: Մարդկային աշխատանքի դերն այստեղ այն է, վոր քարտերը դնում ե մեքենայի մեջ: Արդյունքը լինում ե սպված աղյուսյակ:

Այդ ե ավտոմատ հաշվային մեքենաների աշխատանքի ընթացքը:

Նրանց կիրառման առավելութիւնը լիակատար պարզ ե—ամփոփման աշխատանքը կատարվում ե արագ, անսխալ ե եփան: Սակայն այդ մեքենաները շատ թանկ են ե մեզանում չեն պատրաստվում: Նրանց ձեռք բերելը նպատակահարմար ե միայն այն դեպքում, յիթե աշխատում են լիակատար բեռնավորութեամբ, իսկ այդ բանը հնարավոր ե այնտեղ, վորտեղ մշակում են վիճակագրական հսկայական նյութեր:

Վիճակագրական նյութերը ցուցակի սխտեմով հաշվարկիս տակ ենք, վոր այդ սխտեմն առավելութիւն ունի, յիթե նյութերն ամփոփվում են մեքենայի միջոցով: Այդ դեպքում նրա առավելութիւնն այն է, վոր հեշտանում ե պերֆորացիայի պրոցեսը: Այն աշխատակցին, վորը կատարում ե այդ աշխատանքը ավելի հարմար ե ունենալ իր առաջ վոչ թե քարտերի մասսան, այլ ընդհանուր ցուցակ, վորի տվյալների համաձայն նա ծակում ե հաշվային քարտերը այնպես, ինչպես մեքենագրուհին ձեռագրից ապում ե մեքենայի վրա:

Քարտերի փոխարինելը մեկը մյուսով պերֆորատորի մեջ կատարվում ե մեխանիկորեն: Հաշվային մեքենաների թանկ լինելը, արդելք են նրանց լայն տարածմանը: Այժմ վիճակագրական աշխատանքներն ամփոփվում են սովորաբար որևէ մեկ համարիչների ոգնութեամբ: Վերջին տարիներս բավական լայն տարածված ե հաշվային աշխատանք կատարելու համար այսպես կոչված **Կ Ո Մ Պ Տ Ո Մ Ե Տ Ը**—հաշվային գործիքը: Նա ունի առանձին կլավիշներ. թվաբանական գործողութիւնները կատարում են,

խիելով կլավիշներին: Կոմպսումետրով ավելի արագ ե կատարվում աշխատանքը, քան համարիչների միջոցով, իսկ բազմապատկման ե բաժանման գործողութիւնները նա ավելի արագ ե անում, քան արիֆմետրները: Արիֆմետրները, վորոնք շինվում են խորհրդային Միութեան մեջ, ամենից շատ են տարածված: Ավստ, վոր մինչև այժմ կոմպսումետր չեն արտադրում խՍՀՄ-ի մեջ, այդ բանն արգելք ե նրանց լայն տարածմանը:

Ներկայիս կառավարչական բարձր որդանները վորոշում են հանել, կարճ ժամանակում բարդ հաշվային մեքենաների արտադրութիւնը կազմակերպել խՍՀՄ-ի մեջ. տնտեսական մարմինների վրա պարտականութիւն ե դրված միջոցներ ձեռք տանել ամենաարագ կարգով իրագործել այդ վորոշումը:

ԱՄՓՈՓՄԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒՄԸ, ԿԵՆՏՐՈՆԱՑՄԱՆ ՅԵՎ
ԱՊԱԿԵՆՏՐՈՆԱՑՄԱՆ ՍԻՍԵՆՄ.

Մեծ մասշտաբով կատարված վիճակագրական աշխատանքների ժամանակ ընդգրկվում ե խոշոր տարածութիւն՝ բազկացած մի քանի շրջաններից. հարց ե ծագում, վորտեղ կատարել ամփոփումը. կենտրոնացնել արդյոք նյութը կենտրոնական վիճակագրական ապարատում, վորին պատկանում ե հետազոտութեան ընդհանուր կազմակերպումը, թե ամփոփումը կատարել կենտրոնական ապարատի տեղային մարմիններում, վորոնց անմիջական ղեկավարութեամբ տարվում ե վիճակագրական հետազոտումը: Առաջին դեպքում կուենանք կենտրոնացած ամփոփում, յերկրորդ դեպքում—ապակենտրոն: Պարզ ե, ամբողջ յերկրի մասշտաբով ընդհանուր հանրագումարները ստանալու համար անհրաժեշտ ե շրջաններում կատարված ամփոփումները հավաքել կենտրոն ե այստեղ կատարել լրացուցիչ ընդհանրացնող ամփոփում: Կարելի յե թվել մի շարք պատճառաբանութիւններ ի հոգուտ ամփոփման, ինչպես ապակենտրոնացման, նույնպես ե կենտրոնացման սխտեմի:

Ամփոփման ապակենտրոնացման ձևը պաշտպանելու առաջին հիմքը այն ե, վոր տեղային մարմինների շահերը պահանջում են, վորպեսզի իրենց տրամադրութեան տակ լինեն իրենց շրջանի վերաբերյալ ուսումնասիրութեան տվյալները:

Շատ բնական ե, որինակ, վոր ժողովրդական տնտեսութեան շրջանային խորհուրդը պետք ե տեղեկութիւններ ունենալ իր շրջանի արդյունաբերութեան աշխատանքի մասին: Մանա-

վանդ գործառնական աշխատանքի պայմաններում այդ տեղեկությունները պետք է ստացվին շատ արագ, քանի չեն կորցրել իրենց գործնական նշանակությունը: Այդ բանն ամենից հեշտ է ապահովել, կատարելով նյութերի ամփոփումը շրջանում:

Յերկրորդ նկատառումը հոգուտ ապակենտրոնացման ամփոփման այն է, վոր ամփոփման պրոցեսում շատ հաճախ կարելի չէ հանդիպել տվյալ շրջանին հատուկ յերևույթի այնպիսի առանձնահատկությունների, վորոնք կարող են անհայտ լինել կենտրոնական մարմինն:

Յեթե վիճակագրական հետազոտությունը կատարվում է ամբողջ յերկրի մասշտաբով, կենտրոնական մարմնի վոչ մի հրահանգ չի կարող նախատեսել բոլոր այն գործնական դժվարությունները, վորոնք ծագում են հետազոտությունը կատարելիս տեղերում, վորովհետև անհնարին է նախատեսել այն բոլոր բազմազան կոնկրետ պայմանները, վորոնց մեջ կարող է լինել հետազոտվող հսկայական յերկրի զանազան անկյուններում: Այդ է պատճառը, վոր անհրաժեշտ է լինում վիճակագրական հետազոտությունը ղեկավարող տեղային մարմիններին տալ իրավունք ինքնուրույն կերպով լրացնել և գուցե, նույնիսկ մասնակի փոփոխություն յենթարկել համապետական պլանը: Միանգամայն հասկանալի չէ, վոր նման պայմաններում ամենից ավելի նպատակահարմար է վիճակագրական նյութի ամփոփումն ևս համաճարարել տեղական մարմիններին, վորոնք ղեկավարել են վիճակագրական հետազոտումն իրենց շրջանում: Միայն այդ մարմինները կկարողանան հեշտ պարզել հում նյութի տեղային առանձնահատկությունները և հարմարեցնել այն՝ կենտրոնի կողմից սահմանված աղյուսակներում:

Բայց կան և վոչ պակաս ծանրակշիռ նկատառումներ հոգուտ կենտրոնացած ամփոփման: Ամենից առաջ անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, վոր ընդհանուր հանրագումարներն ամբողջ յերկրի մասշտաբով ամենից արագ կարող է տալ կենտրոնացած ամփոփումը: Հասկանալի չէ, վորոչ հանգամանքների պատճառով տեղային առանձին մարմիններ կարող են իրենց ամփոփումներն ուշ ուղարկել կենտրոն: Բայց բավական է վորեւ շրջանից չբաժանալ ամփոփում, կենտրոնական մարմինն անկարող կլինի կազմել ընդհանուր ամփոփում: Այլ խոսքով ամփոփման ապակենտրոնացված սխառնի դեպքում կենտրոնական վիճակագրական մարմնի աշխատանքի տեմպը վորոշվում է տեղական ամենաթույլ մարմ-

նի աշխատանքի տեմպով: Այն ինչ, յեթե հետազոտման վորոչ որ յիկտների վերաբերյալ տեղեկություններ բացակայում են, այդ բացն եյական ազդեցություն չի ունենա ամբողջ ամփոփման վրա:

Մյուս նկատառումը հոգուտ կենտրոնացած ամփոփման այն է, վոր միայն այդ սխառնի դեպքում կենտրոնական մարմինը հնարավորություն ունի ստուգելու ամփոփման հանրագումարը: Ընդհակառակը, յեթե ստանում է կենտրոնական մարմինը տեղային մարմնից վոչ թե սկզբնական նյութը, այլ նրա ամփոփումը, վոչ միայն նա հնարավորություն չունի ստուգելու նյութը, այլ և զրկված է հնարավորությունից բացատրել այս կամ այն հանրագումարի մեծությունը, վորովհետև այդպիսի բացատրություն համար անհրաժեշտ է դիմել անհատական տվյալներին:

Յերրորդ նկատառումը հոգուտ կենտրոնացած ամփոփման այն է, վոր կենտրոնական ապարատն ամենից լավ կահավորված է, ունի վորակյալ անձնակազմ ու տեխնիկական միջոցներ, հետեյապես և ամենից լավ կարող է կատարել նյութի թե քննադատությունը և թե ամփոփումը:

Ընդունելով այդ բոլոր պատճառաբանությունները հոգուտ կենտրոնացած ամփոփման, սակայն անհրաժեշտ է հաշվի առնել տեղային մարմինների շահերը, վորոնք պահանջում են տվյալներ ունենալ իրենց շրջանների վերաբերյալ: Այդ հանգամանքը ստիպում է հաճախ դիմել կոմպրոմիս—զիջողություն, կամ գուցա հեռաբար վիճակագրական տեղեկություններ են հավաքում թե կենտրոնի և թե տեղերի համար, զբանցելով յուրաքանչյուր հարցաթերթ յերկու որինակից—մեկը կենտրոնի համար, մյուսը շրջանի. կամ կատարում են մասնակի ապակենտրոնացած ամփոփում, այսինքն նախնական ամփոփումները կատարում են տեղերում, ապա նյութն ուղարկում են կենտրոն, մանրամասն ամփոփման համար:

Հոգուտ այդ խառը սխառնի, խոսում է այն հանգամանքը, վոր նյութի խմբավորման վորոչ տեսակներ տեղային մարմինների համար առանձին հտաքըքրություն չունեն, վորովհետև յեթե այդ նյութն այդ տեղակ խմբավորում ենք շրջանի մասշտաբով, կարող են խմբի մեջ լինել հառ-հառ որ յիկտներ:

Այն ինչ այդ խմբավորումներն ամբողջ յերկրի մասշտաբով կատարելիս կարող են հայտնաբերել ուսումնասիրելիք հավաքականություն վորոչ միանգամայն որինաչափ կառուցվաքքը:

Ամփոփման կենտրոնացած սխառնի ոգտակարություն այս-

ծառ որինակ տալիս ե մեր արդյունաբերական վիճակագրութեան փորձը: Մինչև 1931- թիվը ժողտնտիւորնի վիճակագրական մարմինն արդյունաբերութեան աշխատանքի մասին հաշվետու տեղեկութեաններ ստանում եր անմիջապէս գործարաններից և ֆարրիկաններից և մշակում եր այդ տեղեկութեանները կենտրոնացած կարգով:

Այդ կարգը հնարավորութեան եր տալիս շատ արագ կերպով ունենալ հանրագումարային տվյալներ արդյունաբերութեան աշխատանքի մասին: Սկսած 1931-թվից ԽՍՀՄ-ի ժողտնտիւորնի վիճակագրական մարմինն անցավ ամփոփման ապակենտրոնացման սխեմային. հրաժարվեց ստանալ հաշվետու տվյալներ գործարաններից իր հասցեյով և ստանում եր միայն ամփոփումներ արդյունաբերական միավորումներից: Աշխատանքի այդ փոփոխութեան առիթն այն եր, վոր ցանկանում եյին գործարանների հաշվետվութեանն ուղարկել ավելի քիչ կազմակերպութեանների, վորովհետեւ այդ հաշվետվութեանները բացի ժողտնտիւորնի ուղարկելուց, ամպայման պետք ե ուղարկվեն և այն միավորումներին, վորոնց կազմի մեջ եյին մտնում այդ գործարանները: Փորձը ցույց տվեց, վոր ամփոփման ապակենտրոնացման կարգը հասցնում ե այն բանի, վոր կենտրոնական մարմինը չի կարող ամփոփում կատարել մինչև չստացվեն հաշվետվութեաններ բոլոր միավորումներից և վորովհետեւ վերջիններս մեջ լինում են միշտ ել անձնապահներ, ապա այդ բանն արդելք դարձավ հետաձգել ամփոփումներն ավելի քան յերեք ամսով, հակառակ այն ժամկետի, յերբ կատարվում ե ամփոփումը կենտրոնացած կարգով:

ՅՈՒՑՄՈՒՆՔՆԵՐ 3-ԲԴ ԳԼԽԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.

Ձեռնարկիս 3-րդ գլուխը ծանոթացնում ե ուսանողներին վիճակագրական ավարտված աշխատանքի յերկրորդ շրջանի հետ—վիճակագրական հետազոտութեան նյութերի ամփոփման հետ:

Վորովհետեւ վիճակագրական աշխատանքը հետազոտողական կարգի աշխատանք ե և նյութերի ամփոփումը չի կարելի համարել հասարակ մեխանիկական աշխատանք, ապա սխտեմի և պլանի հարցերը, վորոնք բխում են հետազոտութեան խնդիրներից, բոնում են առաջին տեղը:

Ուսանողը պետք ե լավ պարզի իր համար վիճակագրական աղյուսյակի զանազան ձևերի նշանակութեանն ու իմաստը, քննի և հասկանա աղյուսյակի բաղկացուցիչ մասերը: Առանձին ուշա-

ղրութեան պետք ե դարձնել խմբական աղյուսյակի ճանաչողական նշանակութեան վրա: Այդ նպատակի համար հանձնարարվում ե ծանոթանալ Վ.Ի. Լենինի ամենքին մատչելի աշխատանքի «ԿԱՊԻՏԱԼԻԶՄԻ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ՌՈՒՍՍՍՏԱՆՈՒՄ» աշխատութեան որինակելի աղյուսակներին: Պետք ե նկատի ունենալ, վոր վիճակագրական աշխատանքը, վորպէս ճանաչողական աշխատանքի գործիք, կրում ե իր վրա իր հեղինակի դասակարգային գաղափարախոսութեան կնիքը, գրանով միանգամ ևս հաստատվում ե վիճակագրական աշխատանքի քաղաքական պատասխանատու բնույթը:

Վիճակագրական ամփոփման մեխանիկայի հարցը մշակելիս պետք ե ուշադրութեան դարձնել, վոր անհրաժեշտ ե այդ աշխատանքի ծրագիրը կազմել խիստ մտածված ձևով: Ուժերի միմիկմալ գործադրութեամբ ստանալ աշխատանքի մաքսիմալ և արագ և ֆիքսկտը—այդ ե աշխատանքի այդ շրջանի ճիշտ կազմակերպման խնդիրը: Այդ բանը պետք ե լավ յուրացնել, վորպէսզի յուրաքանչյուր անձ կարողանա հաշվի առնել այն գործնական ցուցմունքները, վոր բերված են դասագրքում,—ճիշտ կազմակերպել ամփոփումն իր անմիջական աշխատանքով:

ՍՏՈՒԳԻԶ ԶԱՐՑՆԵՐ 3-ԲԴ ԳԼԽԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ.

1. Ինչու վիճակագրական նյութերն ամփոփում են վիճակագրական աղյուսյակի մեջ:

2. Ինչ մասերից ե բաղկացած վիճակագրական աղյուսյակը:

3. Բերեք հասարակ աղյուսյակի մի որինակ և գրեք նրա բովանդակութեան հիմնական մոմենտները:

4. Բերեք խմբական աղյուսյակի որինակ Լենինի «Կապիտալիզմի դարգացումը Ռուսաստանում» գրքից և գրեք ամենաեյակական մոմենտները, վոր պարզում ե այդ աղյուսյակը:

5. Ինչ նշանակութեան ունեն կոմբինացիոն աղյուսյակները:

Д. САВИНСКИЙ

ОСНОВЫ ТЕОРИИ СТАТИСТИКИ

Под редакцией Ф. А. ПУЗАНОВА
Переводил П. ГАРАХАНИЯ

Издание Арм. отделения ЗАКЗИФЭНА

Эривань

1933

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0199876

